

Huisvesting, verzorging en gedrag

Huisvesting, verzorging en gedrag Theorie

Cees Walst
Henriëtte van Grinsven
Michel Nederveen

eerste druk, 2005

Artikelcode: 23052.2

Colofon

Auteur(s): Cees Walst, Henriëtte van Grinsven, Michel Nederveen
Redactie: Studio Maan, Michelle Heinen
Illustraties: Verbaal - vormgeving en beeldresearch, Velp. Dierenkliniek De Liemers, Zevenaar
Illustrator: Beatrijs van den Bos
Onderwijskundige: Kiki van Etten

Het Ontwikkelcentrum heeft ernaar gestreefd de auteursrechten te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Bent u desondanks van mening dat we u hebben benadeeld, dan kunt u contact met ons opnemen.

© 2005 Ontwikkelcentrum, Ede, Nederland

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, hetzij mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het Ontwikkelcentrum.

Voorwoord

Deze uitgave bevat de onderwijseenheid 'Huisvesting, verzorging en gedrag' van de deelkwalificatie 'Zoötechniek en gezondheidsleer'. Voor de onderwijseenheid is er een uitgave met opdrachten en bronnen en een uitgave met theorie.

Opdrachten

Aan het begin van elke opdracht staat het opdracht doel. Daar staat wat je aan het einde van de opdracht moet kunnen. De opdrachten bevorderen de zelfwerkzaamheid. Met de opdrachten kun je je kennis in de praktijk toetsen of bepaalde vaardigheden trainen. Als je alle opdrachten met voldoende resultaat hebt uitgevoerd, beheers je de stof.

Bronnenoverzicht

Om de opdrachten uit te voeren heb je informatie nodig. Hiervoor kun je het bijbehorende theorieboek gebruiken. Maar je kunt ook andere bronnen raadplegen. In het bronnenoverzicht staat waar je allemaal informatie kunt vinden over de huisvesting, de verzorging en het gedrag van dieren. Dit kunnen boeken zijn, maar ook vakbladen, folders, video's, het internet, et cetera.

Theorie

Het theorieboek bevat de theorie die je het meest nodig hebt en die niet gauw verandert.

Om het bestuderen en verwerken van de tekst gemakkelijker te maken kun je aan het einde van elk hoofdstuk verwerkingsvragen maken.

We wensen je veel succes bij het werken met deze uitgave.

Het auteursteam

Inleiding

In deze onderwijseenheid komen verschillende aspecten van de huisvesting, verzorging en gedrag van diverse diersoorten aan de orde. Je leert met name iets over onderwerpen die te maken hebben met een opname van een dier in de dierenartsenpraktijk. Hoofdstuk 1 gaat over de huisvesting van het dier gedurende de relatief korte tijd dat het is opgenomen in een praktijk. In hoofdstuk 2 komt de specifieke verzorging aan de orde die een dier in opname nodig heeft. Hoofdstuk 3 behandelt in meer algemene zin gedrag en gedragsproblemen die je in de dierenartsenpraktijk tegen kunt komen.

Inhoud

Voorwoord 5

Inleiding 6

1 Huisvesting 9

- 1.1 Opname 9
- 1.2 Huisvestingsruimten 11
- 1.3 Klimaat 17
- 1.4 Observatie 20
- 1.5 Huisvesting van dieren 21
- 1.6 Afsluiting 28

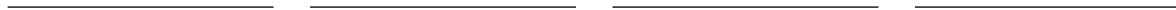
2 Verzorging 29

- 2.1 Voeding en water 29
- 2.2 Opnamestaat 31
- 2.3 Vachtverzorging 33
- 2.4 Wondverzorging 35
- 2.5 Medicijntoediening 36
- 2.6 Stress en liefde 37
- 2.7 Zoönosen 37
- 2.8 Verzorging van bijzondere dieren 40
- 2.9 Afsluiting 42

3 Gedrag 43

- 3.1 Wat is gedrag 43
- 3.2 Normaal gedrag van een hond 47
- 3.3 Afwijkend gedrag van een hond 52
- 3.4 Normaal gedrag van de kat 60
- 3.5 Afwijkende gedrag van de kat 66
- 3.6 Gedrag van de overige kleine huisdieren 72
- 3.7 Afsluiting 77

Trefwoordenlijst 79

1 Huisvesting

Oriëntatie

Zoals je misschien al weet worden in een dierenartsenpraktijk dieren opgenomen voor korte of langere tijd. In dit hoofdstuk komt een aantal aspecten van deze tijdelijke huisvesting aan de orde. Op een aantal heb je als dierenartsassistent niet of nauwelijks invloed, zoals bijvoorbeeld op de inrichting en uitvoering van de opnameruimte en -hokken. Maar op andere onderdelen speel jij als paraveterinair juist een essentiële rol.

Niet de meest leuke taak, maar wel een heel belangrijke, is het schoonmaken. Daarmee hou je de besmettingsdruk zo laag mogelijk en dus ook de kans op overdracht van een besmetting bij andere dieren. Bovendien speelt hier ook de veiligheid voor de mensen een rol.

Je houdt je als paraveterinair ook bezig met het klimaat in de praktijk en opnameruimte van het dier. Omdat dit per diersoort verschilt, kijk je in dit hoofdstuk niet alleen naar de opname van hond en kat, maar ook naar andere dieren. Dit alles blijft echter theorie als je niet ook observeert, registreert en wijzigingen aanbrengt naar aanleiding van je bevindingen. Ook hieraan wordt in dit hoofdstuk aandacht besteed.

1.1 Opname

Voordat een dier opgenomen wordt in een praktijk maak je een aantal afwegingen. Deze afwegingen hebben te maken met waarom je het dier wilt opnemen en de plaats waar je het dier opneemt.

Waarom een dier opnemen?

Er zijn verschillende redenen waarom een dier wordt opgenomen bij de dierenarts. Deze redenen kun je in drie groepen verdelen. De reden van opname kan voortkomen uit het dier zelf, de eigenaar of de praktijkvoering. Soms moeten er specifieke medicijnen verstrekt worden en kan dit alleen via speciale methoden (bijvoorbeeld het infuus). Of het is noodzakelijk om een dier ter observatie binnen te houden, bijvoorbeeld na een zware operatie. Dit zijn redenen om een dier op te nemen. Het kan ook voorkomen dat de eigenaar van het dier de verzorging niet aan kan. Bijvoorbeeld bij een hond waarbij gedurende een aantal dagen het verband verwisseld moet worden. Dan kun je je voorstellen dat er eigenaren zijn die dit liever aan deskundigen overlaten. Ook dan kun je het dier opnemen. Ten derde kan het om praktische redenen gunstig zijn een dier op te nemen. De dierenarts kan het dier bij opname immers bekijken wanneer het hem uitkomt.

Welke redenen er ook zijn om een dier op te nemen, bij de afweging blijft het belang van het dier altijd voorop staan. Dit belang kan echter op verschillende manieren worden gediend.

Waar wordt het dier opgenomen?

Een opname is een gemeenschappelijke ruimte in de dierenartsenpraktijk waar alle dieren samen zitten. Ze zitten daar vaak in aparte hokken of hun eigen transportkooi, meestal voor korte tijd maar soms voor langere tijd. Deze ruimte moet aan een aantal eisen voldoen.

Als eerste moet een dergelijke ruimte gemakkelijk en goed schoon te houden zijn in verband met de noodzakelijke hygiëne. Dergelijke ruimtes zijn goed in te richten met kooien die op poten staan en met verrijdbare systemen. Welke oplossing er ook is gekozen, de ruimte moet geregeld gereinigd en gedesinfecteerd worden. Om te voorkomen dat dit onrust en stress veroorzaakt bij de gehospitaliseerde dieren, is het ideaal om over meer dan een enkele ruimte te beschikken. Je kunt dan een ruimte schoonmaken en eventueel desinfecteren terwijl het dier in de andere ruimte zit. Een ander voordeel van het hebben van meerdere ruimtes is de mogelijkheid om honden en katten te kunnen scheiden. Dit voorkomt stress en onrust. Verder bieden meerdere ruimtes de mogelijkheid om dieren af te zonderen in isolatie of quarantaine.

De eisen die aan een ruimte worden gesteld, zijn voor isolatie en voor quarantaine ongeveer gelijk. Maar tussen isolatie en quarantaine zitten wel degelijk verschillen. Deze worden hierna uitgelegd.

Dieren met infecties kunnen een gevaar betekenen voor andere dieren. De ernst van dit gevaar is afhankelijk van de aard van de ziekte en van de besmettelijkheid.

Naarmate de gevaren voor dieren groter worden, moet je meer maatregelen nemen. *isolatie* In een aantal gevallen is *isolatie* een mogelijkheid. Je moet hierbij denken aan een apart verblijf. Dit kan zover gaan dat er een aparte toegangsluis aan het verblijf zit. In ieder geval zijn er maatregelen genomen om direct en indirect contact met andere dieren onmogelijk te maken. Al het betrokken personeel werkt volgens een vast protocol. Je kleedt je bijvoorbeeld om en gebruikt apart gereedschap bij de verzorging van de dieren die in isolatie zitten. Verder zorg je ervoor dat urine en ontlasting van deze dieren zo worden afgevoerd dat er geen contact kan plaatsvinden met andere dieren.

Fig. 1.1

Voorbeeld van een speciale isolatiekooi met aparte, uitneembare bodem.

quarantaine

In het geval van *quarantaine* spreek je ook van het afscheiden van dieren. Maar bij deze dieren weet je niet of ze ziek zijn of nog ziek worden. Quarantaine is dan meer

een voorzorgsmaatregel. Bij veel bedrijven in de dierverzorging en veehouderij gaan nieuwe dieren eerst in quarantaine. Dit doen ze om het al aanwezige dierenbestand tegen insleep van ziekten te behoeden. Het is dus niet zeker of de dieren ziek zijn. Meestal wordt er een aantal weken geobserveerd of er worden onderzoeken gedaan om na te gaan of het dier iets heeft. Wordt er niets aangetroffen, dan gaat het dier daarna het bedrijf in.

1.2 Huisvestingsruimten

De ruimte waarin dieren worden opgenomen en de inrichting van die ruimte moeten aan een aantal specifieke eisen voldoen. De kale ruimte, de inrichting ervan en de opvangkooien die erin staan, komen hier afzonderlijk aan bod.

Kale ruimte

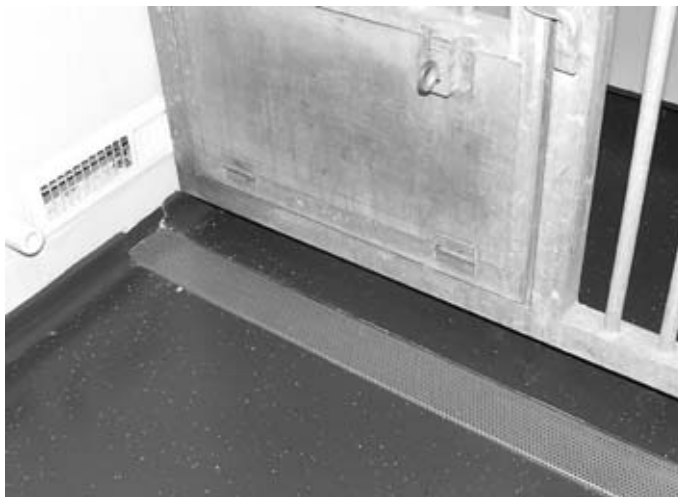
De wanden van een opnameruimte zijn over het algemeen van glad afgewerkt materiaal, zoals bijvoorbeeld tegels (eventueel met water- en vuilafstotende siliconenvoeg), formicalaminaat of roestvrij staal. Ideaal zijn materialen die ook gelijk warmte- en geluidsisolerend zijn.

Voor de vloeren geldt in principe hetzelfde, hoewel tegels wat minder ideaal zijn vanwege hun kwetsbare voeg. Bovendien zijn er talrijke naadloze mogelijkheden, zoals epoxygietvloeren of hoge kwaliteit zeil. De laatstgenoemde oplossingen bieden bovendien de mogelijkheid voor een *sanitaire plint*. Dit is een plint waarbij de vloer naadloos en hoekloos overloopt in de plint en dus makkelijk en goed te reinigen is.

sanitaire plint

Fig. 1.2

Een vanuit hygiënisch oogpunt ideale situatie met een sanitaire plint, een afvoergootje voor het hok met uitneembaar rooster en een luchtverwarmingsrooster in de muur.

Een hygiënisch kwetsbaar punt in de vloer is altijd het afvoerputje. Deze afvoer bevindt zich dan ook bij voorkeur vóór de hokken en niet in de hokken bij het dier. Een roestvrijstalen gootje voorlangs is zeer geschikt, omdat de dieren niet direct met de afvoer in contact komen.

De ruimte moet dus zo glad en hygiënisch mogelijk zijn ingericht. Daarvoor zijn cv-radiatoren niet ideaal. Gunstiger is vloerverwarming of luchtverwarming. Bij ingebouwde hokken zie je nogal eens vloerverwarming. Dit is afhankelijk van de hokkeuze.

Opvangkooien

Opvangkooien in de dierenverblijven zijn er in alle denkbare maten. Er zijn enkelvoudige kooien maar ook gecombineerde elementen, waarbij de grotere kooien onderin zitten en de kleinere boven. Een belangrijk verschil tussen kooien is hun verplaatsbaarheid. De meeste opvangkooien zijn *losse*, verrijdbare systemen. Maar je ziet ook wel *ingebouwde* hokken.

Bij ingebouwde kooien is het beter dat de onderste kooien een verhoogde vloer hebben met in deze verhoging eventueel een vloerverwarming.

Fig. 1.3
Voorbeeld van een los te plaatsen hondenkooi, eventueel met glazen deuren (zie inzet).

Verskillende typen

De los te plaatsen systemen staan op poten of op zwenkwielen, altijd van de vloer af. Dit is gunstig bij het schoonhouden en problemen met optrekkende kou en tocht over de vloer worden voorkomen. Wel zijn zwenkwielen moeilijker te reinigen en te desinfecteren.

bodems De *bodems* van de verschillende kooien moeten in ieder geval van een goed te reinigen, krasvast materiaal gemaakt. Ze zijn daarom - net als de wanden - meestal van kunststof of gegalvaniseerd metaal. Bij de los te plaatsen kooien zijn er systemen waarbij de bodem in zijn geheel uitneembaar is. Dit is een praktisch voordeel bij het reinigen en desinfecteren van dergelijke kooien. Ook is dit wel eens gemakkelijk als je dieren in de opname krijgt die bijvoorbeeld urine verliezen. De bak kan dan simpel uit het verblijf worden verwijderd en worden gereinigd, zonder dat je veel stress veroorzaakt.

achterwanden De *achterwanden* hebben soms een raam (acryl) zodat je de kooien voor ramen kunt plaatsten. Dit heeft als voordeel dat de kooien aan de andere kant goed te bereiken zijn. Bedenk wel dat dit bij dieren extra stress kan opleveren.

voorkant De gehele *voorkant* van de kooien wordt vrijwel steeds gevormd door een deur met spijlen of gepuntlast gaas. De kooi is daardoor optimaal toegankelijk en biedt een goede mogelijkheid voor observatie. Er zijn systemen waar onder in de deur een

draaibaar paneel zit, waaraan een draagring voor de voerbak is bevestigd. Je kunt de voerbak dan plaatsen zonder de kooi geheel te openen. Een nadeel is hierbij dat je de hoogte van de voerbak niet kunt aanpassen. Dit kan vooral voor oudere honden een probleem zijn omdat deze soms moeilijk 'van de vloer' eten. Veel deuren zijn daarom voorzien van verticale spijlen. Hieraan kun je op gewenste hoogte een ring bevestigen waarin de voerbak geplaatst kan worden.

Fig. 1.4
Opname-eenheid van
drie hokken uit kunststof.

Ten slotte zijn er ook eenvoudiger kooien, eigenlijk niet meer dan een bak van polyethyleen met afgeronde hoeken. Deze zijn gemakkelijk schoon te houden en goed isolerend voor zowel geluid als warmte. Ze zijn geschikt voor katten, maar ook voor kittens, ratjes, cavia's enzovoort. Uiteraard moet de deur dan wel voldoende fijnmazig zijn.

Over het algemeen kun je zeggen: hoe minder kieren en richels in de constructies, des te beter.

Kooien die alleen met overvloedig gebruik van water, reinigingsmiddelen en desinfectantia goed schoon te houden zijn, zijn voor mens, dier en milieu belastend en daarom ongewenst.

Inrichting

De inrichting van opvangkooien is uiteraard zeer sober. De dieren verblijven er immers zo kort mogelijk en hebben alle belang bij een hygiënische ruimte. De inrichting beperkt zich meestal tot een ligplaats met eventueel een drinkbak en een voederbak. Daarnaast is er een mogelijkheid een infuus en warmtelamp op te hangen.

ligplaats

De *ligplaats* van de patiënt bestaat meestal uit een schapenvacht of een ander goed isolerend onderdek. Warmte is uitermate belangrijk, want bij een ziek of verdoofd dier is de warmteregulatie in het lichaam vaak ontregeld. Vooral bij kleine dieren is een warmtebron belangrijk. Zij hebben een relatief groot oppervlak en raken daardoor snel onderkoeld. Overigens bestaan er ook kunststof roosters die de hele bodem bedekken en als ondergrond warmer zijn dan een metalen bodem.

eten en drinken

Dieren die wat langere tijd moeten blijven, stellen nog wat aanvullende eisen aan de behuizingen, zoals de systemen voor *eten en drinken*. Een handige oplossing die je veel ziet, is een ring aan de spijlen van de kooideur waarin de (meestal roestvrij stalen)

voer- en drinkbakken kunnen staan. Deze ring kun je op de gewenste hoogte aanbrengen. Dat is handig omdat een aantal dieren problemen heeft met het eten uit een voerbak die op de vloer staat.

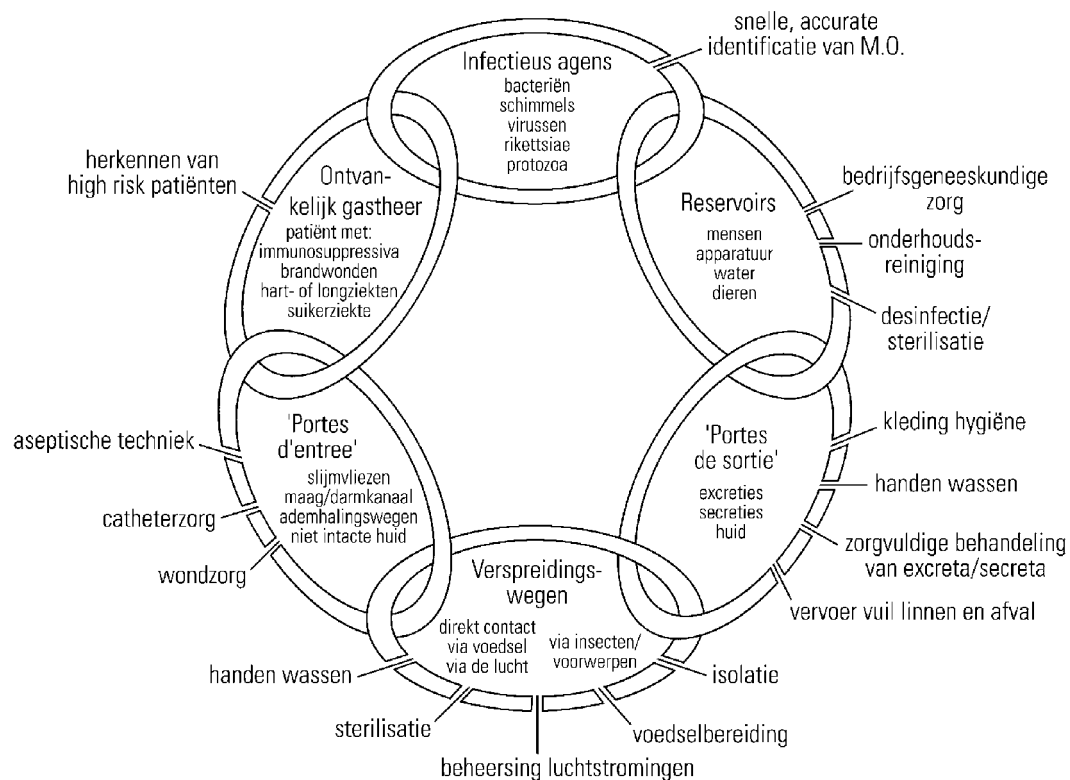
verveling Ook *verveling* kan een probleem worden als dieren voor langere tijd worden gehospitaliseerd of in quarantaine gehouden worden. Katten moet je bijvoorbeeld voldoende afwisseling bieden met een extra schap. Ook kun je de mogelijkheid creëren om via luikjes de naastgelegen kooien te ontdekken. De eerder genoemde kooien met een achterraam en eventueel een uitzicht kunnen voor katten zeer prettig en rustgevend zijn. Ten slotte helpen allerlei voorwerpen de stress van de *verveling* te voorkomen.

plaatsing Voor wat betreft de *plaatsing* van de kooien is het aan te bevelen dieren niet tegenover elkaar te plaatsen, maar zodanig dat ze elkaar niet kunnen zien.

Het binnenkomen en verspreiden van een ziekte

De versleep van ziekten binnen een praktijk kan op verschillende manieren plaatsvinden.

Fig. 1.5 Besmettingscyclus en maatregelen die getroffen worden om de cyclus te onderbreken.

Een dier kan op een aantal wijzen ziek worden. De oorzaken kunnen in het dier liggen maar ook buiten het dier. Een praktijk stelt dan ook alles in het werk om de ruimte schoon te houden en de insleep van ziekten tot een minimum te beperken. Daarop heb je als paraveterinair natuurlijk veel invloed.

De oorzaken van ziekten die buiten het dier liggen, kunnen invloeden vanuit de omgeving zijn of een infectieuze ziekteverwekker. Bij invloeden vanuit de omgeving moet je denken aan:

- voedsel en drinkwater;
- klimaat, tocht of juist te weinig ventileren;
- temperatuur;
- verwondingen;
- vergiftigingen.

De dierenartsassistent is binnen een praktijk vaak verantwoordelijk voor de verzorging van een dier. De genoemde punten zijn daarbij essentieel.

Daarnaast kunnen dieren ziek worden doordat ze bloot komen te staan aan pathogenen. Dit zijn micro-organismen die ziekte kunnen veroorzaken, zoals bacteriën, schimmels, virussen, protozoën en parasieten. Binnen de praktijk kunnen dieren als besmettingsbron fungeren via direct of indirect contact tussen de dieren. Direct contact wordt meestal wel voorkomen, maar indirecte besmetting via de lucht of via de schoenzolen van een assistent die het dier verzorgt of via gereedschappen, is moeilijker te voorkomen. Reiniging en desinfectie is daarom erg belangrijk.

Reiniging en desinfectie van kooien en de ruimte

Het doel van *reiniging* en *desinfectie* is het terugbrengen van het aantal pathogenen en daarmee het bevorderen van een optimaal genezingsproces en welzijn van het dier. Twee factoren zijn hierbij van belang.

- Dieren in een opname hebben over het algemeen een lagere weerstand. Daarom moet je de besmettingsdruk voor deze dieren zo laag mogelijk houden.
- Veel wisseling van dieren geeft meer kans op snelle verspreiding van een ziekte als er niet voldoende wordt gereinigd en gedesinfecteerd.

Ondanks dit alles zitten er ook enkele nadelen aan desinfectie en reinigen. Reiniging en desinfectie kosten geld en tijd. Bovendien kunnen ze schade opleveren voor het milieu en voor mens en dier. Daarom moeten voor reiniging en desinfectie methodes worden gebruikt die efficiënt, praktisch en niet buiten proporties zijn. Meestal kun je met simpel reinigen of desinfecteren acceptabele resultaten bereiken. Sterilisatie gebruik je dan ook alleen als dit nodig is.

Naarmate er meer bacteriën worden aangetroffen, spreek je van het stijgen van de *besmettingsdruk*. Om deze naar beneden te krijgen, moet je reinigen. Reinigen is niets meer of minder dan het verwijderen van zichtbaar vuil. Daarmee verwijder je ook al veel bacteriën, maar nog onvoldoende. Daarom ga je vervolgens desinfecteren. Bij desinfectie breng je het aantal bacteriën terug naar een aanvaardbaar niveau. Je haalt echter niet alle bacteriën weg met desinfectie. Daarvoor moet je de spullen steriliseren.

Het is wel van belang dat je als eerste gaat reinigen en dan pas desinfecteren. Dit heeft te maken met de werking van het desinfectiemiddel. Als je niet eerst het vuil verwijdert, dan is dit als het ware een ondoordringbare korst waardoor het desinfectiemiddel niet werkt. Bovendien beïnvloedt vuil ook direct de werking van het middel.

Als eerste ga je inweken. Hiermee wordt vastzittend vuil losgeweekt. Dat kun je vervolgens vrij gemakkelijk verwijderen. Vervolgens ga je de opname uitdweilen met een vochtige doek. Van belang hierbij is dat je een vaste methode hanteert. Werk in ieder geval altijd van schoon naar vuil. Ook moet je kunnen zien waar je bent gebleven, zodat je niets overslaat.

Pas na het inweken en dweilen kun je gaan desinfecteren. Bij een effectieve desinfectie spelen de volgende factoren een rol.

- Tijd
- Temperatuur
- Concentratie van het desinfectiemiddel
- Aantal en type organismen
- Te reinigen oppervlak
- Methode van aanbrengen van het desinfectiemiddel

Tijd

De meeste methodes en middelen hebben een minimale effectieve periode. Als je ze korter laat inwerken, hebben ze niet het gewenste en beoogde resultaat. Let dus goed op de tijd.

Temperatuur

Controleer de optimale werkingstemperatuur voor het middel waarmee je werkt. Meestal neemt de werkzaamheid van een middel toe bij een hogere temperatuur. Denk hierbij ook eens aan een stoomreiniger.

Concentratie

Het is belangrijk dat je vaststelt welke dosering van het desinfectiemiddel je moet gebruiken. Ga niet uit van een scheut maar meet de werkelijke hoeveelheid af. Dit moet je zo nauwkeurig doen omdat:

- onderdosering resistentie tot gevolg kan hebben bij het micro-organisme;
- overdosering beschadigend kan zijn voor materiaal, mens en dier;
- overdosering onnodig geld kost;
- overdosering onnodige belasting van het milieu geeft.

Zorg er daarom ook altijd voor dat de hokken droog zijn na het reinigen. Immers, door vermenging met een natte ondergrond kan de concentratie van je desinfectans niet toereikend meer zijn.

Organismen

Belangrijk is het aantal en het type organisme dat je wilt verwijderen. Niet ieder organisme is even gevoelig. Daarom kijk je naar het werkingsspectrum van je desinfectans. Is het een algemene desinfectie, dan pak je een middel met een breedspectrum. Is er een specifieke ziekte vastgesteld, zoals bijvoorbeeld parvo, dan is het beter een middel te zoeken wat specifiek werkt tegen de ziekteverwekker. Tenzij je er zeker van bent dat het breedspectrummiddel ook tegen deze verwekker werkt. Het rijtje van organismen in volgorde van meest naar minst resistent, ziet er als volgt uit: protozoön cysten, bacteriële sporen, virussen, schimmels, levende bacteriën. Het middel dat je kiest, moet proportioneel zijn. Met andere woorden: je moet niet 'met een kanon op een mug schieten'. Het beste is om steeds over meerdere middelen te

beschikken. Zo kun je, afhankelijk van de noodzaak, meer of minder belastende middelen gebruiken.

Te reinigen oppervlak

Sommige oppervlaktes zijn moeilijk te reinigen of kunnen aangetast worden door het desinfectiemiddel.

Methode van aanbrengen

Met de meeste middelen kun je dweilen, maar sommige middelen kunnen ook worden opgesprayd. Bij sprayen komt het desinfectiemiddel wel in hele fijne druppeltjes in de lucht en je luchtwegen en dat kan gezondheidsklachten geven. Bij deze keuze is dus ook de veiligheid voor mensen en dieren in de omgeving van belang. Daarom ga je altijd na welke maatregelen je moet nemen om op een veilige en verantwoorde manier met het middel te werken.

Een protocol voor reinigen en desinfecteren is een methode om efficiënt te werken. Hierin staan de volgende zaken.

- Middelen
- Gebruik van middelen
- Veiligheidsmaatregelen
- Te gebruiken apparatuur
- Te volgen werkwijze

1.3 Klimaat

Klimaat is te omschrijven als de toestand van de atmosfeer in de omgeving van het dier. Zaken als tocht, fluctuerende temperatuur en te hoge of te lage luchtvochtigheid moet je zoveel mogelijk zien te voorkomen. In deze paragraaf leer je hoe deze factoren te regelen zijn.

De verblijfruimtes moeten tochtvrij geventileerd en verwarmd kunnen worden. De luchtbehandeling moet dus optimaal zijn. De ruimte moet voldoende droog zijn en ook na reiniging en desinfecteren snel volledig opdrogen. In een vochtig milieu kunnen zich namelijk gemakkelijk weer nieuwe micro-organismen vestigen. Daartegenover staat dat een te droge omgeving nadelig is voor dieren met problemen aan de luchtwegen en de slijmvliezen.

Temperatuur

Temperatuur is een elementair onderdeel van het klimaat. Temperatuurregeling gebeurt bij voorkeur zowel in de gehele ruimte als lokaal bij het dier in de vorm van aanvullende verwarming.

Verwarmingsmethoden

*centrale-
verwarmingsinstallatie*

Algehele verwarming van de opnameruimte kan met verschillende verwarmingssystemen. Een praktijk kan gebruik maken van een normale *centrale-verwarmingsinstallatie*. Deze kun je aansturen met een thermostaat. Je stelt de thermostaat op een gewenste temperatuur in. Zodra de temperatuur onder deze waarde komt, schakelt de installatie in. Een nadeel van een dergelijk systeem is dat

er meestal een radiator nodig is en dit is vanuit hygiënisch oogpunt niet ideaal.

geïntegreerd systeem
vloerverwarming

Een *geïntegreerd systeem* dat zowel de luchtvochtigheid als de temperatuur constant houdt (bijvoorbeeld via luchtverwarming) is uiteraard het beste. Nadeel hiervan is dat het een wat duurder systeem is. Daarom maken veel praktijken gebruik van simpelere oplossingen. *Vloerverwarming* is ook geen goedkope oplossing, maar als ondersteunende verwarming is het een goede aanvulling voor een dier in een verblijf. Alléén een vloerverwarming in de gehele ruimte kan ervoor zorgen dat de vloer dusdanig droog wordt dat er veel stofwerveling ontstaat. Door de grote hoeveelheid stof in de lucht wordt de kwaliteit van de ademhalingslucht minder. Dit is natuurlijk ook niet ideaal.

biggenlamp

Een veel gebruikte en eenvoudige methode van lokale bijverwarming is een *biggenlamp*. Een biggenlamp is gemakkelijk te plaatsen. Door de hoogte te variëren, kun je de warmte die per oppervlak wordt geleverd, aanpassen aan de warmtebehoefte. Een nadeel is dat de lamp steeds hoger geplaatst moet worden naarmate het dier bijkomt uit een verdoving om oververhitting te voorkomen. Er zijn ook speciale lampen die je aan de voorkant van de deur bevestigt. Deze lampen of warmte-elementen moeten wel in sterkte regelbaar zijn, omdat de afstand bij een dergelijk systeem niet instelbaar is.

elektrische deken

Weer een ander methode van verwarming is het gebruik van een soort *elektrische deken* of warmtemat als onderdek. Maar ook daarbij moet je de temperatuur goed controleren en eventueel aanpassen.

warmteaccu

Een methode die dit nadeel niet heeft en bovendien verreweg het eenvoudigst en goedkoop is, is het gebruik van een 'warmteaccu' of kruijk. Dit kan in de vorm van een matje waarvan je de vulling in een magnetron opwarmt, een droge kruijk als het ware. Het kan ook met flessen die je vult met heet water. Het voordeel van deze warmtebron is dat deze langzaam afkoelt. Dat is gunstig omdat een dier dat bijkomt uit een verdoving minder behoefte heeft aan extra warmte.

Temperatuurmeting

kwikthermometer
min-max-thermometer

Zoals je ziet zijn er nogal wat mogelijkheden om de temperatuur van het klimaat te beïnvloeden. Daarvoor is het echter wel van belang dat je de temperatuur goed meet. Dit kan met een eenvoudige *kwikthermometer*. Je kunt ook een zogenaamde *min-max-thermometer* gebruiken. Deze thermometer geeft, naast de huidige temperatuur, ook de minimum en maximum temperatuur aan. Je krijgt op die manier inzicht in de temperaturen gedurende de nacht. Mochten deze niet kloppen, dan kun je aanvullende maatregelen nemen.

Eigenlijk nog belangrijker dan de omgevingstemperatuur is de lichaamstemperatuur van het dier in de opname. Deze zul je regelmatig moeten controleren en op basis daarvan zul je maatregelen moeten nemen.

Ventilatie

Meestal verloopt de ventilatie van opnameruimten via ramen en deuren of via vrij simpele systemen. Dit zijn systemen die je op bepaalde standen kunt afstellen en

waarbij de afzuiging plaatsvindt via roosters in het plafond. De lucht wordt dan naar buiten toe afgevoerd.

Je kunt gebruik maken van natuurlijke ventilatie of mechanische ventilatie.

Natuurlijke ventilatie

Bij natuurlijke ventilatie wordt gebruik gemaakt van het feit dat warme lucht opstijgt. In het dak zit dan een opening. Door de aanzuigende werking van wind wordt de warme lucht naar buiten getrokken. Via een opening in de zijwand komt de koele lucht naar binnen toe. Dit systeem zie je meer in de veehouderij dan bij dierenartsenpraktijken.

Mechanische ventilatie

Binnen de systemen van mechanische ventilatie, die je ook weer in de veehouderij ziet, zijn twee typen te onderscheiden: overdruk- en onderdrukssystemen.

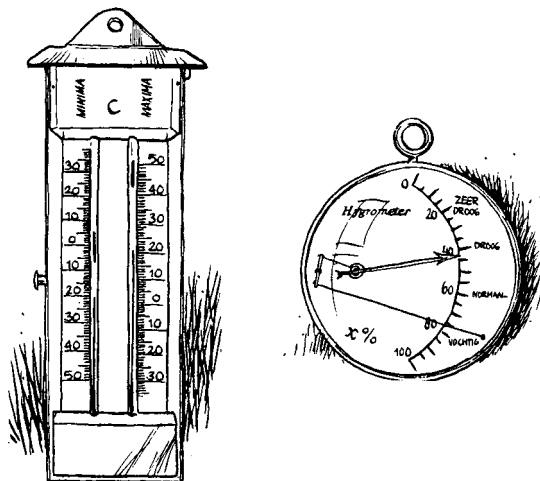
overdrukstelsel Bij een *overdrukstelsel* wordt de koele lucht vanaf het dak de ruimte ingeblazen. De warme lucht wordt als het ware via de zijkant van het gebouw naar buiten gedrukt. Dit komt doordat koele lucht zwaarder is dan warme lucht. Er ontstaat dus een soort overdruk in de ruimte, waardoor de warme lucht naar buiten gaat.

onderdrukstelsel Een *onderdrukstelsel* is precies het tegenovergestelde. Hierbij wordt de warme lucht via het dak weggezogen. Daardoor ontstaat een zuigende werking en wordt frisse lucht via de zijkant het gebouw ingezogen. Dit systeem wordt vaak in een opname gebruikt. Er ontstaat dan een luchtcirculatie in de opname. Vaak zitten er openingen bij ramen die je met een rooster kan openen of afsluiten. Via deze roosters komt de frisse lucht naar binnen. Zorg er wel voor dat er niet teveel tocht optreedt bij dieren. Zet dus geen ramen en deuren tegelijkertijd en tegenover elkaar open.

Relatieve luchtvochtigheid

hygrometer *Relatieve luchtvochtigheid (RV)* hangt direct samen met de ventilatie. De RV geeft aan hoeveel waterdamp er in de lucht zit, uitgedrukt in een percentage. Met een *hygrometer* kun je de RV in de gaten houden. Deze meter heeft een schaalverdeling van 1 tot 100%. Met een wijzer is precies af te lezen hoe hoog de RV is. Normaal zit deze tussen de 50 en 70%.

Fig. 1.6
Min-max-thermometer
en hygrometer.

Met name als er veel dieren in een relatief kleine opname aanwezig zijn, kan dit getal snel stijgen. Dat komt omdat al deze dieren met hun adem waterdamp aan de lucht afgeven. Hierdoor stijgt de RV en wordt het heel erg drukkend. De dieren kunnen steeds moeilijker hun warmte kwijt en kunnen het benauwd krijgen. Als in de opname de RV te hoog wordt, kun je door ventilatie het teveel aan waterdamp afvoeren.

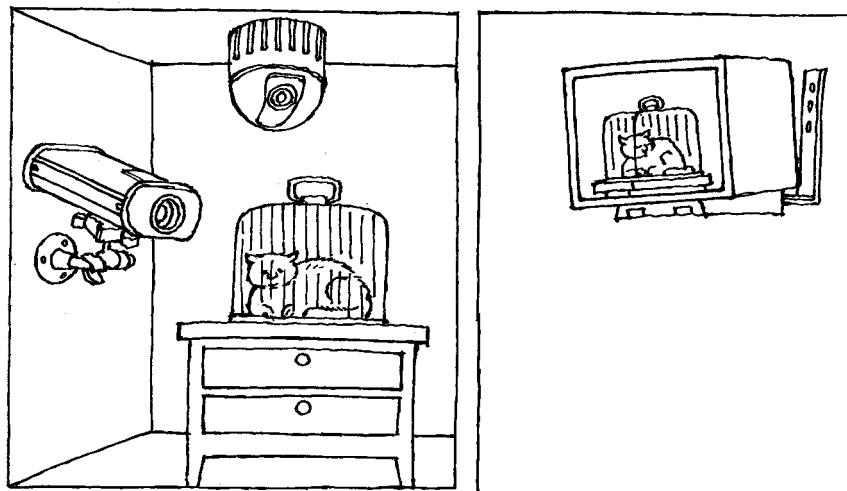
Ventilatie is echter niet altijd voldoende. Soms is het buiten nog vochtiger dan binnen en maak je de RV in de opname alleen nog maar hoger. Goed ventileren vergt dus een goede inschatting van de waarden en het vergt ook enige ervaring. Soms is de enige oplossing een airconditioning. Daarmee breng je niet alleen de temperatuur naar beneden, maar ook de RV.

1.4 Observatie

Je begrijpt dat een goede controle van opgenomen dieren noodzakelijk is. Daarom is het belangrijk dat een opname zo is ingericht dat het een goede observatie mogelijk maakt. Dat betekent bijvoorbeeld dat er voldoende licht moet zijn. Overdag heb je natuurlijk voldoende licht nodig om veilig en goed te kunnen werken, maar ook 's nachts heb je licht nodig. Dit moet bij voorkeur wel gedimd licht zijn om het dag-nacht-ritme van het dier zo min mogelijk te verstoren.

Als je een dier wilt observeren, kun je natuurlijk zo naar binnen lopen. Maar de ervaring leert dat als er iemand in de ruimte aanwezig is, het dier zich vaak anders gedraagt. Dit moet je natuurlijk zien te voorkomen. Daarom kun je voorzieningen aanbrengen waarmee je een dier kunt observeren zonder dat je erbij hoeft te komen. Zo kun je veel onschatbare informatie verkrijgen. Een aardig voorbeeld om een dier in opname van buitenaf te bekijken is via een spionnetje in de deur of via een soort patrijspoort in de muur. Een andere goede oplossing is tegenwoordig de camerabewaking. Hiermee kun je zelfs via een monitor achter de balie de dieren observeren.

Fig. 1.7
Enkele voorbeelden van
camerabewaking.

Registratie van wat je observeert is natuurlijk ook heel belangrijk. Je zult niet alleen moeten kijken maar ook regelmatig moeten noteren wat je gezien hebt.

1.5 Huisvesting van dieren

Je weet inmiddels al flink wat over een aantal algemene aspecten van huisvesting in een dierenartsenpraktijk. In deze paragraaf komt de huisvesting per diersoort aan bod.

Honden

Het belangrijkste verschil in de huisvesting van verschillende honden heeft te maken met de grootte van het dier. Je kunt natuurlijk standaard alle honden in een hok zetten dat geschikt is voor de grootste honden. Maar een chihuahua zal in zo'n relatief grote ruimte meer moeite hebben om goed op temperatuur te blijven. Een kleine hond kun je dus beter in een kleinere kooi zetten.

Dit geeft wel weer andere problemen. Kleinere kooien staan uit praktisch oogpunt meestal op hoogte. Het risico is daarbij echter dat het hondje eruit valt als het deurtje open gaat. En honden komen nu eenmaal meestal niet op hun pootjes terecht zoals katten. Een kleinere kooi die laag staat is weer lastiger met verzorging en observatie van het dier.

Voor de grote, zware honden kun je het beste een hoge kooi nemen. Als je zo'n hond bijvoorbeeld na een operatie nog half slapend in zijn kooi moet leggen, is een dergelijke hoge kooi minder belastend voor je rug.

Tot slot moet je, indien mogelijk, bij honden in een opvangkooi de halsband afdoen wegens verstikkingsgevaar. Hang of leg deze met de riem bij het hok. Alleen bij zeer angstige of agressieve honden kun je overwegen de eigen halsband om te laten. Vlooiën- en tekenbanden moet je zeker afdoen, omdat de werkzame stoffen in deze banden het narcoserisico kunnen verhogen en eventueel kunnen interfereren met medicijnen.

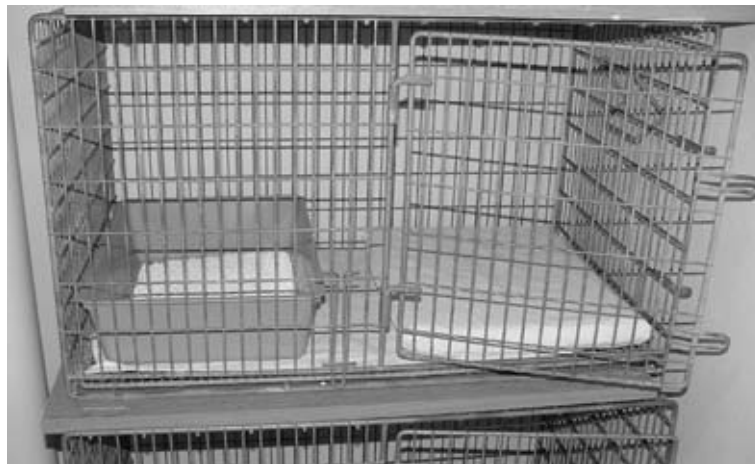
Katten

Vaak worden katten in een dierenartsenpraktijken alleen gehuisvest. Dit komt omdat de dieren over het algemeen maar kort in de praktijk verblijven. Bovendien verdragen zieke katten meestal geen soortgenoten. Daarom worden ze niet in groepen gehuisvest, zoals in een asiel of pension normaal is. Juist omdat de dieren ziek zijn, is direct contact met soortgenoten af te raden. Naast het infectierisico kan dat contact namelijk leiden tot nog meer stress en daardoor een vertraging van het genezingsproces en een daling van de afweer.

Bij de inrichting van de kooi zorg je natuurlijk voor een warme ligplaats en eventueel voer- en drinkbakjes. En je zet ook een kattenbak neer. Het beste is een open, zeer lage kattenbak met wit of licht kattengrit, omdat je zo de meeste informatie krijgt over de ontlasting en urine. In plaats van grit kun je ook kiezen voor plastic korreltjes, zodat het mogelijk is om de urine eruit te gieten voor onderzoek. Helaas is dit in theorie heel mooi, maar in de praktijk hebben sommige katten problemen met alles wat afwijkt van de kattenbak of bloemenbak die ze gewend zijn. Je moet dus bij de verzorging goed kijken of de kat wel gebruikt maakt van de bak en zijn ontlasting of urine niet te lang ophoudt.

Als het dier wat langer moet worden opgenomen in een wat grotere kooi, dan kun je een plank aanbrenen waar het dier op kan liggen.

Fig. 1.8
*Eenvoudig ingericht
kattenopnamehok met
ligkussen en lage
kattenbak met wit
kattengrit.*

Fretten

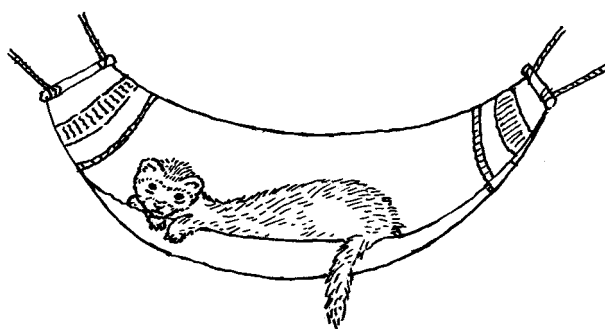
Voor opvang van fretten in een dierenartspraktijk is geen aparte accommodatie nodig. Fretten zijn namelijk zeer goed onder te brengen in kooien die ook voor katten geschikt zijn. Fretten zijn wel erg gevoelig voor koude, warmte, licht en vooral voor direct zonlicht. Daarom moet je fretten goed beschermen tegen stressfactoren van buitenaf, maar ze moeten ook zichzelf daar goed tegen kunnen beschermen.

Bij de plaatsing van de kooi is het (zoals als bij de meeste dieren) erg belangrijk dat de fret geen oogcontact heeft met andere dieren. De dieren zijn niet aan elkaar gewend door de meestal korte tijd van de opname. Bovendien bevinden ze zich in een vreemde omgeving. Dat zijn dus stressfactoren. Fretten raken meestal niet in paniek bij het zien

van andere dieren. En omdat het ook geen luidruchtige dieren zijn, veroorzaken zij wat dat betreft geen overlast. Het enige probleem kan zijn dat sommige dieren een sterke geur bij zich dragen. Mensen ervaren die geur soms als onplezierig.

Als de opname wat langer duurt is het aan te raden rekening houden met de aard van de fretten. Fretten voelen zich veilig als ze zich kunnen terugtrekken in een soort 'leger'. Dat is een holletje gemaakt van doeken of een hangmat waarin ze zich ineem kunnen rollen en beschut voelen. Deze doeken kan de eigenaar eventueel van huis meenemen. Zeker als er thuis nog meerdere fretten zijn, kun je de doeken weer meegeven bij de terugkeer. Want hoewel de opname meestal niet veel problemen geeft, kan de thuiskomst bij soortgenoten wel problemen geven. Door een dag voor de thuiskomst van de fret een doek waarin hij heeft gelegen en waar alle vreemde praktijkgeuren aanzitten, mee te nemen naar huis en in de kooi te leggen van zijn soortgenoten, kunnen deze al wennen aan zijn geur. Daardoor zal de thuiskomst makkelijker verlopen.

Fig. 1.9
Een fret in een hangmat.

Konijnen

Het konijn is de natuurlijke prooi van zowel hond, kat als fret. Hij zal zich in een opname temidden van een dergelijk gezelschap dus niet erg op zijn gemak voelen. Natuurlijk zijn er best konijnen die zo tam zijn dat ze nauwelijks reageren op andere dieren. Maar toch is het aan te bevelen deze dieren niet in het zicht van hun natuurlijke vijanden te plaatsen.

Als opnamehok kun je gebruik maken van laboratoriumbakken of andere soortgelijke kooibakken. Deze plastic bakken hebben als deksel een rooster waar je een drinkfles in kunt hangen. Ook zijn ze voorzien van een soort ruif. Het voordeel van deze bakken is dat ze wel lichtdoorlatend zijn, maar toch zo ondoorzichtig dat slechts de schim van de overig aanwezige dieren te zien is. De dieren hebben daardoor praktisch geen zicht naar buiten, zodat ze niet onnodig door bewegingen in de omgeving worden verstoord. Daarnaast zijn deze bakken zeer goed en gemakkelijk te reinigen en te desinfecteren en ze zijn zo nodige eenvoudig in quarantaine te plaatsen.

Uiteraard zijn er ook plastic bakken waarin kleinere huisdieren vaak permanent gehouden worden. Deze kooibakken bestaan uit een ondoorzichtige, plastic onderbak met daarop een aansluitende bovenbak, die meestal van doorzichtig plastic is gemaakt. Ze zijn aan de bovenkant vernauwd. Dat maakt ze zeer geschikt voor dieren die gevoelig zijn voor tocht. Voor de bijzondere verzorging van zieke of behandelde dieren zijn met name de kleine maten echter minder geschikt.

Meestal zul je echter moeten improviseren als er een konijn wordt opgenomen. De meeste praktijken zijn namelijk niet ingericht op de huisvesting van andere dieren dan honden en katten. Daarom is het gunstig als de transportkooi van de eigenaar tevens geschikt is voor het tijdelijke verblijf bij de dierenarts. Voorwaarde voor huisvesting in de transportkooi is dat het dier er goed in te observeren is. Een dichte doos is dus niet geschikt!

De inrichting van de kooi kan uiterst sober zijn. Konijnen zitten normaal op een ondergrond bedekt met stro of hooi. Maar tijdens een opname zijn houtkrullen of geperste kattenbakkorrels van houtvezel meer geschikt, omdat je daarmee weer beter zicht hebt op urine en ontlasting. Bied het konijn wel hooi aan, want anders eten ze van de bodembedekking.

De voer- en drinkvoorzieningen moeten zodanig zijn dat het dier zichzelf en de kooi er niet mee kan bevuild. Een zware of goed te bevestigen voerbak en een degelijk opgehangen drinkfles met drinknippel zijn eigenlijk de enige noodzakelijke voorzieningen in de kooi.

Fig. 1.10
Laboratoriumbak voor konijnen of knaagdieren.

Knaagdieren

De huisvesting van de verschillende knaagdieren wordt hier als een geheel behandeld omdat je bij alle knaagdieren eenzelfde huisvesting hanteert. Natuurlijk heeft een knaagdier in normale omstandigheden zijn eigen specifieke huisvesting. Maar in een dierenartsenpraktijk is daar geen plaats voor. Bovendien moet je het dier goed kunnen observeren en hanteren.

Wat geldt voor de konijnen, geldt ook voor de knaagdieren. Zeker als ze ziek zijn, worden deze kleine huisdieren (bijvoorbeeld cavia's, ratten, muizen) aangeboden in hun eigen kooi of in een transportkooi die kan dienen als verblijf tijdens de opname. Voorwaarde is ook hier weer de mogelijkheid tot observatie en goede hygiëne, anders moet je gebruik maken van de al genoemde laboratoriumbakken.

Knaagdieren zijn kleine dieren en zijn daarom erg gevoelig voor onderkoeling, met name tijdens en na een narcose. Deze warmbloedige dieren hebben naarmate ze kleiner zijn een steeds sneller metabolisme. Het is voor deze dieren moeilijk om de homeostase in bepaalde omstandigheden te handhaven. (Homeostase is het vermogen om het inwendige milieu constant te houden ten opzichte van het wisselende buitenmilieu). Er kan dus in zo'n situatie gemakkelijk onderkoeling of oververhitting optreden. Een juist gedoceede temperatuur moet daarom gewaarborgd zijn.

Vogels

Als een dierenartsenpraktijk regelmatig vogels krijgt ter observatie dan kan worden overwogen een zogenaamde ziekenkooi aan te schaffen. Dit is een kooi die afgesloten kan worden met plexiglas schuifdeurtjes. Op deze manier voorkom je dat het dier bloot staat aan tocht. Tevens kan het verblijf worden verwarmd met keramische warmtelampen. Groot voordeel is dat de dieren op eenvoudige manier goed te observeren zijn. Vogels worden gewoonlijk aangeboden in hun eigen kooi of in een transportkooi. Vaak is die ook geschikt als tijdelijk verblijf in de dierenkliniek. Het voordeel van een eigen kooi is dat deze voor de vogel een min of meer vertrouwde omgeving vormt.

Het is niet aan te raden om meer dan een enkel exemplaar aan exotische dieren tegelijk op te nemen. Je kent immers het verleden van de vogel niet en je weet dus niet op welke wijze het zieke dier is verkregen. Ieder exotisch dier kan potentieel de drager zijn van een even exotische ziekte. Deze mogelijke 'insleep' van ziekten kan zeer gevaarlijk zijn. Het hoeft overigens niet noodzakelijk de ziekte te zijn waarvoor de patiënt wordt opgenomen maar kan net zo goed een ziekte zijn waar het exotische dier slechts de drager van is. Zelf is hij er dan immuun voor. Een voorbeeld hiervan is de papegaaizenziekte. Je moet daarom altijd de ruimte of kooi na elk gebruik grondig reinigen en desinfecteren om de verspreiding van onbekende ziekten te voorkomen.

De ruimte waarin de vogel verblijft, moet voldoende luchtvochtigheid hebben. Binnen in huis is de luchtvochtigheid bijna altijd veel te laag. Allerlei kwalen zijn hiervan vaak het gevolg. Een juiste luchtbehandeling is een belangrijk voorwaarde voor een goede opvangfaciliteit. Dat geldt overigens niet alleen voor de opvang van vogels. Bezoek maar eens een ruimte in een dierentuin waar tropische vogels en reptielen worden gehouden. Dan merk je dat daar een vochtige warmte heerst. Een gunstige temperatuur is ongeveer 22 °C. Het verschil tussen dag- en nachttemperatuur mag slechts gering zijn.

De ruimte waarin vogels tijdelijk worden ondergebracht, moet bij voorkeur een ruimte zijn waar volop daglicht invalt. Het moet zeker geen achterafkamertje zijn. Want de meeste kooivogels en zeker parkieten en papegaaien zijn sociale dagdieren die in de natuur in groepen leven. De vogel ondergaat in de opname toch al de stress van het alleen zijn in een vreemde omgeving, van de kwaal en van de behandeling. Hij zal daarom op een stille, donkere plaats eerder wegwijnen dan opknappen. (Je mag je zelfs de vraag stellen of het in de normale huisvesting wel verantwoord is om deze vogels alleen in een kooi te houden).

Omdat de vogels in de kliniek niet ver weg staan, kun je ze voortdurend observeren en biedt je ze tegelijkertijd een levendige omgeving. Bij opname van slechts een enkele

nacht, is het aan te raden de gehele nacht het licht aan te houden.

Reptielen en amfibieën

Ook reptielen en amfibieën vormen een groep die een zeer specialistische huisvesting vraagt. Denk bijvoorbeeld eens aan het verschil tussen dieren die een zeer droge omgeving vragen en dieren die een natte of vochtige omgeving vragen. Kennis van hun natuurlijke habitat moet daarom de leidraad zijn bij de huisvesting en verzorging van deze dieren. Het komt er in de praktijk op neer dat je voor ieder reptiel bekijkt wat de specifieke eisen zijn. Vervolgens improviseer je dan met kennis van zaken een zo goed mogelijke oplossing. Dit klinkt misschien vreemd. Er zijn echter zoveel verschillende soorten reptielen dat het onmogelijk is om voor iedere soort steeds een optimale opnamemogelijkheid in voorraad te hebben.

Voor korte opnames zijn de (bij de konijnen al beschreven) plastic bakken uitstekend geschikt voor huisvesting. De andere omgevingsfactoren zijn een groter probleem. Per soort zijn bijvoorbeeld de temperatuur, de luchtvochtigheid en de waterkwaliteit zeer verschillend. Het is belangrijk deze condities zoveel mogelijk constant te houden. Het dier is namelijk door zijn beperkte mogelijkheden (zijn ziekte en de kleine ruimte) niet in staat om met zijn gedrag zijn inwendig milieu te reguleren.

Je zult per diersoort eerst de afweging moeten maken of het noodzakelijk is om een huisvesting voor deze diergroepen aan te schaffen. Te denken valt dan aan een terrarium waar de temperatuur goed te reguleren is en waar het mogelijk is de luchtvochtigheid goed te meten en aan te passen. Ook is het goed als er verlichting in het verblijf zit waar dieren onder kunnen gaan liggen. Je kunt zelfs overwegen een terrarium dusdanig in te richten dat er ook een warmtemat in aangebracht kan worden. Streef er in ieder geval naar om een terrarium te verkrijgen dat voor meerdere dieren te gebruiken is en dus een min of meer universele inrichting heeft.

Als het dier in opname mobiel is, moet het een warmtebron kunnen opzoeken om zijn lichaamstemperatuur te verhogen. Dit moet tevens een lichtbron zijn omdat het dier wil 'zonnen'. Reptielen zijn koudbloedig en zullen bij bepaalde ziektes op die manier 'koorts' maken. Maar het dier moet binnen de kooi uiteraard ook de mogelijkheid hebben om zich aan de warmtebron te onttrekken. Een gedeelte met een koelere bodem is daarom noodzakelijk. Dit stelt het dier in staat om via de sterk doorbloede buikhuid een te veel aan warmte kwijt te raken.

Voor de meer aan water gebonden reptielen (zoals veel schilpadden) en ook voor amfibieën geldt min of meer hetzelfde. Ook deze dieren moeten door hun gedrag in staat gesteld worden hun homeostase te handhaven. Zoals al gezegd is het belangrijk dat je het klimaat in het verblijf zo constant mogelijk houdt. Reptielen en amfibieën reguleren veelal via het gedrag het inwendige milieu. Door de ziekte is het dier nauwelijks in staat dit te doen. Daarom zorg je ervoor dat de waarden niet teveel wisselen. Dit kan bijvoorbeeld met een warmtemat. Ventilatie gaat via roosters aan de bovenzijde of zijkant van het verblijf. Dit zijn meestal aluminium roosters waardoor de warme lucht naar buiten komt.

Bij reptielen moet je altijd beducht zijn voor besmettingsgevaar en andere moeilijk te voorziene complicaties. Reptielen zijn aangepast aan extreme milieus en daardoor zijn

ze vaak in afwijkende leefomgevingen juist zeer kwetsbaar. Om die reden moet je zieke reptielen zoveel mogelijk van elkaar gescheiden houden. Net als bij exotische vogels streef je er zoveel mogelijk naar slechts een enkel reptiel tegelijkertijd op te nemen. Als dit onverhoopt niet mogelijk is, probeer je elk ziek exemplaar afzonderlijk 'in quarantaine' te houden. Maar het blijft natuurlijk het streven om de dieren na de behandeling terug naar huis te sturen.

Fig. 1.11
Kennissen van hun natuurlijke habitat moet de leidraad zijn bij de huisvesting en verzorging.

Vissen

Normaal gesproken worden vissen niet in een praktijk opgenomen. Als dit toch voorkomt, dan geldt ook weer dat de praktijk niet aan alle eisen van een dier tegemoet kan komen. Zorg er in ieder geval voor dat er een aquarium aanwezig is waarvan het water goed te filteren is. Ook moet je medicijnen makkelijk toe kunnen voegen en de dieren goed kunnen observeren. Dit is zeker noodzakelijk als de dieren individueel met speciale medicijnen moeten worden behandelen.

Vissen worden uiteraard ter behandeling aangeboden in een bak of misschien in een stevige plastic zak. Heb je contact met de eigenaar over het brengen van een vis met problemen, dring er dan op aan dat het water waarin de vis wordt getransporteerd uit de vijver of het aquarium van de vis afkomstig is. Want de kwaliteit en hoedanigheid van het water biedt belangrijke informatie over de mogelijke oorzaken van het probleem. Daarnaast is het voor de vis belastend om telkens in vreemd water te worden overgebracht.

Een verblijf in weinig water is voor een vis altijd erg nadelig. Want als de waterhoeveelheid afneemt, neemt de instabiliteit van het water toe. De temperatuur zal gemakkelijk en te snel kunnen variëren. De vis zelf bevuilt sneller zijn omgeving met uitwerpselen en kan deze eventueel besmetten met eigen ziektekiemen.

Vissen zijn door de aard van hun leefmilieu veel kwetsbaarder voor veranderingen in hun omgeving. Massale sterfte komt daarom bij vissen veel vaker voor dan bij andere dieren. Omgekeerd zijn ze ook veelal in staat om snel te herstellen van veranderingen. Je kunt zeggen dat het vermogen van dieren om zich van ziektes te herstellen gerelateerd is aan hun vermogen zich al dan niet snel voort te planten. In de natuur is het een uitzonderlijke luxe om ziek te kunnen zijn en een nog grotere luxe zich ziek te kunnen gedragen.

1.6 Afsluiting

Dieren kunnen om verschillende redenen voor korte of langere tijd in de praktijk worden opgenomen. Ze zitten daarbij in een opnamehokken. Natuurlijk moeten deze hokken en de ruimte waarin ze staan goed worden schoongehouden. Dat is belangrijk om de dieren niet te besmetten met ziekten. Ook is het belangrijk dat het klimaat in de ruimte en de hokken zelf optimaal is voor het dier dat erin is opgenomen. Al deze aspecten zijn in dit hoofdstuk aan bod gekomen.

- Vragen 1.1** a Wat is het verschil tussen een isolatie en quarantaine?
- Vragen 1.2** a Wat zijn vanuit hygiënisch oogpunt kwetsbare plekken in de vloer?
b Wat zijn belangrijke criteria voor opnamehokken?
c Noem de factoren die een rol spelen bij desinfectie.
- Vragen 1.3** a Welke drie aspecten bepalen het klimaat in een ruimte?
b Met welk instrument meet je de relatieve luchtvochtigheid?
- Vragen 1.4** a Noem drie mogelijkheden om een dier goed te observeren in de opname.
- Vragen 1.5** a Waarom is het aan te raden bij een hond de halsband af doen als deze wordt opgenomen?
b Wat mag er in een kattenkooi nooit ontbreken?
c Wat kun je fretten aanbieden om een opname voor deze dieren prettiger te maken?
d Wat is een belangrijk aspect in de opname van alle dieren, maar de kleine dieren in het bijzonder?

2 Verzorging

Oriëntatie

Als je als paraveterinair in een dierenartspraktijk werkt, krijg je te maken met verschillende patiënten. Dit kunnen gezonde dieren zijn maar ook dieren in opname die verzorging nodig hebben. Deze verzorging varieert van een liefdevolle behandeling tot een zeer intensieve, levensreddende zorg. Het is niet altijd even gemakkelijk om een dier optimaal te kunnen verzorgen, want ieder dier is anders. En wat voor het ene dier normaal is, is dat voor het andere niet. Daarom zul je, naast de kennis die je in dit hoofdstuk opdoet, ook goed moeten kijken naar een dier. Probeer de tijd en energie op te brengen om vertrouwd te raken met een dier en dit dier met alle liefde te behandelen. Je zult zien dat de patiënten niet alleen sneller opknappen maar juist deze werkzaamheden je ook de meeste voldoening geven.

2.1 Voeding en water

Voor een dier dat ziek is, zijn voeding en vocht zeer belangrijke onderdelen van de verzorging. Soms mag een dier even geen voedsel of water of moet het dier een speciaal dieet hebben.

Voeding

Honden en katten die komen voor een operatie, moeten minimaal 12 tot 15 uur vasten vóór de operatie. Dit heeft te maken met het risico op braken en daardoor verslikken. Een uur voor de operatie is het beter om ook even het drinken weg te nemen, omdat ze ook op water kunnen braken. Ook na deze 12 uur vasten krijgt het dier nog een aantal uren geen voedsel. Dit is tijdens de narcose en het bijkomen hieruit. Meestal duurt de totale periode waarin een dier geen eten krijgt ongeveer 24 uur. Tijdens een periode van vasten beschermt het lichaam de functies die essentieel zijn om te overleven. De energie die het lichaam in deze periode hiervoor nodig heeft, wordt geleverd door verschillende bronnen in het lichaam. Dit is afhankelijk van het feit of het lichaam ziek is of gezond.

gezonde dieren

Gezonde dieren moeten tijdens een periode van vasten of *anorexie* in staat blijven om voedsel te zoeken en eventueel een prooi te vangen. De spieren worden daarom gespaard. Het dier zal de eiwitten uit de spieren sparen en zijn vetreserves aanspreken als energieleverancier. Daarnaast verlaagt het dier zijn energieverbruik, waardoor het langer kan overleven. Bij katten is het een iets ander verhaal. 12 tot 16 uur vasten is voor een gezonde kat meestal geen probleem. Maar bij een langere periode van vasten kan vetstapeling in de lever optreden en voor problemen zorgen. Dit komt omdat het dier door deze vetstapeling zijn eetlust verliest en niet meer zelfstandig wil eten. Een tweede verschil met de hond is dat een kat die wel voedsel ter beschikking heeft maar niet eet, vaak ziek is.

zieke dieren

Bij *zieke dieren* of in geval van trauma moet het herstel gestimuleerd worden en moeten de meest vitale organen worden beschermd. Wondgenezing en vitale organen (zoals bloedcellen en het centrale zenuwstelsel) gebruiken uitsluitend glucose als energiebron. Glucose kan vrij gemaakt worden uit eiwitten in het lichaam. Daarom is bij ziekte de afbraak en verbranding van eiwitten als energiebron belangrijk. Hiervoor zal het lichaam de niet-essentiële eiwitten uit de spieren afbreken en gebruiken. Bovendien neemt het energieverbruik bij het zieke dier sterk toe. De snelheid waarmee een ziek dier met anorexie ondervoeding ontwikkelt, is daarom drie keer zo hoog als een gezond dier dat vast.

Ongeveer 85% van de kritieke patiënten vertoont een zekere graad van ondervoeding die de genezing vertraagt. Voor iedere dag dat een kritieke patiënt de nodige voedingsondersteuning mist, zijn er 3 tot 5 extra dagen nodig voor de genezing. Dit geldt voor patiënten die helemaal geen voeding of minder dan 25% van hun behoefte krijgen of opnemen. Deze patiënten moeten gestimuleerd of zelfs gedwongen voldoende voeding binnen krijgen.

Er zijn verschillende manieren om een dier te stimuleren toch te eten. Dit kan door voer te nemen dat lekker en sterk ruikt, zoals blikvoer of voer waaraan bijvoorbeeld voor de kat wat visolie is toegevoegd. Verder ruikt een voer sterker als je het verwarmt tot lichaamstemperatuur. Je kunt het voer ook verdunnen, eventueel met warm water. Voor sommige dieren is het een stimulans om met de hand gevoerd te worden. Dit kan vrijwillig door ze uit je hand te laten eten, maar kan ook met lichte dwang door voer in de bek te stoppen of op de lippen en neus te smeren. Verder kan voer gedwongen worden ingegeven via een lepel of spuit. Let daarbij goed op het slikken. Het dier mag zich niet verslikken en zo een longontsteking (verslikpneumonie) oplopen. Als dit allemaal niet werkt of er zijn omstandigheden waardoor dit niet kan (zoals bijvoorbeeld een gebroken kaak), zal het dier via sondevoeding gevoerd moeten worden.

Er zijn speciaal geconsenteerde diëten in de handel die je kunt gebruiken voor herstel van zieke dieren. Deze diëten sluiten aan op de behoefte van dat dier en kunnen in de bek of via een sonde gegeven worden. Bij sommige ziekten is het echter niet mogelijk om de voeding oraal te geven. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de virusinfectie parvo die de vertering ernstig verstoort of als een dier weer uitbraakt wat het binnen krijgt. Zo'n dier moet dus voeding en met name glucose binnen krijgen via een infuus.

Vocht

Via een infuus komt naast voeding ook vocht het lichaam binnen. Dit is minstens zo belangrijk. Zeker bij dieren die zo heftig braken dat ze zelfs geen water binnenhouden, mag je niet langer dan enige uren wachten met het geven van een infuus. Want bij braken gaat de uitdroging nog veel sneller. De *vochtbehoefte* van een gezonde hond is 60 tot 65 ml water per kilogram lichaamsgewicht per dag. Bij de kat is dit 40 tot 60 ml. Bij braken of diarree kan deze behoefte makkelijk verdubbelen. Bovendien verliest een dier hiermee niet alleen vocht maar ook mineralen die weer aangevuld moeten worden. Bij braken gaat deze aanvulling bij voorkeur via het infuus. Bij diarree is het echter beter om een orale, isotone rehydratiedrank te geven. Dit is een soort 'sportdrankje'. Met zo'n drankje worden de benodigde tekorten efficiënt aangevuld. Het is zelfs aangetoond dat de diarree eerder over is omdat de darm sneller herstelt.

Je kunt deze oplossing geven in plaats van het gewone water. Maar je moet wel goed controleren of het dier er ook daadwerkelijk van drinkt. Anders moet je het ingeven, bijvoorbeeld met een spuitje.

2.2 Opnamestaat

De observaties die je als paraveterinair doet aan een dier in opname, kunnen essentieel zijn in de behandeling van een dier. Je moet daarom noteren en melden wat je ondervindingen zijn. Zeker als er parttime gewerkt wordt, moet er een goede schriftelijke overdracht zijn. Anders kan het bijvoorbeeld voorkomen dat een dier twee keer medicijnen krijgt, of juist helemaal niet.

De meeste praktijken werken met een opnameformulier. De inhoud en lay-out daarvan verschilt per praktijk. Hieronder zie je een rijtje met gegevens die op een opnamestaat horen te staan. Ze worden daarna ieder apart behandeld.

- Gegevens van de eigenaar
- Naam van het dier
- Voeding en water/infuus/braken
- Ontlasting
- Urine
- Ademhaling, pols, temperatuur
- Slijmvliezen
- Medicijnen
- Abnormale bevindingen
- Bijzonderheden

Gegevens van de eigenaar

Op de kaart moeten in ieder geval de naam en het telefoonnummer van de eigenaar staan. Hiermee kun je het dier identificeren en de eigenaar gemakkelijk bereiken. Het is meestal niet raadzaam om een eigenaar gedurende een opname regelmatig te laten kijken, omdat het afscheid toch iedere keer weer een stressmoment is voor het dier. Maar het is natuurlijk wel heel belangrijk een eigenaar goed op de hoogte te houden, zelfs als er geen wijziging is in de toestand van het dier.

Naam van het dier

Zeker als er meerdere opnamepatiënten zijn, is het prettig om de naam van het dier op het hok te hebben staan. Zo kun je het dier altijd meteen met zijn eigen naam aanspreken. Deze persoonlijke benadering is niet alleen voor het dier prettig, maar geeft ook jezelf een grotere betrokkenheid bij die individuele patiënt.

Voeding en water/infuus/braken

De invulruimtes voor het noteren van gegevens over voeding, drinken en infusen moeten groot genoeg zijn om te noteren hoeveel het dier waarvan heeft gekregen en op welk tijdstip. Verder moet er ruimte zijn om de reactie te noteren. Een reactie kan bijvoorbeeld braken zijn. Maar ook moeite hebben met eten en drinken of hijgen zijn reacties die je moet noteren.

Ontlasting

Als je als paraveterinair weet hoe normale ontlasting eruit hoort te zien en welke hoeveelheid het hoort te zijn, kun je afwijkingen daarvan signaleren en noteren. Van waterdunne diarree zie je direct dat het afwijkend is, maar ook subtielere afwijkingen moet je opmerken. Noteer bij afwijkingen van de ontlasting de kleur, geur, consistentie en vreemde toevoegingen, de hoeveelheid en eventueel de vorm. Verder is het natuurlijk van belang te letten op de manier van ontlasten. Als een dier er moeite mee heeft, is het van belang dit te vermelden. Bovendien komt het soms voor dat buitenkatten in opname weigeren op een kattenbak hun behoefte te doen en vervolgens obstipatie krijgen. Noteer dus elke keer dat je ontlasting uit de bak haalt. Zo kun je controleren hoe vaak het dier ontlasting heeft gehad.

Urine

Voor de beoordeling van urine is het vaak noodzakelijk deze op te vangen. Dit kan met speciale plastic korrels in de kattenbak. Bij de hond kun je een soeplepel of een bakje onder het dier houden als het plast. Vaak is echter het feit dat het dier regelmatig plast en de manier van urinelozing (mictie) minstens zo belangrijk. Telkens als een dier geplast heeft, noteer je het tijdstip waarop het dier plaste. Ook schrijf je op of het plassen vlot ging.

Ademhaling, pols, temperatuur, slijmvliezen

Voor iedere opname bepaalt de dierenarts hoe vaak de waarden van ademhaling, pols, temperatuur en slijmvliezen gecontroleerd moeten worden bij deze patiënt. De normaalwaarden moet je van buiten kennen. Noteer de bevindingen op de opnamestaat. Van de ademhaling bepaal je niet alleen de frequentie, maar ook het type ademhaling. Van de pols bepaal je, naast de frequentie, ook de kracht van de pols en eventueel de regelmaat, equaliteit, synchroniteit en symmetrie. Bij het opnemen van de temperatuur kan het van belang zijn ook op de anus- en staartreflex te letten. Van de slijmvliezen bepaal je de kleur en de CRT. De bevindingen schrijf je op als absolute waarden. Dus niet: normaal of goed, maar: T = 38,4.

Medicijnen

Je zult begrijpen dat het erg belangrijk is om zorgvuldig met medicijntoediening om te gaan. Zo moet je nauwkeurig noteren op welk tijdstip, welke hoeveelheid en welk medicijn is toegediend. Bovendien zet je je eigen paraaf erbij, zodat achteraf te achterhalen is wie de medicijnen heeft toegediend. Geef een dier nooit zijn medicijnen nog even snel voordat je zelf naar huis gaat maar bekijk nog minimaal een half uur na toediening eventuele reacties op de medicijnen. Ook deze noteer je. Je schrijft het ook op als er geen reacties zijn. Het is dan in ieder geval duidelijk dat dit gecontroleerd is.

Abnormale bevindingen

Vaak zie je (kleine) gedragsveranderingen bij zieke dieren. Iedere verandering of afwijking, hoe klein ook, kan van belang zijn en moet dus gemeld worden. Een dier hoort alert te zijn, geen uitvloeiingen uit ogen, neus en oren te hebben en een glanzende, verzorgde vacht zonder wonden of parasieten te hebben. Het dier moet

soepel bewegen zonder stijfheid of pijn. Kijk dus goed naar het dier en noteer alles wat niet normaal is.

Bijzonderheden

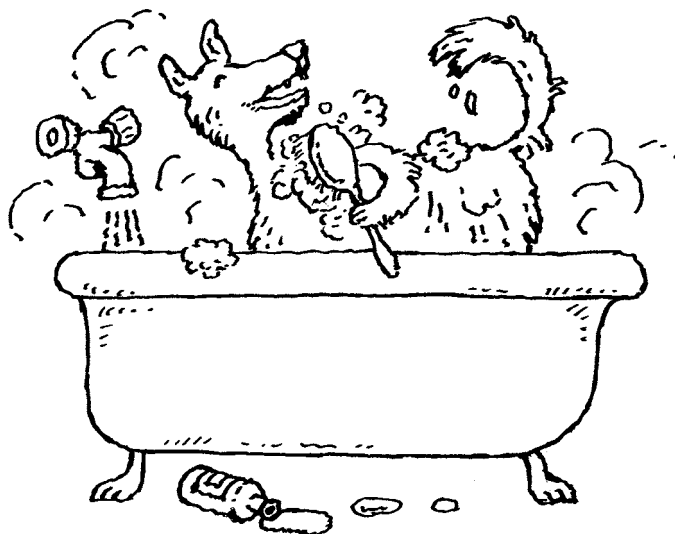
Hier kun je bijzonderheden over bijvoorbeeld vachtverzorging of wondverzorging invullen. Je noteert wat er opgemerkt is (bijvoorbeeld ectoparasieten), hoe laat dit is opgemerkt en door wie. Ook verbeteringen kun je hier vermelden.

2.3 Vachtverzorging

Vachtverzorging is natuurlijk alleen mogelijk als de gezondheidstoestand van het dier dit toelaat en de verzorging op zich geen stress oplevert. Het werkt alleen positief als een dier de verzorging en extra aandacht als prettig ervaart. Als een dier het prettig vindt, zul je zien dat het zich na de verzorging ook beter voelt.

Vooraf bij langharige rassen zal het nodig zijn tijdens een opname regelmatig de vacht te kammen. Maar ook dieren met een bevuilde vacht door bijvoorbeeld ontlasting of urine voelen zich vaak beter na een wasbeurt. Dieren hebben immers van nature een verzorgingsdrang en zijn gewend hun vacht schoon te houden. Als ze dit zelf niet kunnen, vinden ze het vaak prettig om wat hulp te krijgen.

Fig. 2.1
Wasvoorschrift voor
honden.

Gebruik voor het wassen een milde shampoo die je eerst verdunt. Door de shampoo ongeveer 1 : 5 tot 1 : 10 te verdunnen, is deze gemakkelijker over de vacht te verdelen en na het wassen ook gemakkelijker uit te spoelen. Kam voordat je met wassen begint de klitten uit de vacht. Als het moeilijk is de klitten te verwijderen, kun je de hond eerst voorzichtig wassen zonder inmasseren. Vervolgens behandel je hem met een conditioner. Als die goed is ingetrokken, kun je alsnog de klitten uit de vacht kammen.

Begin het wassen met het nat maken van de vacht met lauwwater. Je begint achter de kop tot aan de staart. Doe de kop als laatste, anders staat de hond de hele tijd te schudden. Bij het nat maken kun je met je ene hand de douche vasthouden terwijl je

met de andere hand het water inmasseert. Hierdoor komt het water goed tussen de haren en controleer je tegelijkertijd continue de temperatuur van het water. Als de hond goed nat is, verdeel je de shampoo en masseert deze in. Ook nu doe je de kop weer als laatste. Bij het uitspoelen begin je wel bij de kop om zeep daar zo snel mogelijk te verwijderen. Spoel zeer grondig uit, zodat geen zeepresten achterblijven. Laat de hond uitschudden en droog hem daarna goed af met een handdoek of leren zeem. Of droog hem met een föhn. Controleer na de behandeling de temperatuur van de hond, want deze kan natuurlijk zakken doordat de hond enige tijd nat is. Als de vacht van de hond niet helemaal droog is, controleer je de temperatuur na een half uur nogmaals.

Dat het dier met deze wasbeurt ook wat extra aandacht en knuffels krijgt, is een positief bijeffect. Dit versterkt het resultaat van de vachtverzorging. Bij dieren met (open) wonden moet je natuurlijk extra oppassen dat er geen zeep in de wond komt waardoor je de wondgenezing nadelig beïnvloedt.

Tijdens de vachtverzorging controleer je gelijk op het voorkomen van ectoparasieten. Realiseer je dat ectoparasieten een nadelige invloed hebben op de gezondheid en dus op het herstel van een dier. Je kunt verschillende soorten uitwendige parasieten tegenkomen. Voor de volledigheid zie je hier in een overzicht de meest voorkomende parasieten.

Ectoparasiet	Overdracht	Symptomen	Diagnose
Vlo	Direct of via poppen in omgeving	Volwassen vlo zuigt bloed, kan allergie veroorzaken	Vlooiëntlasting vnl. op achterste helft lichaam
Teek	Direct of vanuit omgeving	Vector van ziekte van Lyme, Babesia en Ehrlichia	Inspectie huid vnl. rond oren, kop, hals, oksels en liesstreek
Luis	Direct	Veroorzaken jeuk, vnl. op beschutte plaatsen	Neten in vacht. Microscopisch onderzoek haren
Schurftmijt	Direct	Zeer heftige jeuk. Door krabben, bijten etc. huidbeschadigingen en kaalheid, soms secundaire infecties	Microscopisch onderzoek diverse diepe afkrabsels
Jeugdschurft	Direct	Kaalheid, roodheid, hyperpigmentatie	Microscopisch onderzoek afkrabsel
Vachtmijt	Direct	Stoffige, doffe vacht en breekbare haren	Microscopisch onderzoek haren

2.4 Wondverzorging

Een wond is een verbreking van de eenheid van weefsel(s). Het lichaam zorgt over het algemeen zelf voor de genezing maar een goede controle van de verschillende genezingsstadia is wel nodig. Bij een wondgenezing herken je vier stadia die vaak naast elkaar in een wond aanwezig zijn.

Het eerste stadium is de *ontstekingsfase*. Deze treedt direct op. De tweede fase is de *afstotingsfase* na ongeveer 6 uur. De *herstelfase* begint meestal na ongeveer 3 dagen. Als laatste is er de *rijpingsfase*. Deze duurt het langst en begint vanaf 5 tot 9 dagen.

In een aantal gevallen kun je een beschermend verband aanbrengen om de wondgenezing te bevorderen. In het algemeen went een dier snel aan een goedzittend verband. Als het dier plotseling toch erg gaat bijten en likken aan het verband, dan is de kans heel groot dat het verband niet goed zit. Geef zo'n dier niet alleen maar een kap maar doe altijd een verbandcontrole. Dat verbanden te strak zitten, is geen zeldzaamheid. Immers, een poot kan nog zwellen na het aanbrengen van het verband. Voorkom problemen door regelmatig een verbandcontrole te doen en iedere 2 of 3 dagen het verband te wisselen.

Per type verband zullen enkele bijzonderheden worden besproken.

Hoofd/nek/thorax

Een *kopverband* breng je aan van net achter de ogen tot aan de halsband. Je bent dan over het breedste gedeelte van de kop heen en het verband zakt minder gemakkelijk af. Bij het aanbrengen van een verband om de kop of de thorax moet je twee vingers tussen het verband en de huid kunnen steken. Als dit kan, zit het verband niet te strak. Let daarna toch op ademhaling en slijmvliezen; bij veranderingen vervang je het verband direct of maakt het lossen.

Abdomen

Een verband om de buik is kwetsbaar vanwege de kans op vervuiling. Let er daarom op dat het dier alleen op een schone en droge ondergrond ligt. Het verband moet beschermd worden tegen vervuiling door urine en ontlasting. Met name bij reuen houd je het preputium vrij.

Extremiteiten

Als de ondervoetjes niet zijn meeverbonden, moet je regelmatig controleren op zwellen, koude en indien mogelijk kleur van het nagelbed. Als het ondervoetje wel wordt ingepakt, hou je bij voorkeur de voorste twee nagels vrij. Als dit niet mogelijk is, breng je katoenen watten onder het pootje en tussen de tenen aan om smetten te voorkomen. Ook dit verband is kwetsbaar aan de onderkant en dus moet het verband beschermd worden met een bijvoorbeeld een plastic zak of kous als je de hond uitlaat.

2.5 Medicijntoediening

Meestal hebben dieren in opname medicijnen nodig. De manier van toediening (oraal, rectaal, parenteraal of lokaal) hangt af van het medicijn, het ziektebeeld en de gezondheidstoestand van het dier. De dierenarts geeft of schrijft de opdracht, maar het is jouw taak als paraveterinair om een extra controle uit te voeren. Je let daarbij op het medicijn, de patiënt, de dosering, de tijdstippen van toediening en de manier van toediening. Hieronder worden de verschillende toedieningswijzen verder uitgewerkt.

Oraal/rectaal

Oraal of rectaal worden vloeistoffen, tabletten en capsules gegeven. Capsules kunnen via de bek (oraal) of via de anus (rectaal) worden ingegeven. Vloeistoffen kun je het beste via een spuit in de wangzak spuiten, waarbij je de kop iets achterover houdt. Niet te ver, anders slikt het dier te moeilijk. Let hier goed op, want een longontsteking door verslikken is een niet zeldzame en gevaarlijke complicatie.

In een aantal situaties mag je een dier geen medicijnen oraal geven. Ten eerste mag dit niet als een dier niet of niet goed slikt. En als het dier wel slikt maar daarna weer braakt, heeft het natuurlijk ook geen zin om oraal medicijnen te geven. Ten tweede mag je geen medicijnen oraal toedienen als een dier verwondingen heeft in de bek, in de keel of aan de slokdarm. Orale toediening is dan pijnlijk en kan de verwondingen verergeren. Ten slotte zijn er ziekten die elke opname via de bek verbieden, zoals bijvoorbeeld een pancreatitis of een parvo-virusinfectie.

Bij rectale toediening komen de medicijnen direct in de bloedbaan en niet via het poortadersysteem in de lever, zoals bij orale toediening wel gebeurt. Dit kan een voordeel zijn omdat de opname veel sneller gaat. Bovendien vindt er geen ontgiftiging plaats in de lever en is er geen belasting van het maagdarmkanaal met het medicijn.

Parenteraal

Dit zijn alle injecteerbare medicijnen met als meest gebruikelijke toedieningswijzen: subcutaan, intramusculair of intraveneus. Als paraveterinair mag je overigens alleen subcutaan of intramusculair spuiten. Subcutane injecties geef je op plaatsen waar genoeg huid aanwezig is, zoals dorsale thoracale gebied of dorsale lumbale gebied. Hier kunnen ook grote hoeveelheden worden toegediend, die dan bij voorkeur wel op lichaamstemperatuur zijn.

Intramusculair kun je slechts kleine hoeveelheden spuiten: afhankelijk van de grootte van het dier maximaal 2 tot 4 ml. Gebruik indien mogelijk een korte en kleine naald (bijvoorbeeld 22 gauge = zwart of 25 gauge = oranje).

Lokaal

Lokaal toegediende medicijnen worden rechtstreeks op de huid of wonden aangebracht. Knip voor het aanbrengen eerst de haren weg en reinig en droog de huid, anders kan het medicijn zijn werk op de huid niet doen. Aangezien het medicijn niet alleen door de huid van de hond wordt opgenomen maar ook door je eigen huid,

is het verstandig altijd handschoenen te dragen bij het aanbrengen van deze medicijnen.

2.6 Stress en liefde

Het is duidelijk dat een dier bloot komt te staan aan stress zodra het in een vreemde omgeving zit. Kortdurende stress, daar hebben we allemaal wel eens last van. Deze stress is niet zo erg. Maar als een hond een tijd opgenomen wordt in de praktijk, is dit voor het dier een hele vreemde situatie met vreemde geuren en geluiden. Je kunt je voorstellen dat de stress dan langer aanhoudt.

Tender Loving Care

Het is aangetoond dat stress bijdraagt aan de vertraging van het genezingsproces. Dit komt omdat bij langdurige stress het afweersysteem steeds minder functioneert en daarmee micro-organismen een kans krijgen. Vandaar dat er wel gezegd wordt dat een dier op zo'n moment veel liefde en positieve aandacht nodig heeft. Deze aandacht reduceert de stress en heeft daarmee een gunstige invloed op de genezing van een dier. Er bestaat zelfs een term voor: *Tender Loving Care (TLC)*. Deze liefdevolle verzorging kun je alleen geven als je je daadwerkelijk inleeft in wat dat specifieke dier nodig heeft. Denk je maar eens in dat je in het ziekenhuis ligt. Dan wil je ook wat aandacht en niet alleen een verpleegkundige die je temperatuur op komt nemen en je medicijnen geeft zonder verder naar je om te kijken of met je te praten.

2.7 Zoönosen

Met zoönosen moet je rekening houden als een dier wordt opgenomen. In het schema van figuur 2.2 zie je welke zoönosen er zijn, wat de symptomen zijn (bij mens en dier), hoe de overdracht verloopt, wat de diagnose en therapie is en hoe je besmetting kunt voorkomen. Verder worden zoönosen hier niet uitgebreid behandeld.

Fig. 2.2 Tabel met zoönosen.

Zoönose	Symptomen mens	Symptomen dier	Overdracht	Diagnose	Therapie	Preventie
Miltvuur	Drie vormen: cutane, intestinale, pulmonaire septicaemie of meningitis	Drie vormen: peracuut, acuut of chronisch	Direct contact met geïnficeerde dieren of dierlijke producten, of indirect via vectoren of besmet water	Kweek en microscopisch onderzoek	Antibiotica (effectief in beginstadium)	Vaccinatie en goede desinfectie en sterilisatie
Chlamidia (papegaaienziekte)	Meestal griepachtige symptomen maar ook pneumonie of encephalitis	Symptoomloze dragers, stress kan ziekte induceren	Via stof van opgedroogde, besmette vogelontlasting	Bloedonderzoek	Antibiotica	Hygiëne en mondkapje bij verschonon vogelkooien
Kattenkrabziekte	Lokale lymfeknoopzwelling en griepachtige symptomen	Geen	Direct via krab- of bijtverwondingen	Klinische symptomen en kweek	Soms antibiotica	Krab- en bijtwonden vermijden door lieve omgang met katten
Tetanus	Krampen t.g.v. toxinen	Krampen, derde ooglid zichtbaar t.g.v. toxinen	Via vuile wonden	Bloedonderzoek	Symptomatisch en antiserum	Vaccinatie en goede wondbehandeling
Ziekte van Weil	Griepachtige verschijnselen, nierontsteking	Griepachtige verschijnselen, nierontsteking	Direct contact of via besmette urine of besmet water	Bloed- of urinekweek	Antibiotica	Vaccinatie, goede hygiëne en rattenbestrijding
Salmonella	Voedselvergiftiging: darmonsteking, ext. sepsis	Meestal symptoomloos, soms darmonsteking en sepsis	Via besmet voedsel of water	Fecesonderzoek	Symptomatisch, soms antibiotica	Bedrijfs- en voedselhygiëne
Ziekte van Lyme	Drie stadia van ronde, rode plek en griepachtige verschijnselen tot meningitis, encephalitis, arthritis, etc.	Vergelijkbaar met symptomen bij de mens	Door beet van geïnficeerde teek	Klinisch beeld en bloedonderzoek	Antibiotica	Goede tekenpreventie en controle. Teek binnen 1 dag verwijderen

Zoönose	Symptomen mens	Symptomen dier	Overdracht	Diagnose	Therapie	Preventie
Hondsdbloedheid	Angst, hyperactiviteit, speeksel, convulsies, coma uiteindelijk dood	Twee stadia van gedragsveranderingen tot verlamming en dood	Via bijtend met besmet speeksel	Klinisch beeld	Antiserum	Vaccinatie
Cutane larvale migrans (ancylostoma)	Bloedige diarree, dermatitis, oedemen en pneumonie	Bloedige diarree, anemie en sterfte	Via besmette ontlasting of larven via de huid	Fecesonderzoek	Anthelmintica	Goede hygiëne en behandeling besmette dieren
Schurfmijt	Rode plekken, jeuk	Dermatitis en heftige jeuk	Direct contact	Huidafkrabbers	Anthelmintica	Hygiëne en behandeling besmet dier
Viscerale larvale migrans (toxocara)	Koorts, hepatitis, bronchitis, ontstekingen centraal zenuwstelsel	Geen bij volwassen dieren, bij jonge dieren: diarree	Via besmette ontlasting (bijvoorbeeld in zandbak)	Fecesonderzoek	Anthelmintica	Goede hygiëne en regelmatig ontwormen huisdieren
Toxoplasma	Griepachtige verschijnselen, abortus of afwijkingen bij de vrucht	Geen, soms abortus	Larven in rauw vlees of ontwikkelde eijes in kattenontlasting	Bloedonderzoek	Anthelmintica	Geen rauw vlees eten, kattenbak dagelijks verschoonen en handschoenen dragen bij verschoonen kattenbak en tuineren
Schimmel	Ronde, vurige plekken, soms jeuk	Ronde, kale plekken, schilferige huid, meestal geen jeuk	Direct of indirect contact	Wood's lamp (UV), schimmelkweek en microscopisch onderzoek	Antimycotica	Hygiëne en langdurige behandeling van dier en omgeving

2.8 Verzorging van bijzondere dieren

De verzorging van bijzondere dieren verloopt op een aantal punten anders dan de verzorging van honden en katten. Zo is het soms moeilijk of onwenselijk om een dergelijk dier te pakken voor onderzoek of verzorging. Ook stellen ze andere eisen aan voedsel.

Pakken en fixeren

Voor je met onderzoek en verzorging van bijzondere dieren begint, moet je eerst afwegen of je dit kunt doen zonder ze aan te raken. Is het nodig zo'n dier te pakken en te fixeren? Kijk daarbij niet alleen naar het gevaar voor jezelf maar ook naar het gevaar voor de gezondheid van het dier. Punten van overweging:

- Is het dier benauwd? Bij benauwdheid kan stress de situatie verergeren en zelfs levensbedreigend worden.
- Is het dier vlot en zonder al te veel stress en beschadiging te vangen? Sommige dieren (bijvoorbeeld gekko's of degoes) kunnen hun staart loslaten als ze gepakt worden. Bij andere dieren (leguanen en kleine, jonge dieren) kunnen gemakkelijk botbreuken ontstaan.
- Is het dier een agressieve soort?
- Is het nodig dat het dier uitgebreid onderzocht wordt of is observatie in de kooi voldoende?
- Heeft het dier medicijnen per injectie nodig of kun je medicatie via voer en drinkwater toedienen?

Als het nodig is een dier te pakken, zorg dan dat alles klaar ligt zodat je de fixatie zo kort mogelijk kan houden. Aarzel bij een onbekende diersoort niet om de eigenaar te vragen hoe deze het dier fixeert. Zorg bovendien na het vasthouden van een exoot voor goede hygiëne om zoönosen te voorkomen.

Soms is het rustgevend voor dieren om het licht te dimmen voor je ze pakt (voornamelijk bij vogels). Ook geluid moet tot het minimum worden beperkt, vanwege hun goede gehoor. Een dier dat ontsnapt is, kun je het beste pakken door er een grote badhanddoek overheen te gooien. Voordat je het dier pakt, haal je alle losse onderdelen of onderdelen die in de weg kunnen zitten uit de kooi. Je hebt zo meer vrijheid om het dier te benaderen.

Voeding

Bij opname van vogels en bijzondere dieren is het raadzaam zoveel mogelijk het eigen voedsel te voeren. Dit voedsel moet natuurlijk wel voldoen aan de eisen voor deze soort. Maar water minstens zo belangrijk. En dan met name de waterkwaliteit. Kraanwater voldoet prima, maar moet wel minimaal driemaal daags verversen worden (zeker als er vitamine- en/of mineralentoevoegingen in het water zitten) vanwege het snelle bederf. Een alternatief voor regelmatig verversen is een krachtig filtersysteem, maar dit is wel kostbaar.

Je moet er goed op toezien dat dieren ook daadwerkelijk drinken. Veel reptielen drinken niet uit een waterbak maar likken liever vocht van bladeren en gladde

voorwerpen in hun omgeving, zoals bijvoorbeeld glas. Deze dieren zijn dus afhankelijk van een hoge luchtvochtigheid om niet uit te drogen.

Vogels

Vogels moeten met name koolhydraatrijke zaden opnemen om voldoende voedingsstoffen binnen te krijgen. Koolhydraten zijn de belangrijkste energiebron en bovendien de enigste energiebron voor de hersenen. Wees dus voorzichtig met olierijke zaden zoals zonnebloempitten. Naast zaden en noten is het verstandig fruit en groenten aan te bieden zoals appel, peer, meloen, banaan, perzik, sinaasappel, paprika, wortel, erwten, tomaat, maïs, gekookte aardappel en rijst.

Soms is het moeilijk een vogel aan vreemd voedsel te laten wennen. Vooral de intelligente kromsnaveligen hebben er moeite mee. Er is een aantal mogelijkheden om ze aan nieuw voedsel te laten wennen. Je kunt het voedsel blijven aanbieden naast het oude voedsel. Het went dan vanzelf en uit nieuwsgierigheid gaan ze het na verloop van tijd toch eten. Ook kun je het nieuwe voer lekkerder maken door bijvoorbeeld een wortel in te smeren met pindakaas of honing.

Bij een gevarieerd dieet zullen er minder problemen zijn. Vogels hebben aan ongeveer 10 tot 13% eiwit genoeg om de benodigde essentiële aminozuren te verkrijgen. Deze aminozuren zijn wel heel belangrijk. Er is bijvoorbeeld een duidelijke relatie tussen een tekort aan arginine en verenpikken. Vet moet ongeveer 1% van het dieet vormen om de vetoplosbare vitamines en het essentiële vetzuur linolzuur te leveren. In zaden zit vaak een laag gehalte aan vitamine A, wat kan leiden tot verminderde afweer en mijtinfecties. Dit is een veel voorkomend probleem. Een tekort aan vitamine D zie je ook regelmatig. Dit geeft botontkalking. Een tekort aan vitamine E resulteert in een hogere gevoeligheid voor infecties. Een tekort aan vitamine K vind je nog wel eens na een langdurige antibioticatherapie en kan problemen geven met de stolling. Ten slotte zie je soms *hypocalcemie*. Dit tekort aan calcium geeft epilepsieachtige verschijnselen. Echte epilepsie komt niet vaak voor, vaker is dit een voedingsprobleem met een calciumgebrek.

Reptielen/amfibieën

Let bij reptielen en amfibieën goed op de frequentie van voeren. Dit varieert van eenmaal per week bij een python tot dagelijks bij de schildpadden. Ook ontstaan er nog wel eens problemen bij dieren die met honden- of kattenvoer gevoerd worden. Dit komt door het relatief hoge eiwit-, vet- en vitamine D-gehalte in dat voer. Reptielen en amfibieën hebben genoeg aan ongeveer 25% eiwitten en 1% vet. Een veel voorkomend probleem is een tekort aan vitamine A. Dit resulteert vaak in infecties zoals longontstekingen.

Verder moet je zeer terughoudend zijn bij het voeren met teveel waterhoudend voedsel zoals sla en komkommer. Reptielen en amfibieën eten namelijk vaak eten tot hun maag-darmkanaal vol is. Bij teveel waterhoudend voedsel is het volume dat eigenlijk nodig is groter dan de darmcapaciteit. Daardoor nemen ze dus te weinig energie op en zullen ze vermageren.

Kleine zoogdieren

Voor de diergroep kleine zoogdieren is meestal aangepast voedsel ter beschikking. Alleen de fret neemt een wat bijzondere plaats in. Een fret is namelijk een carnivoor en heeft dus ongeveer 35% eiwit nodig in zijn voer en 20 tot 30% vet. Andere dieren

(knagers en konijnen) hebben 15 tot 20% eiwit en 2 tot 5% vet nodig. Voor deze knagers en konijnen zijn vezels zeer belangrijk. Ze hebben 12 tot 35% vezels in hun voer nodig voor gebitsslijtage en een optimale darmwerking. Veel problemen komen voort uit een tekort aan vezelrijk voer. Ten slotte is de cavia de enige die nog een vitamineaanvulling nodig heeft, namelijk vitamine C.

2.9 Afsluiting

Dieren in opname moet je goed verzorgen. Iedere diersoort heeft uiteraard een andere verzorging nodig. Maar je kijkt bij de verzorging ook naar de behoeften van de afzonderlijke dieren. Het ene dier is nou eenmaal het andere niet. Belangrijk is dat je voldoende tijd uittrekt voor de verzorging. Daarbij gaat het niet alleen om het geven van voedsel en water maar ook om de persoonlijke aandacht (TLC) die je een dier geeft. Die aandacht draagt bij aan het herstel van het dier.

- Vragen 2.1**
- a Waarom komt een ziek dier dat niet eet sneller in de problemen dan een gezond dier dat niet eet?
 - b Noem twee mogelijkheden om dehydratie effectief te bestrijden.
- Vragen 2.2**
- a Waarom moet de naam van het dier duidelijk op de opnamekaart staan?
 - b Wat noteer je bij medicijnen op een opnamekaart?
- Vragen 2.3**
- a Waarom is het beter shampoo voor het wassen eerst te verdunnen?
 - b Welke ectoparasieten kun je in de vacht aantreffen?
- Vragen 2.4**
- a Welke vier stadia onderscheid je in de wondgenezing?
- Vragen 2.5**
- a Waarop moet je met name letten bij ingeven van vloeibare medicijnen?
- Vragen 2.6**
- a Welk effect heeft TLC op het herstel van een dier?
- Vragen 2.7**
- a Welke voorbereidingen tref je als je een vogel uit zijn kooi moet halen?

3 Gedrag

Oriëntatie

Je zit achter de balie van de praktijk. De telefoon gaat. De eigenaar van een kat vertelt dat het dier constant de bank kapot krabt. De eigenaar vindt dit abnormaal gedrag en wil graag van de kat af. Een moeilijke situatie. Soms ziet een eigenaar normaal gedrag van hun dier als abnormaal omdat het gedrag lastig is voor hemzelf. Je zult dus kennis moeten hebben van het natuurlijke gedrag van een dier om een eigenaar goed te kunnen voorlichten. Vaak ook zie je dat dieren zich in een dierenartsenpraktijk anders gedragen dan normaal. Maar als je je realiseert dat een praktijk met zijn vreemde geuren en geluiden geen normale omgeving is voor een dier, is het niet zo vreemd dat dieren zich soms angstig of zelfs agressief gedragen. Als je dit herkent en begrijpt, kun je er met geduld en liefde op inspelen en een dier op die manier op zijn gemak stellen.

3.1 Wat is gedrag

Het doel van gedrag is overleven. Om te kunnen overleven als individu en als groep moet je je aanpassen aan de omgeving. In hoeverre een dier zich kan aanpassen, is afhankelijk van erfelijke aanleg en mogelijkheden om te kunnen leren.

Het beschrijven van gedrag

Gedrag is een opeenvolging van handelingen, uitgevoerd door een organisme als reactie op een inwendige of uitwendige prikkel. *Ethologen* zijn mensen die zich bezighouden met de bestudering van gedrag. Het totale gedrag dat een dier laat zien, noem je de *gedragssystemen*. Ieder gedragssysteem kun je onderverdelen in 'stukjes gedrag'. Dat zijn de handelingen. Van alle handelingen van een dier kun je een lijst maken. Zo'n lijst heet een *ethogram*.

Hoe ontstaat gedrag?

Om gedrag te kunnen vertonen, moet een aantal voorwaarden aanwezig zijn. Een dier dat geen honger heeft, vertoont geen eetgedrag. Honger is de *motivatie*. Het dier kan geen eetgedrag vertonen als er geen voedsel is. Voedsel is de *prikkel*, waardoor hij wordt aangezet tot eten. Motivatie is een inwendige factor; een prikkel is een uitwendige factor. Samen veroorzaken ze een bepaald *gedragssysteem*. Het hangt van de inwendige en uitwendige factoren af welk gedragssysteem op een bepaald moment functioneert.

Sleutelprikkels

Het blijkt vaak dat één specifieke prikkel het belangrijkste is voor het oproepen van bepaald gedrag. Zo'n prikkel heet de *sleutelprikkel*. Zo is bijvoorbeeld de geur van een hengstige merrie een sleutelprikkel voor het flehmen van een hengst. Bij dit gedrag

krult de hengst zijn lippen om en strekt zijn nek. Een sleutelprikkel is dus een doorslaggevende prikkel, die bepaald gedrag oproept.

Erfelijk en omgeving bepaald gedrag

De ontwikkeling van gedrag wordt zowel bepaald door de erfelijke aanleg als door de omgeving. Maar de vraag is: wat 'weet' een dier al als het geboren wordt en wat leert het daarna nog bij?

soortspecifiek gedrag

Honingbijen komen op kleurige of geurende bloemen af en halen er nectar uit. Dit gedrag is erfelijk bepaald. Het is een voorbeeld van erfelijk, *soortspecifiek gedrag*. Soortspecifiek gedrag is gedrag dat uniek is voor een bepaalde soort. Elke diersoort vertoont soortspecifiek gedrag. Dit gedrag wordt nauwelijks door het milieu beïnvloed. Huilen, glimlachen en lachen zijn voorbeelden van menselijk soortspecifiek gedrag.

Veel gedrag moet echter aangeleerd worden, ook door mensen. De bouw van het strottenhoofd van een aap laat het spreken zoals wij dat doen niet toe. Je kunt dus zeggen dat het onvermogen tot spreken bij een aap erfelijk is bepaald. Maar hoewel wij die erfelijke aanleg wel bezitten, moeten we het nog steeds leren. Zo leert een kind spreken in de taal die het in de omgeving hoort. Er zijn echter grenzen. Je kunt bijvoorbeeld geen groot pianist worden als je geen aanleg hebt voor musiceren. Erfelijke factoren bepalen welk gedrag ontwikkeld kan worden, het milieu bepaalt of zulk gedrag ook zal worden uitgevoerd.

Manieren van leren

Een dier leert bepaalde gedragingen op verschillende manieren aan.

Inprenting

Volgens Lorenz is inprenting een speciaal leerproces dat plaatsvindt in een zeer korte gevoelige periode direct na de geboorte. Als een dier in de inprentingperiode niet leert tot welke soort het behoort, dan kan het later zijn sociale gedrag niet op soortgenoten richten. Het dier heeft immers nooit geleerd wat soortgenoten zijn. Een dergelijk dier kan dus de rest van het leven gestoord gedrag blijven vertonen. Een mooi voorbeeld. Eendjes die uit het ei komen, zien als eerste hun moeder en lopen daar direct achteraan. Als ze echter als eerste rode laarsjes zien, worden ze daarop ingeprent en lopen ze daar achteraan. Ook als ze daarna hun eigen soortgenoten zien, want deze herkennen ze dan niet meer als zodanig. Inprenting is een leerproces dat alleen plaatsvindt in een gevoelige periode direct na de geboorte.

Latent leren

Latent leren betekent dat het dier leert zonder dat hij er een duidelijke beloning voor krijgt. Normaal gesproken is de beloning een bekrachtiging. Bij latent leren blijft deze uit. Het dier leert wel iets, maar het geleerde wordt niet duidelijk zichtbaar in de vorm van gedrag. Een voorbeeld: ieder dier zal de omgeving waarin hij leeft zo exact mogelijk leren kennen. Het dier vormt een soort 'landkaart' van de leefomgeving in de hersenen.

Habituatie

Habituatie is een vorm van leren waardoor een bepaald gedrag bij een dier als het ware 'uitdooft'. Een dier komt steeds bloot te staan aan een bepaalde prikkel. Maar door het ontbreken van een bestraffing of beloning, gaat het dier steeds minder op de prikkel reageren. Tot het moment dat de prikkel helemaal geen gedrag meer uitlokt. Het dier went in feite aan de situatie en hoeft noodzakelijkerwijs geen gedrag meer te vertonen.

Onbewust verbanden leggen

Honden en katten weten meestal wanneer ze eten krijgen. Dat kan komen door een bepaald geluid, bijvoorbeeld het schudden van de doos met voer. De dieren associëren het geluid met het eten. Ze leren door onbewust verbanden te leggen.

onvoorwaardelijke reflex

De Rus *Pavlov* voerde wetenschappelijke experimenten met deze vorm van leren uit met honden. Iedere keer als zijn honden eten kregen, liet hij een belletje rinkelen. Op het moment dat de honden eten kregen, vormden ze speeksel. Dit is een

voorwaardelijke reflex
klassiek conditioneren

onvoorwaardelijke reflex. Na enige tijd liet Pavlov alleen een belletje rinkelen zonder dat de honden eten kregen. Toch bleken de honden nu ook speeksel te vormen. Ze hadden het verband gelegd tussen het belletje en het krijgen van eten. Dit is een *voorwaardelijke reflex*. De honden zijn op die manier geconditioneerd. De manier waarop Pavlov gedrag aanleerde, heet *klassiek conditioneren*. Klassiek conditioneren is het aanleren van voorwaardelijke reflexen.

Imiteren

Imitatie leren is leren door iets na te doen wat je een ander ziet doen. Net als mensen leren dieren een bepaalde handeling die ze niet kunnen verrichten door te kijken en het vervolgens na te doen. Een voorbeeld. Een hond ziet gedurende een bepaalde tijd andere honden fly-ball spelen. Vervolgens wordt de hond ook in de gelegenheid gesteld om het een keer te spelen. Zonder enige vorm van training speelt het dier ook fly-ball.

'Trial and error'

Als je voor het eerst achter een computer zit, kun je er weinig mee uitrichten. Door allerlei toetsen te proberen, maak je veel fouten. Maar geleidelijk kom je er toch achter hoe het een en ander werkt. Dit kost natuurlijk wel veel tijd: een handleiding gebruiken is gemakkelijker. Dit proefondervindelijk leren wordt meestal aangeduid met de Engelse naam 'trial and error'. Het wordt ook wel *learning by doing* genoemd.

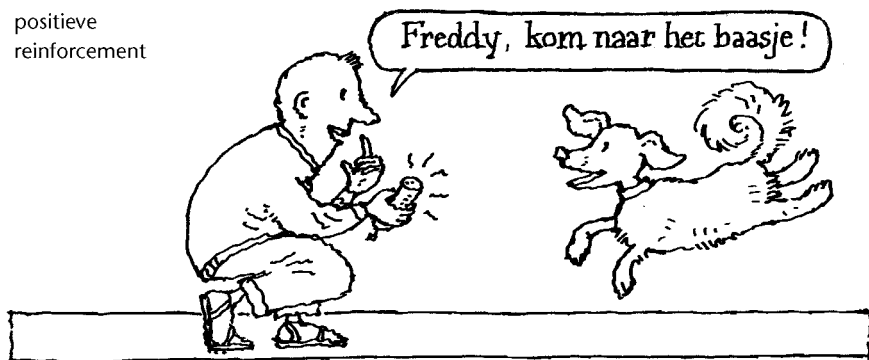
Skinner-box

operant conditioneren

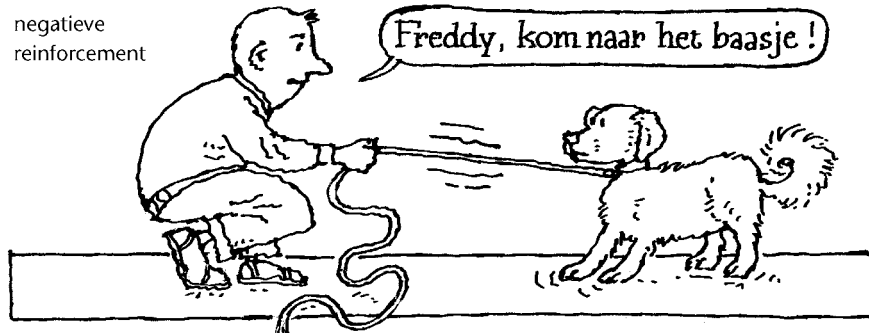
De etholoog die veel heeft gestudeerd op deze vorm van leren is Skinner. Zijn '*Skinner-box*' is wereldberoemd en wordt nog steeds veel gebruikt om dieren dingen aan te leren. In figuur 3.1 zie je een afbeelding van de Skinner-box. Het aanleren van gedrag op de manier van Skinner heet *operant conditioneren*. Volgens Skinner kan elk gedrag toenemen met de juiste beloning en elk gedrag afnemen met de juiste bestraffing. Deze bewering is door veel wetenschappers tegengesproken en er is zelfs bewezen dat dit systeem in lang niet alle gevallen opgaat. Maar toch maakt ons schoolsysteem nog uitgebreid gebruik van deze 'skinneriaanse' opvatting.

Fig. 3.1
Operant conditioneren is het aan- of afleren van gedrag door respectievelijk beloning (positieve reinforcement) en bestraffing (negatieve reinforcement).

positieve reinforcement

negatieve reinforcement

Inzicht

Als een dier in staat is een nieuw probleem op te lossen dan is er sprake van inzicht. Een dier kan soms voor een vreemde situatie komen te staan. Hoe hoger de intelligentie van een dier, des te meer inzichthandelingen hij kan uitvoeren. Een aap is tot complexe inzichthandelingen in staat. Hij maakt bijvoorbeeld een trap van een stapel dozen om bij een hoogliggende banaan te komen.

Afstand tot andere dieren

Het gedrag van dieren is onder andere afhankelijk van de beschikbare leefruimte en de afstand tot andere dieren. In de natuurlijke leefomgeving wordt dit 'automatisch' geregeld. Bij gedomesticeerde en in gevangenschap gehouden dieren is er sprake van een andere situatie.

Je onderscheidt verschillende soorten afstanden.

- *Individuele afstand.* Dit is de afstand of ruimte die een dier graag wil tussen zichzelf en een dier van zijn eigen soort.
- *Vluchtafstand.* Een dier staat een vijand of ander dier toe tot deze afstand te naderen. Wanneer de afstand te klein wordt, vlucht het dier of loopt het weg.
- *Sociale afstand.* Dit is de normale afstand die een dier heeft tot de andere leden van zijn eigen sociale groep. Als een lid van de sociale groep zich ver buiten de groep bevindt, is er iets aan de hand.
- *Kritische afstand.* Dit is de afstand tot waar een vijand mag naderen zonder dat het dier afwerend gedrag gaat vertonen. Als de afstand te klein wordt, vertoont het dier (als het niet kan ontsnappen) dreiggedrag of agressief gedrag.

3.2 Normaal gedrag van een hond

Een hond past zich aan zijn omgeving aan. Om te bekijken in hoeverre die aanpassingen normaal zijn, kijk je naar de oorsprong van de hond.

Gedrag in de roedel

roedeldier De hond is van oorsprong een *roedeldier*. Dat wil zeggen dat hij in groepen leeft, waarvan alle leden elkaar individueel kennen. De leden van een roedel leven niet zomaar bij elkaar in de buurt; ze hebben een aangeboren drang om met elkaar samen te werken. Dit komt ook tot uiting in de samenwerking van de hond met de gezinsleden, waardoor de hond een nuttig gezinslid blijkt te zijn.

Rangorde

In een roedel heerst een duidelijk *rangorde* waarin elk dier zijn eigen plaats heeft. Reuen en teven hebben ieder hun eigen rangorde. Aan het hoofd van de roedel staat de roedelleider, het *alfa-dier*. Dit kan zowel een reu als een teef zijn. In de meeste gevallen is het echter een reu. Dit dier is in de kracht van zijn leven, goed gezond, sterk, intelligent en ervaren. Hij zorgt voor rust binnen de roedel en voor de veiligheid en het welzijn van alle roedelleden. Alle roedelleden zijn hem onvoorwaardelijke gehoorzaamheid verschuldigd.

De hoogstgeplaatste teef, de *alfa-teef*, heeft vele privileges. Op de leidende reu na zijn alle dieren onderdanig aan haar. Op het moment dat een alfa-teef drachtig is, neemt dit dier de leiding binnen de roedel over en bepaalt daarmee duidelijk wat er binnen de roedel gebeurt. Dit alles met als doel de overlevingskansen van de pups te vergoten. Tijdens de dracht van de alfa-teef zijn andere teefjes binnen de roedel schijn-drachtig. Na de geboorte van de pups nemen die de zorg op zich.

De plaatsen die de overige roedelleden bekleden, worden deels bepaald door hun leeftijd en deels door hun sterkte en gezondheid. Direct onder de alfa-dieren staan de andere volwassen dieren. Daaronder bevindt zich een groep van jonge dieren waarvan de leeftijd uiteen kan lopen van enkele maanden tot ongeveer drie jaar. Pups kennen de eerste drie weken onderling in het nest al wel een *tepelrangorde*. Zodra zij met elkaar gaan spelen, ontstaat er een *nestrangorde*. Dit is vast een oefening voor later. Ze worden pas opgenomen in de roedelrangorde als zij het nest voorgoed verlaten.

Een ranglagere moet zich altijd onderwerpen aan een ranghogere en zich naar diens wensen schikken. Omdat nooit twee dieren dezelfde rang bekleden, worden op deze wijze vele gevechten voorkomen. Alleen als een dier door leeftijd en ontwikkeling een treetje hoger op de rangordeladder wil klimmen, kunnen confrontaties ontstaan.

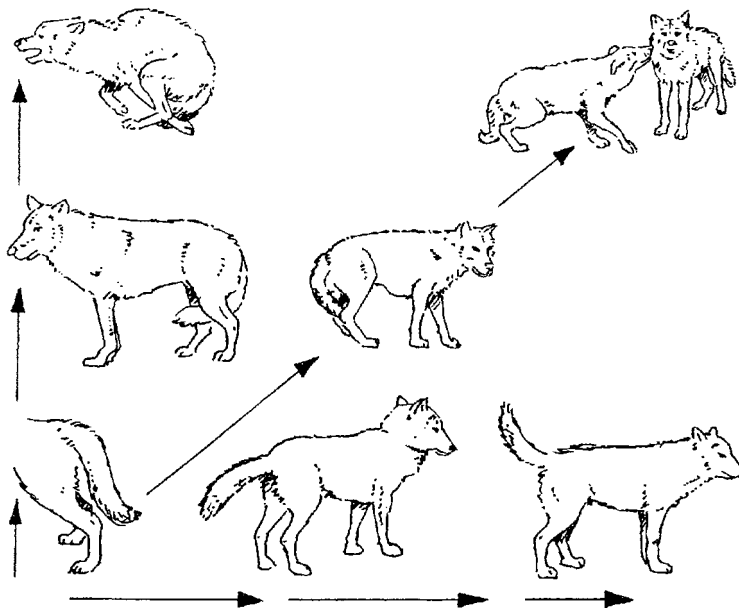
Communicatie

Om elkaar als dier goed te begrijpen, is een goede communicatie zeer belangrijk. Dit kan zowel op een verbale als een non-verbale manier. Verbaal door geluid, non-verbaal door houding, mimiek en geur.

geluid Blaffen is een *geluid* bij honden dat je het meeste hoort. Ze gebruiken het als begroeting, in het spel, als vraag om aandacht of als teken van angst of agressie. Daarnaast maakt de hond gebruik van een diversiteit aan piep- en gromgeluiden. Ranghogere dieren maken vaak gebruik van gromgeluiden als waarschuwing of als bedreiging, terwijl ranglagere dieren juist veel meer gebruik maken van piepgeluiden als teken van onderwerping, begroeting of pijn. Tot slot kunnen honden huilen, hoewel je dit niet zo vaak hoort. Van oorsprong is het een verzamel signaal en hulp bij het bewaken van de territoriumgrenzen. Een hond gebruikt het meestal om sociaal contact te vragen.

houding De *houding* van het lichaam speelt bij honden een belangrijke rol in de communicatie met de mens omdat wij mensen zeer visueel zijn ingesteld. Ook in de communicatie onderling gebruiken honden lichaamstaal. De dieren kunnen zeer veel signalen uitzenden die roedelleden direct begrijpen. De ranghoogste laat dominant gedrag zien; de ranglagere toont juist onderdanig gedrag. Bij dominant gedrag probeert het dier groter te lijken. De staart en kop gaan omhoog en de oren staan rechtop. De haren komen overeind. Onderdanige dieren proberen zich daarentegen altijd klein te maken en laten zwakke plekken zien. Ze tonen bijvoorbeeld de nek of de buik. Ze gaan daarbij soms op de rug liggen en proberen de bek van de ranghogere te likken.

Fig. 3.2
Lichaamshouding en
staartdracht als uiting van
rangorde bij de hond.

mimiek Via gelaatsuitdrukkingen of *mimiek* kan een hond ook communiceren. Door bijvoorbeeld het optillen van de lippen laat een hond duidelijk zien dat hij zich bedreigd voelt. Hij laat als het ware de mogelijke wapens zien.

geur Ook *geur* speelt een rol bij de communicatie. Waarschijnlijk zelfs een grotere rol dan we op dit moment weten, want de neus is voor de hond een van de belangrijkste zintuigen. Zo gebruikt een hond geur om zijn territorium af te bakenen. Dit doet hij door met voornamelijk urine geurvlagen te plaatsen. Na het urineren of ontlasten zie je ook vaak dat honden met de achterpoten over de grond krabben. Dit heeft tot doel de geur nog sterker te verspreiden.

Gedragsonwikkeling

In de gedragsonwikkeling komt duidelijk naar voren dat honden zeer sociale dieren zijn. Het is aangetoond dat dieren die in bepaalde periodes van hun ontwikkeling worden afgezonderd, afwijkend gedrag ontwikkelen. De gedragsonwikkeling van de hond is in verschillende stadia in te delen.

Fasen in het leven van een pup		
Fase	Tijd	Verandering
Neonatale periode met inprentingfase	0 - 14 dagen	Pup is doof en blind en volledig afhankelijk van de moeder. Eerste dagen zijn inprenting op de moeder.
Socialisatiefase	Week 2 - 12	Pup maakt een snelle ontwikkeling door en moet in deze periode aan nieuwe situaties en aan andere honden en mensen wennen.
Angstfase	Week 12 - 16	De pup wordt gevoelig voor staf en kan nu leren wat zijn plaats in de roedel is. Pijnlijke of angstige situaties moeten voorkomen worden.
Puberteit	Week 16 - 1 jaar	De hond maakt de puberteit door en de leercapaciteiten ontwikkelen. Aan het einde van deze fase moet de basisscholing zijn afgerond.

Inprenting

Als puppy's worden geboren, zijn ze blind en doof maar kunnen ze wel ruiken en voelen. Op die manier leren ze moeder, broertjes en zusjes kennen.

Socialisering

De socialisatieperiode is in het leven van een pup zeer belangrijk. Tijdens de inprenting heeft hij geleerd wie soortgenoten zijn. Tijdens de socialisatie leert het dier hoe het zich moet gedragen ten opzichte van de andere soortgenoten en andere diersoorten. In deze periode staat het dier open voor allerlei indrukken vanuit de omgeving. Deze tijd is het meest bepalend voor het leven van een dier; dat wat hij in deze periode heeft geleerd, beïnvloedt zijn verdere gedrag.

De pups moeten in de socialisatieperiode veel ervaring opdoen met zowel mensen als andere dieren. Hoe meer positieve ervaringen de dieren nu opdoen, hoe stabiel en sociaal het gedrag van het dier zal worden. De kans op probleemgedrag wordt zo kleiner. In deze periode moeten ze dan ook dagelijks gelegenheid krijgen om met

verschillende mensen te spelen. Dit moeten zowel mannen, vrouwen als kinderen zijn. Gebeurt dit niet, dan blijven dergelijke hondjes altijd angstig voor vreemden. Vaak compenseren ze deze angst met agressief gedrag.

De socialisatie betreft niet alleen de omgang met mensen of andere dieren. Al het gedrag en alle situaties die het dier nodig heeft om op latere leeftijd te functioneren, moeten nu op speelse wijze geoefend en verbeterd worden. In het begin zijn dit met name situaties binnen, zoals stofzuigen, radio, tv enz. Maar ook met situaties buiten moet de hond vóór de 12 weken bekend zijn, zoals brommers, auto's, sirenes, treinen enz. Het is dus ook raadzaam om de periode na de eerste vaccinatie al met puppy-cursus te beginnen. Hier leert zowel het dier als de eigenaar veel, waardoor een aantal problemen kan worden voorkomen.

Op zo'n puppy-cursus wordt meestal ook de onderwerping geoefend. In het vuur van het spel kun je de pup af en toe dwingen om zich te onderwerpen door hem even op zijn rug te laten liggen. Het moederdier doet dit ook tijdens het spelen. Belangrijk is ook dat het hondje goed leert omgaan met verbale communicatie. Dit gebeurt op een positieve manier, zonder fysieke straf.

Hoe meer ervaringen de pup nu opdoet, hoe stabiel hij als volwassen hond is. Hoe meer je dus in deze periode investeert aan tijd en aandacht, hoe meer plezier je later van de hond hebt. Want jong geleerd is oud gedaan. Bovendien leert de pup in deze periode bijzonder snel.

Angstfase

Rond de twaalfde week gaat de pup steeds duidelijker uitproberen wie de baas is in huis. Het kan nu voorkomen dat de pup zijn botje of eetbak grommend verdedigt. Of dat hij blaffend en happend reageert als je hem iets verbiedt. Als je de pup in deze periode direct duidelijk maakt dat je van dergelijk gedrag niet bent gediend en dat hij zich aan jouw wensen moet aanpassen, dan leg je een basis voor een goede verstandhouding tussen baas en hond.

De verleiding is groot om lachend te reageren op dat kleine bolletje wol dat daar zo driftig duidelijk probeert te maken wat het wil. De kans op problemen is dan echter groot. De hond krijgt zijn zin en verwacht dat het hele gezin zich ook in andere situaties aan hem aanpast. Doet iemand iets wat de hond niet aanstaat, dan zal de hond dit gedrag corrigeren. Dat een dergelijke hond geen prettige huisgenoot is, laat zich raden.

In de angstfase wordt de hond gevoeliger voor straf en pijnlijke of angstige situaties maken grote indruk. Schrikt een hond in deze periode bijvoorbeeld van vuurwerk of onweer, dan blijft hij waarschijnlijk zijn hele leven panisch voor harde knallen.

Pubertijd

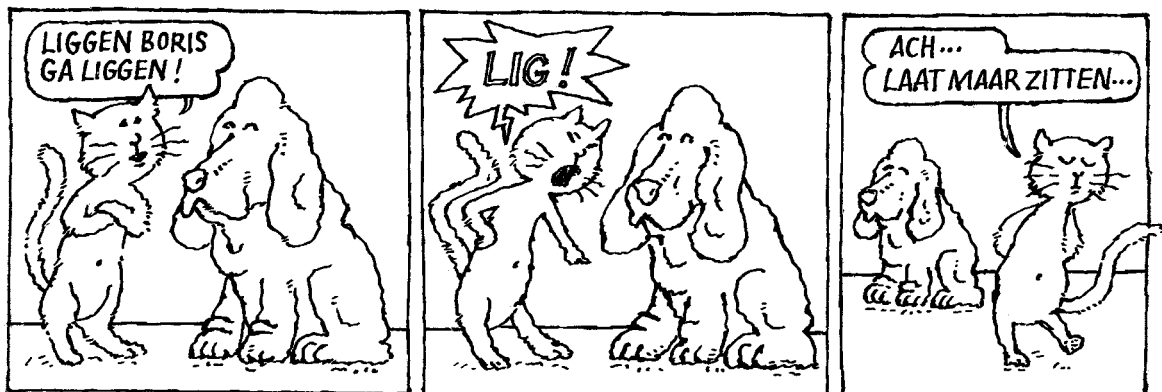
Als de hond geslachtsrijp wordt, zo tussen de 6e tot 12e maand, vertoont zijn gedrag grote overeenkomsten met een puber. Je ziet vaak dat hij het gezin weer op allerlei manieren probeert te imponeren in een poging hoger op te klimmen in rang. Bij ontmoetingen met andere honden zal hij schermutselingen uitlokken om zijn krachten te meten en om zodoende zijn plaats in de hondenmaatschappij te bepalen. Het is belangrijk dat

je voorkomt dat de hond als overwinnaar uit de strijd komt, want hij moet zijn plaats binnen de roedel leren.

Nu is de ene hond in aanleg duidelijk dominanter dan de andere. Zolang de baas tevens de leider is en de hond kan terugroepen bij confrontaties met andere honden, is er niet veel aan de hand. In deze tijd is het wel belangrijk dat de baas consequent handelt en effectief straft als dat nodig is. Je kunt op twee manieren straffen: door het geven van een onaangename prikkel (luide stem) of door het wegnemen van een aangename prikkel (stoppen met spelen). Het niet geven van een verwachte aangename prikkel (koekje) werkt niet. De hond zal het dan des te harder gaan proberen. Dit is de basis van bedelgedrag.

Het is heel belangrijk dat je de straf op het juiste moment geeft: direct na de daad. Bij straf moet je het dier dus op heterdaad betrappen. Hierover lees je later meer.

Fig. 3.3 Consequent zijn is belangrijk.

Training

Als een hond ongeveer een jaar oud is, moet de basisopvoeding zijn voltooid. De hond is nu zover ontwikkeld dat hij geschoold kan worden voor eventueel voorbestemd werk. De opleiding tot bijvoorbeeld blindengeleidehond, sociale hond of waak- en verdedigingshond kan nu serieus worden aangepakt.

Net als bij de opvoeding van honden draait het bij het training altijd om corrigeren en belonen. Een van de krachtigste beloningen is die met voedsel, maar dit kan via conditionering vervangen worden door een beloning met de stem. Veel honden ervaren ook een spelletje als een beloning. Denk hierbij aan het weggooien van een tennisbal.

Als correctie is een nabootsing van een 'beet in de nek' meestal voldoende. Dit kan bijvoorbeeld met de hand of met een slijpketting. Verder maak je gebruik van de intonatie van je stem, gebaren en lichaamshouding. Een correctie kan ook het uitblijven van een positieve bekrachtiging zijn. Met andere woorden: als de hond iets verkeerd doet, krijgt hij geen beloning. De mate van correctie hangt af van de gevoeligheid van de hond.

Nog belangrijker dan de manier waarop je beloont en corrigeert, is het moment waarop dit gebeurt. Dit moet binnen een halve seconde na de handeling. Een hond met zijn neus door zijn plas halen die hij al heeft gedaan toen de baas weg was, heeft

dus niet het gewenste effect. De hond gaat daardoor deze straf alleen maar associëren met de terugkomst van de baas en zal daar bang voor worden.

3.3 Afwijkend gedrag van een hond

Voor afwijkend gedrag is bijna altijd een oorzaak aan te wijzen. Herkenning van dit gedrag en inzicht in de oorzaak kan een belangrijke bijdrage leveren aan de oplossing van het probleem.

Probleemgedrag

Er belt een eigenaar naar de praktijk met de mededeling dat zijn hond zijn kind heeft gebeten toen deze aan de voerbak zat terwijl de hond aan het eten was. Aan jou vraagt de eigenaar hoe hij dit kan oplossen. Je zult in de praktijk regelmatig dit soort vragen krijgen. In de volgende tekst wordt een aantal problemen besproken. Je leert wat je een eigenaar kunt adviseren om de problemen op te lossen.

Zindelijkheid

Het eerste dat een pup moet leren als hij bij iemand in huis komt, is zindelijk worden. Hij moet dus leren waar hij zijn plasje en zijn hoopje wel en niet mag neerleggen. Hoe intensiever een eigenaar zich hiermee bezighoudt, hoe sneller het lukt.

Als je een pup iets wilt aanleren, moet je het goede gedrag uitlokken en uitbundig belonen. Daarnaast zorg je ervoor dat de pup het verkeerde gedrag zo min mogelijk kan vertonen. Daarom moet je het diertje de eerste dagen elke twee uur even mee naar buiten nemen. Daar zet je de pup op een plaats waar hij zijn behoefte mag doen. Laat hem rustig rondhobbelen tot hij zijn behoefte doet en beloon hem daarna heel enthousiast.

Wanneer de pup wakker wordt of net gegeten heeft, neem je hem ook even mee naar buiten omdat hij op deze momenten zeker aandrang zal hebben. Druk spelen stimuleert ook de werking van blaas en darmen. Zodra de pup stopt met spelen, pak je hem op en zet je hem weer even buiten. Als het niet mogelijk is om de pup telkens snel mee naar buiten te nemen, is het handig om wat kranten neer te leggen en de pup hierop te zetten als hij aanstalten maakt om zijn behoefte te doen. De pup leert dan al snel om zelf naar de krant te lopen.

Mocht er ondanks alle voorzorgen en oplettendheid toch een ongelukje gebeuren, dan kun je dit de eerste dagen negeren of hem op bestraffende toon toespreken: foeil! Naarmate de pup beter begrijpt wat er buiten van hem wordt verwacht, kun je hem in huis strenger gaan corrigeren. Als hij op heterdaad wordt betrapt, grijp je hem even in zijn nekvel terwijl je ondertussen moppert. Dit doe je zonder te schudden. De pup zal deze correctie snel begrijpen, want een teef corrigeert haar jongen ook door ze even in het nekvel te grijpen. Als je de pup echter niet op heterdaad kunt betrappen, ruim je het plasje of hoopje zonder meer op en besteed je er verder geen aandacht aan.

Hoewel puppy's bij een goede begeleiding in twee weken tijd grotendeels zindelijk kunnen zijn, is een ongelukje af en toe niet altijd te vermijden. Het kan wel tot zes maanden duren voordat een hond de volledige controle heeft over zijn blaasspiers. Een hond die de puppleeftijd al is gepasseerd, is in de meeste gevallen zindelijk.

Mocht dit niet het geval zijn, dan gaat de dierenarts eerst op zoek naar een lichamelijke oorzaak van dit onzindelijke gedrag. Hierbij kun je bijvoorbeeld denken aan een blaasontsteking. Als de dierenarts een lichamelijke oorzaak vindt, moet deze worden behandeld. Stelt hij geen lichamelijke oorzaak vast, dan moet worden gekeken of er sprake is van een gedragsprobleem.

Onzindelijkheid door een gedragsprobleem kan twee zeer verschillende oorzaken hebben: de onzindelijkheid kan te maken hebben met onzekerheid of onderdanigheid maar het kan ook een uiting zijn van dominantie en territoriumafbakening.

onderdanigheid Onzindelijkheid als uiting van *onderdanigheid* zie je bijvoorbeeld bij honden die zeer enthousiast hun baasje begroeten als deze weer thuiskomt. Als je dit gedrag bestraft, wordt het alleen maar erger. Want de hond zal zich in reactie op de correctie alleen nog maar onderdaniger tonen. Het beste is om de hond op deze momenten niet aan te kijken, volledig te negeren. Je kunt bijvoorbeeld even buiten de hond opwachten, zodat hij de plas in ieder geval buiten doet. Pas als de hond tot rust is gekomen, roep je hem bij je om hem te begroeten. Na verloop van tijd zal door habituatie het onzindelijke gedrag achterwege blijven.

dominant Een heel ander probleem zijn honden die zo *dominant* zijn dat ze zich meteen manifesteren door hun territorium af te bakenen met reukvlaggen. Hierbij heft de hond meestal een achterpoot duidelijk op. Dit zou een onderdanige hond niet doen. Ook wanneer er een hond op visite komt of een nieuwe hond toegevoegd wordt aan een bestaande roedel, kan zo'n hond binnenshuis plassen. In al deze gevallen is er sprake van dominant gedrag bij de hond en onvoldoende leiding van de baas. Honden die dergelijk gedrag vertonen, moeten door gehoorzaamheidstraining leren dat zij niet de baas in huis zijn. Bovendien moet je het ongewenste gedrag flink corrigeren.

veranderingen Tot slot komt het nog wel eens voor dat een hond die altijd keurig zindelijk is geweest ineens onzindelijk gedrag gaat vertonen, zonder dat daarvoor een lichamelijke oorzaak wordt gevonden. Vaak gebeurt dit als er in het gezin *veranderingen* hebben plaatsgevonden. Bijvoorbeeld als er een baby geboren is, er een ander huisdier bijgekomen is of als de hond langer alleen wordt gelaten dan voorheen. De beste methode om dit gedrag te doorbreken is het gedrag volledig te negeren en de hond op andere tijdstippen wat extra aandacht en leiding te geven.

Alleen thuis

Honden zijn roedeldieren. Roedelgenoten blijven zoveel mogelijk bij elkaar in de buurt en in elk geval binnen de grenzen van het eigen territorium. Het is dus een onnatuurlijke situatie voor honden om alleen te worden achtergelaten. Dit is iets dat honden moeten leren. Je kunt de hond het beste zo vroeg mogelijk laten wennen aan alleen zijn.

Voordat je de hond alleen laat, zorg je ervoor dat hij goed is uitgelaten en heeft gegeten. Je kunt hem ook wat speelgoed geven. Kies speelgoed waarop de hond veilig kan kauwen en wat wordt opgeborgen als hij weer thuis is. Zo zijn de speeltjes telkens weer "nieuw". Uiteraard blijf je de eerste keer slechts zeer kort weg, bijvoorbeeld even achter de deur. Als de hond stil gebleven is, beloon je hem uitbundig voor zijn goede gedrag. Een volgende keer laat je hem iets langer alleen. Zo voer je de tijd langzaam steeds verder op.

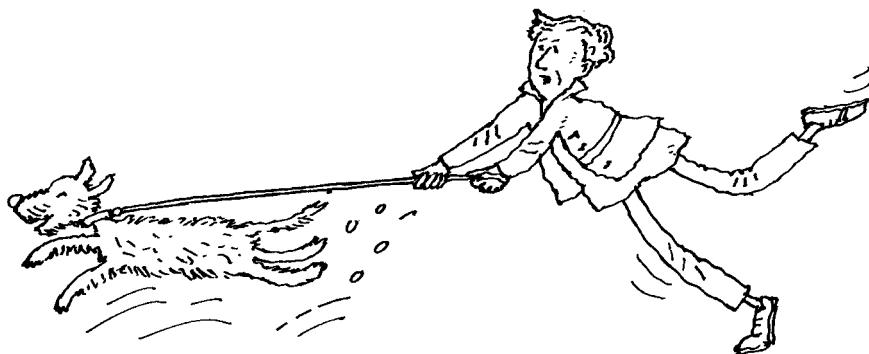
Het kan zijn dat de hond gaat blaffen of janken als je hem alleen laat. Dit is hem door zijn voorouders meegegeven: zij deden dit als een soort verzamelsignaal. Als de hond blaft of jankt als je terugkomt, moet je niet naar binnen gaan. Hij zou je terugkomst immers kunnen opvatten als beloning voor zijn verzamelsignaal en een volgende keer dit ongewenste gedrag in nog sterkere mate herhalen. Je gaat pas terug als de hond weer stil is. De volgende keer ga je nog korter weg, zodat de hond niet de kans krijgt om te janken en te blaffen.

Tijdens het wisselen van de tanden en in de puberteit hebben honden nogal eens de neiging om "boeken te lezen" en "wijzigingen aan te brengen in het interieur". Met andere woorden: ze slopen wat te slopen valt. Ook daarbij geldt weer dat voorkomen beter is dan genezen. Sluit de hond zodanig op - bijvoorbeeld in de gang, de keuken of een kennel of bench - dat hij niets stuk kan maken. Zorg er wel voor dat de hond deze ruimte niet als onplezierig ervaart. Geef hem bijvoorbeeld te eten in deze ruimte en laat hem er 's nachts slapen. Bouw de tijd dat hij alleen wordt gelaten langzaam op en beloon goed gedrag uitbundig. Als de hond tijdens de afwezigheid van de baas toch iets heeft stukgemaakt, negeer je dit. Een hond kun je immers alleen corrigeren als je hem op heterdaad betrapt!

Aan de riem

Het trekken aan de riem, waarbij de baas soms van boom naar boom wordt meegesleurd, is een hinderlijke gewoonte die veel eigenaren niet als probleem herkennen. Toch is dit een van de eerste dingen die een hond moet afleren. Niet alleen omdat het onplezierig is voor de baas, maar vooral omdat het duidt op een rangordeprobleem tussen baas en hond. Een hond die voor zijn baas uitloopt, neemt zelf initiatief. Hij heeft op dat moment de leiding terwijl de baas natuurlijk de leiding zou moeten hebben, niet de hond.

Fig. 3.4
Zo'n lekkere wandeling
doet je goed.

Goed aan de riem lopen is iets dat honden moeten leren. Als een pup voor het eerst een halsband om krijgt, onderneemt hij waarschijnlijk verschillende pogingen om dit hinderlijke attribuut weer kwijt te raken. Daarom laat je de eerste dag de halsband de hele dag om, zodat de pup hieraan kan wennen. Als je de pup meeneemt op straat is het van de situatie afhankelijk of je hem moet aanlijnen of niet. In een rustige omgeving op een veilig grasveldje kun je de pup rustig los meenemen. Maar in een straat moet je hem voor zijn eigen veiligheid aanlijnen. Bevestig een licht lijntje aan zijn halsband. Zodra de pup een stapje loopt aan de riem, prijs je hem uitbundig. Als hij blijft zitten, probeer je hem met een vriendelijke stem, uitnodigende gebaren of een spelletje naar je toe te krijgen. Beloon hem weer zodra hij de eerste stap doet.

De pup meetrokken heeft geen enkele zin en werkt hooguit averechts: de pup leert dan dat mee naar buiten gaan niet leuk is.

Bij het lopen aan de riem leer je de pup om achter de baas aan te lopen. Dit kun je bereiken door zelf steeds een andere kant op te lopen dan de pup en een klein rukje aan de riem te geven om de aandacht van de pup te trekken. Beloon de pup uitbundig met de stem of een spelletje als hij meeloopt. Zo leert hij direct een goede gewoonte aan en de baas bevestigt daarmee dat hij ranghoogste is. Ranghogereren lopen immers altijd voorop!

Als de pup eenmaal gewend is aan halsband en riem, zal hij steeds vaker voor de baas uit proberen te lopen, waarbij de riem strak komt te staan. Hoe minder gelegenheid de pup nu krijgt om te trekken, hoe minder hem later moet worden afgeleerd. Een goede gewoonte is net zo snel geleerd als een slechte gewoonte, maar het afleren van een slechte gewoonte kost meer tijd. Bovendien zit bevestigen van rangorde vaak in dit soort kleine dagelijkse handelingen. Een probleem hiermee kan er voor zorgen dat de hond zich agressief gaat gedragen ten opzichte van passerende honden of mensen.

Het afleren van trekken aan de lijn gebeurt met een correctie-ketting en een lederen riem. Laat de hond aan de linkerkant naast je zitten en neem de riem in twee handen. Houd de riem ter hoogte van je linkerheup. Noem de naam van de hond, direct gevolgd door het commando "volg" en stap met het linkerbeen weg. Zodra de hond meeloopt, prijs je hem. Maar als hij te ver naar voren loopt, corrigeer je hem door een ruk aan de riem te geven. Dit doe je door je handen voor je buik naar de rechterschouder bewegen. De correctie wordt onmiddellijk gevolgd door het commando "volg" en je belooft de hond als hij weer naast je loopt. Deze procedure herhaal je tot de hond niet meer trekt.

De deurbel

Niets is zo vervelend als een hond die constant blaft als de deurbel gaat en vervolgens blijft blaffen. Ook dit is een probleem dat je veel in de dagelijkse praktijk ziet en waar je met een goed advies vaak snel een einde aan kunt maken. Een dergelijk advies zal straks ook aan jou als dierenartsassistent worden gevraagd.

Het is lastig als een hond luid blaft als de deurbel gaat en vervolgens naar de deur stormt om zich luidruchtig en druk bewegend op de bezoeker te storten. De baas slooft zich ondertussen uit om het bezoek gerust te stellen: "hij doet echt niets!" Veel bezoekers zijn hiervan niet gediend. Als de hond minder "vriendelijk" is tegen het bezoek, wordt hij vaak bij de halsband gegrepen. Hij zal daardoor echter extra gefrustreerd en agressief reageren.

Deze honden zijn geconditioneerd op de huisbel. Ongemerkt is een eigenaar daar zelf ook vaak oorzaak van. Zodra de bel gaat, springt hij op en loopt naar de deur om open te doen. Voor de deur staat op dat moment altijd een "indringer". De hond leert al snel dat, als de bel gaat, er iemand op de stoep staat en dat de baas hier nogal geagiteerd op reageert. Als goed roedelgenoot is de hond altijd bereid om de baas te "helpen". Het is dus zaak om de hond ander gedrag bij te brengen als reactie op de bel. Eerst moet je de gehoorzaamheid van de hond verbeteren. Ook moet de hond duidelijk worden gemaakt dat niet hij, maar de baas dergelijke zaken regelt.

Je begint met de hond de basisappèl-oefeningen (zit, blijf, et cetera) bij te brengen. Zodra de hond deze aardig onder de knie heeft, ga je de probleemsituatie in scène zetten. Vraag een bekende om op een afgesproken tijdstip langs te komen en aan te bellen. Je bindt een korte riem of een stuk touw aan de correctieketting van de hond en laten hem zo door het huis lopen. Als de bel gaat, grijp je deze riem vast en geeft het commando 'stil'. Corrigeer de hond als hij doorblaft. Als de hond stil is, beloon je hem rustig, loopt samen met hem naar de voordeur en laat hem daar zitten. Pas dan doe je de deur open. Het bezoek moet de hond vervolgens negeren. Beloon dus steeds het goede gedrag en corrigeer het ongewenste gedrag. Je herhaalt deze oefening tot de hond de commando's zonder correcties of riemhulp uitvoert. Zo leert het dier dat de deurbel betekent dat hij rustig met de baas mee moet lopen en naast hem moet gaan zitten. De hond wordt dus opnieuw geconditioneerd, maar nu met gewenst gedrag.

Als de hond dit eenmaal goed doet, kun je hem leren om het bezoek rustig te begroeten. Je laat daarvoor het bezoek rustig plaatsnemen in de kamer, waarna je met de aangeliijnde hond naar de bezoekers toegaat. Zodra de hond tegen hen op wil springen, corrigeer je dit gedrag en laat de hond zitten. Het bezoek mag de hond aaien als hij zich goed gedraagt. Zo leert de hond om zich te richten op de handen van het bezoek in plaats van op hun gezicht. Na de begroeting moet de hond rustig op een aangewezen plaats gaan liggen, bijvoorbeeld in zijn mand. Dit voorkomt dat de hond voortdurend aandacht blijft opeisen.

Voedsel

De belangrijkste voedselgerelateerde problemen hebben te maken met bedelen of het verdedigen van voedsel. Ook dit zijn in feite weer rangordeproblemen. Onderdanige dieren bedelen. Ze proberen aan voedsel te komen door als een pupje om voedsel te vragen, zich onderdanig te tonen en ondertussen wat weg te grissen. En probeer maar eens weerstand te bieden als je trouwe vriendje met een deemoedig smeltje en waterige hondenogen voor je zit en pootjes geeft.

Sommige mensen vinden dit gedrag leuk en gezellig, maar anderen storen zich eraan. Zolang er geen rangordeproblemen zijn tussen baas en hond, kan iedereen voor zichzelf uitmaken wat hij wel of niet gewenst vindt, mits dit maar consequent wordt toegepast. Consequent zijn is hier duidelijk het kernwoord. Want als de hond ook maar een enkele keer wat krijgt of heeft gekregen, zal hij steeds opdringeriger gaan bedelen. Als bedelen nooit succes heeft, houdt het dier door habituatie vanzelf op met bedelen. Verder kun je als eigenaar de leiding nemen door de hond naar de plaats te sturen zodra hij dit gedrag vertoont.

In de rangordebepaling speelt ook het tijdstip waarop de hond te eten krijgt een rol. Vaak krijgt de hond zijn eten vlak voor of tijdens het koken. De hond eet dan dus eerder dan de gezinsleden. Honden met dominant gedrag voelen zich hierdoor gesterkt in hun superieure positie. Daarom kan het goed zijn om dergelijke honden te verbieden aan tafel te bedelen en hen pas te voeren als je eigen maaltijd is beëindigd. Je kunt de hond ook op een zodanig tijdstip voeren dat hij zijn maaltijd niet in verband brengt met die van jou. Daarover kunnen dan geen conflicten ontstaan.

Hetzelfde geldt voor het verdedigen van voedsel. Dit kan zijn de eetbak, maar ook kluifjes of speelgoed. Problemen op dit gebied ontstaan vaak al in de jeugd van de

hond. De pup ligt genoeglijk te kauwen op een botje en gromt als er iemand te dicht in de buurt komt. De meeste mensen reageren op dit gedrag met een lach, want het is komisch om te zien hoe dat kleine wolbaaltje driftig een kluijfe verdedigt. Anderen vergelijken dit gedrag met dat van zichzelf: "wij vinden het toch ook niet goed dat een ander van ons bord mee-eet!"

Toch zijn beide reacties niet goed voor de hond. De pup probeert met zijn gedrag uit hoe ver hij kan gaan. Als de baas nu niet ingrijpt door zijn gedrag te verbieden en de kluijfe af te nemen, heeft de pup gewonnen en gaat een volgende keer zijn "prooi" nog feller verdedigen. Daarom is het goed een pup eraan te wennen dat de baas de eetbak of zijn kluijfe regelmatig even wegneemt. Uiteraard krijgt de hond dit bij goed gedrag ook weer terug.

Met speelgoed ligt dit iets anders. Zorg dat er twee soorten speelgoed zijn. Er is speelgoed dat van de hond is en dus altijd rondslingert. Dit speelgoed neem je hem soms af, maar hij krijgt het ook weer terug als beloning voor goed gedrag. Daarnaast is er speelgoed (bijvoorbeeld een bal of een lap met een knoop erin) dat van de baas is. Als de baas dit tevoorschijn haalt, betekent dit het begin van het spel. Tijdens het spel neemt de baas het speelgoed regelmatig af (met het commando 'los') en geeft het weer terug aan de hond als beloning voor goed gedrag. Het einde van het spel wordt ook weer door de baas bepaald: de hond moet het speeltje loslaten en de baas bergt dit vervolgens op.

Bij volwassen honden kan het verdedigen van voedsel gevaarlijke vormen aannemen. Een dier kan hiermee zelfs een heel gezin terroriseren doordat hij de gezinsleden bijvoorbeeld niet toelaat in de keuken als zijn eten daar staat. In dergelijke gevallen moet ook eerst weer de rangordeverhouding tussen baas en hond worden bepaald. Daarvoor train je eerst de basisappèel-oefeningen (zoals 'volgen', 'zit' en 'af'). In deze periode krijgt de hond uitsluitend voedsel nadat hij een commando heeft opgevolgd. Je kunt daarnaast de hond in een lage positie dwingen tijdens het eten. Dit doe je door de voerbak onder een lage stoel of tafel te zetten zodat hij niet rechtopstaand kan eten.

Ten slotte kun je op de voerbak gaan trainen. Dit doe je niet door de bak weg te halen. In plaats daarvan leer je de hond dat er iets in zijn bak bijkomt wanneer je in de buurt van de voerbak komt. Ook dit doe je weer na het opvolgen van een commando. Je doet een paar brokjes in de bak. Als de hond deze op heeft, geef je het commando 'zit' en doet wat brokjes in de bak (in het begin vanwege de veiligheid bijvoorbeeld met een pollepel). Je geeft de hond vervolgens het commando dat hij ze mag pakken. Als de brokjes op zijn, herhaal je de handeling. Pas als de hond deze oefening een aantal keren zonder problemen heeft uitgevoerd, kun je de eetbak een keer vastpakken terwijl de hond zit om er brokjes in te doen. In een later stadium til je de eetbak ook eens op. Telkens als de hond zich goed heeft gedragen, mag hij verder eten en stoor je hem niet meer. Uiteraard moet deze training altijd gecombineerd worden met algehele gehoorzaamheidstraining.

Het verdedigen van voedsel heeft niet alleen nadelen. Soms kun je er juist gebruik van maken. Honden die net in asiel of pension zijn ondergebracht, willen niet altijd eten omdat ze zich onzeker voelen. Door deze honden te voeren in de nabijheid van andere honden, zijn ze nog wel eens aan het eten te krijgen. Want ze ervaren de andere hond nu als concurrent. Ook bij herstellende honden die nog niet graag eten,

wil deze truc wel eens helpen. Let er wel op dat de honden niet gaan vechten om het voedsel!

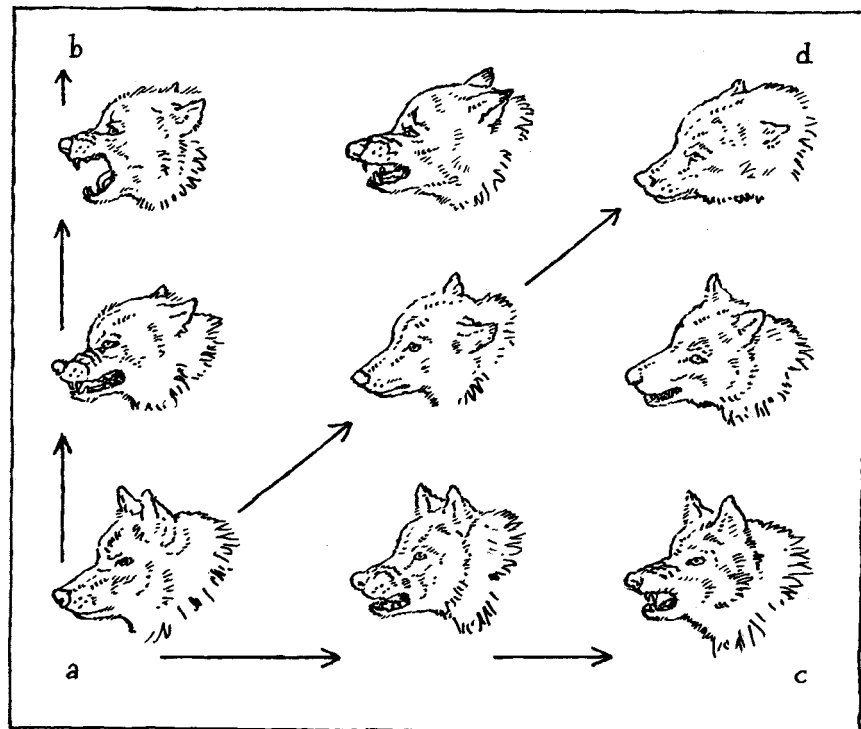
Angst en agressie

Sommige honden gedragen zich buiten nogal agressief tegen andere honden en soms ook tegen mensen. Dit doen ze vooral als ze aangelijnd zijn. In het donker is het vaak erger dan overdag. Deze agressie wordt vaak veroorzaakt door angst en onzekerheid. De hond heeft geleerd dat de aanval de beste verdediging is. De oplossing van dit probleem moet je weer zoeken in het bevestigen van het leiderschap van de baas. Het is immers de ranghoogste die het gedrag van de overige roedelleden bepaalt!

De hond zal in eerste instantie de basisappèl-oefeningen onder de knie moeten krijgen. Als dit goed gaat, neem je de hond mee naar situaties waarin je angstig en/of agressief gedrag verwacht. Je leidt de hond af door wat oefeningen met hem te doen, waarbij je absolute gehoorzaamheid eist. Zo krijgt de hond geen kans om te kijken naar het onderwerp van zijn angst. Beloon de hond uitbundig voor goed gedrag en speel even met hem.

Ook in situaties waarin de hond angst toont zonder agressief te zijn, moet je leiding geven. Alleen op deze manier kun je het gedrag van de hond positief beïnvloeden. Als een hond bijvoorbeeld schrikt van vuurwerk of onweer, kun je eerst net doen of je niets hebt gemerkt. Negeer zowel de hond als de knal en ga door met waar je mee bezig was. Als de hond dit ziet, zal hij je gedrag veelal overnemen en zelf ook weer verder gaan. Als de hond echter zo geschrokken is dat hij echt angstig of zelfs paniekerig is, is negeren niet genoeg. In dit geval vertel je hem dat je niet gediend bent van zijn angstige gedrag. Dit doe je door hem onder appèl te zetten met de basisoefeningen 'volgen', 'zit' en 'af'. Zodra hij de commando's opvolgt, wordt hij beloond. Ongewenst gedrag corrigeer je. Als de hond hierdoor weer aanspreekbaar is, beloon je hem voor het goede gedrag met een spelletje waardoor hij wordt afgeleid van de akelige ervaring.

Fig. 3.5
 Mimiek van een hond die
 neutraal is (a),
 angstagressief (b),
 dominantagressief (c)
 of een combinatie (d)

Gedrag van de zieke hond

Het gedrag van een zieke hond wijkt af van dat van een gezonde hond. In de volgende tekst leer je hoe een zieke hond zich kan gedragen.

Gedrag en houding

Als je vermoedt dat een hond ziek is, let je zowel op het algemene gedrag als op de reacties op de omgeving. Gezonde honden hebben een levendig orenspel, hoewel je dit bij sommige rassen moeilijk kunt zien. Verder staan de ogen open en reageren ze snel op prikkels uit de omgeving. Als het derde ooglid zichtbaar is, is dit vaak een aanwijzing voor algemeen onbehagen of pijn. Verder kun je kijken naar de houding en beweging van een dier. Een gezond dier zal normaal ontspannen staan, liggen of lopen. Afwijkende houdingen of bewegingen neemt een hond soms aan om pijn te voorkomen. Vaak is het dier dan verkrampd in plaats van normaal ontspannen. Een dier zal bijvoorbeeld pijn in de buik proberen te voorkomen door de rug te buigen. Of pijn aan zijn poten door voorzichtig te lopen of een poot te ontlasten. Als dieren hun hals strekken kan dit duiden op een probleem in de keel. Maar je ziet dit gedrag ook bij dieren die benauwd zijn door longproblemen.

Eten en drinken

Je zult goed moeten weten wat normaal is voor een individueel dier voordat je afwijkingen kunt constateren en hier conclusies aan kunt verbinden. Dit geldt ook voor het eet- en drinkgedrag. Vaak zijn zieke honden nauwelijks tot niet geïnteresseerd in voedsel. Bij een aantal ziekten gaat de hond juist meer dan normaal drinken, bijvoorbeeld bij suikerziekte.

Ontlasting en urine

De urine en ontlasting kunnen natuurlijk belangrijke informatie geven over de gezondheid van een dier. Maar vaak is het ook juist de manier van urineren of ontlasten die van belang is voor het signaleren van ziekte.

3.4 Normaal gedrag van de kat

Wat betreft gedrag staat de kat nog dicht bij zijn oorsprong. Door naar zijn gedrag in het wild te kijken, kun je dan ook veel leren over zijn gedrag als huisgenoot.

Leefwijze

- solitaire dieren* De meeste katten zijn typisch *solitaire dieren*. Er is nauwelijks sprake van interactie tussen individuele dieren. Als een vrouwelijk dier krols is, treedt er wel interactie op tussen dieren, maar vlak na de paring gaan de dieren weer uit elkaar. Ook hebben de dieren interactie met elkaar op het moment dat er een conflict ontstaat op de grens van het territorium. Katten hebben wel een uitgebreid sociaal gedrag om te kunnen samenleven in familiegroepen. Dit zie je nogal eens op boerderijen.
- territorium* Wilde katten hebben een eigen *territorium*. De grootte van dit territorium is onder andere afhankelijk van het aantal goede schuilplaatsen, de beschikbare hoeveelheid voedsel en het aantal concurrenten in de directe omgeving. Huiskatten delen soms (een deel van) hun territorium met andere katten. Vaak overlapt het territorium van een kater dat van een aantal poezen.
- zones* In het territorium van de kat zijn verschillende *zones* te herkennen. De slaapplek bevindt zich doorgaans ergens in het midden van het territorium. Een kat voelt zich daar veilig omdat andere dieren dit centrum zullen mijden. Het thuisgebied ligt meestal rondom de slaapplek. In dit gebied houdt de kat zich op voor alle dagelijkse bezigheden, zoals rusten, sluimeren, zonnen, vachtverzorging, spelen, het grootbrengen van de jongen, enzovoort.

Zowel het thuisgebied als het slaapgebied deelt een kat vaak broederlijk met bekende katten, vooral als deze katten tot de familiegroep behoren. Tegenover vreemde katten worden deze gebieden juist zeer fel verdedigd. De ernstigste gevechten doen zich dan ook voor op de grens van het thuisgebied.

Katten jagen solitair en bezitten vaak een eigen jachtgebied. Dit gebied kan direct aansluiten op het thuisgebied maar kan ook elders liggen. De mate waarin het jachtgebied wordt verdedigd tegen andere katten is vooral afhankelijk van de beschikbare hoeveelheid voedsel. Huiskatten, die hun voedsel van mensen krijgen, delen vaak hun jachtgebied met elkaar. Ontmoetingen in dit gebied vermijden ze zoveel mogelijk door ieder op hun eigen tijd te jagen.

Rangorde

Katten hebben een uitgebreid repertoire aan sociaal gedrag. Je hebt al gelezen dat ze voornamelijk solitair leven maar soms kleine, sociaal levende groepen vormen. De plaats in die groep verandert voortdurend en is onder andere afhankelijk van de plaats

waar het dier op dat moment is, de tijd van de dag of nacht, aanwezigheid van voedsel en de hoeveelheid katten die in de buurt is. Bij het vermijden van gevechten spelen dezelfde systemen een rol als bij honden, namelijk de plaats in de groep en communicatie.

Communicatie

De kattentaal bestaat, net als de hondentaal, uit geluid, lichaamshouding, mimiek en geur.

Geluid

Katten maken gebruik van meer verschillende geluiden dan honden. Ze hebben een heel arsenaal aan geluiden tot hun beschikking.

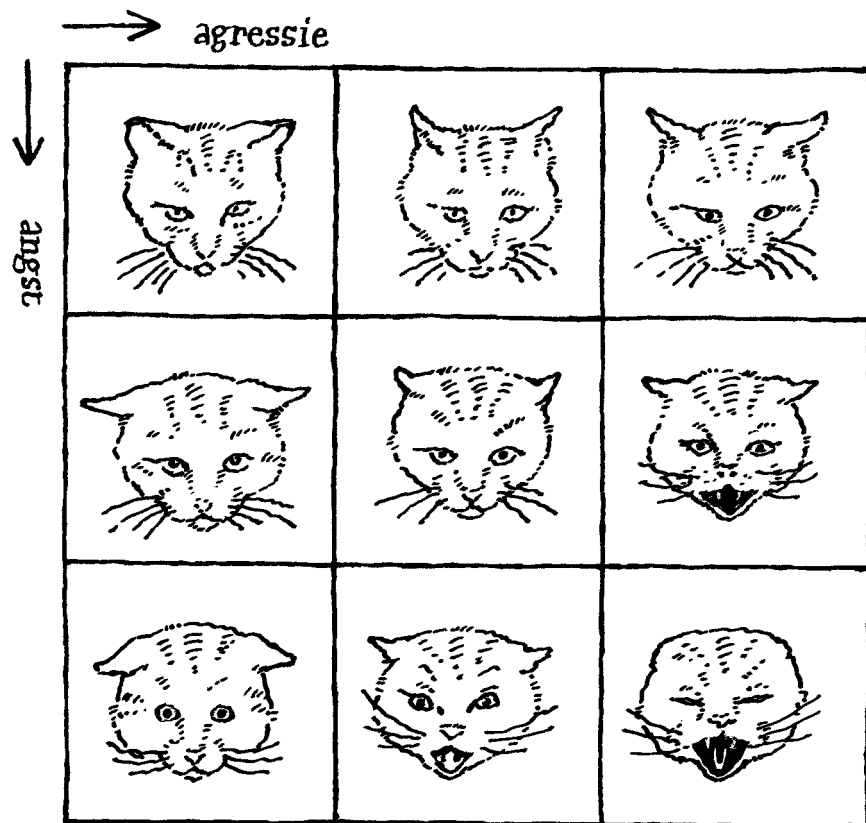
- spinnen* *Spinnen* (een geluid "alsof er een motortje wordt aangezet") hoor je vooral als de kat zich behaaglijk voelt. Bijvoorbeeld als het dier lekker warm op een vertrouwde schoot ligt. Wat veel mensen niet weten, is dat katten ook kunnen spinnen als ze pijn hebben of ziek zijn. Misschien heeft dit als doel het geruststellen van soortgenoten: "Er is niets aan de hand."
- miauwen* Katten schijnen vooral te *miauwen* in hun communicatie met mensen. Mensen verstaan de kattentaal onvoldoende en reageren niet altijd direct op de signalen van hun kat. Met miauwen trekken katten met succes toch de aandacht van hun bazen en weten steeds weer hun zin te krijgen.
- grommen* *Grommen* is een uiting van dreiging. Bij rangordebepaling en het verdedigen van het territorium ontstaan meestal eerst schijngevechten, die voornamelijk bestaan uit dreigen. Hierbij gromt de kat hevig. Alleen als met dreigen niets wordt opgelost, komt het tot een gevecht. Vaak hoor je dat grommen overgaan in een soort schreeuwen of gillen. Dat is ambivalent gedrag: de kat vertoont een combinatie van dominante dreiging en angst. Ook als de kat in een gevecht een gevoelige klap oploopt, kun je dit gillen horen.
- blazen* Een kat kan ook *blazen*. Hij brengt dan met opengesperde bek een sissend geluid voort. De kat is bang en wil met zijn geblaas zijn tegenstander afschrikken. Ook dit is dreiggedrag. Het is typisch aangeboren gedrag. Kittens kunnen al blazen nog voor de ogen open gaan.
- krolsheidsroep* Een *krolsheidsroep* laat een kat horen als hij in voortplantingsstemming is. Hij moet dit de hele omgeving duidelijk laten horen om de kans op een ontmoeting met een gelijkgestemd dier van het andere geslacht zo groot mogelijk te maken. Zodra de paring heeft plaatsgevonden en de kater zich terugtrekt, laat de poes een *paringsschreeuw* horen. Vermoedelijk is deze het gevolg van een pijnprikkel die veroorzaakt wordt door de "weerhaakjes" aan de penis van de kater.
- mekkeren* Tot slot kan een kat "*mekkeren*". Om dit geluid te maken, opent hij zijn bek lichtjes en laat de onderkaak snel op en neer gaan, waardoor hij korte geluidjes uitstoot. De kat maakt dit geluid voornamelijk uit frustratie als hij bijvoorbeeld op de vensterbank zit en een vogel achter het raam ziet waar hij niet bij kan.

Houding

Een kat communiceert niet alleen met geluiden. Ook met zijn houding maakt hij dingen aan zijn eigenaar en aan andere katten duidelijk. Een rustige kat heeft een ontspannen houding met de staart recht omhoog. Bij toenemende opwinding zwiept de staart steeds feller heen en weer. De staart verradt zo de opwinding van zijn bezitter.

Een woedende kat maakt zijn achterlijf groter en gaat soms zelfs dwars staan om groter en agressiever te lijken. Hij houdt de staart omlaag, waarbij de staartpunt vaak venijnig op en neer zwiept. Een angstige kat neemt een defensieve houding aan. Hij buigt de staart tegen zich aan en probeert zich kleiner te maken. Als een kat verder in het nauw wordt gedreven, zie je vaak een combinatie van angst en agressie. De kat bolt dan de rug hoog op, waardoor de zogenaamde "hoge rug" ontstaat. De staart wordt omhoog gestrekt en de haren wijduit gezet om hem nog dikker te laten lijken.

Fig. 3.6 Mengeling van aanvals- en vluchthoudingen bij de kat (naar Leyhausen).

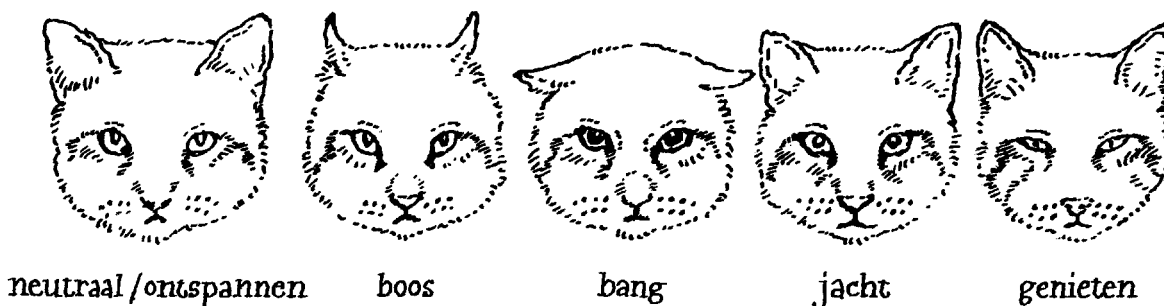
Mimiek

Ook met mimiek communiceert een kat. Een rustige kat heeft de oren attent rechtop staan met de opening naar voren gericht. De snorharen staan wijduit. De pupillen staan normaal open om de kat goed zicht te bieden.

Een woedende kat houdt zijn oren rechtop maar draait de opening naar achteren toe, zodat de binnenkant ervan wordt beschermd. Hij heeft de snorharen wijduit naar

voren gericht staan. De strakke blik is gericht op de tegenstander, waarbij de ogen wijd open staan maar de pupillen tot smalle spleetjes zijn vernauwd. Hierdoor wordt het inwendige oog zo goed mogelijk beschermd tegen beschadiging door nagels. Een angstige kat richt zijn oren opzij en vouwt ze helemaal plat. De snorharen liggen naar achteren en vlak tegen de kop aan. De ogen lijken zwarte kolen doordat de pupillen zijn verwijd. De tanden zijn ontbloot en de neus is gerimpeld.

Fig. 3.7 Mimiek van verschillende stemmingen bij de kat.

Geur

Tot slot communiceert een kat met geur. Bij het sociale gedrag van de kat speelt geur een belangrijke rol. Katten bezitten verschillende *geurklieren* waarmee ze hun aanwezigheid duidelijk kenbaar maken aan soortgenoten.

De anaalklieren aan weerszijden van de anus geven aan de ontlasting een "visitekaartje" mee, zodat andere katten kunnen ruiken van wie de ontlasting afkomstig is. De kin- en voorhoofdklier gebruikt hij vooral om tijdens het kopjes geven de persoonlijke geur af te geven aan "eigendommen". Dit zijn attributen in de leefomgeving maar ook huisgenoten (mensen, honden en andere katten). Ook de staatklier gebruikt de kat voor dit doel. Vooral bij katers is deze klier vaak goed ontwikkeld en zichtbaar als een vette plak op de staart. Na castratie neemt de activiteit van deze klier af. Kopjes geven en met een hoge staart langs de benen van de baas wrijven is dus geen teken van vriendelijke onderdanigheid en aanhankelijkheid maar is veel meer een vorm van bezitsbepaling.

Ook bij het scherpen van de nagels wordt geur uit de zweetkliertjes op de poten achtergelaten. Het liefst doen katten dit aan rechtopstaande voorwerpen zoals bomen, hekwerken, bankstellen, muren met behang enzovoort. Dit gedrag dient dus niet alleen om de nagels in goede conditie te houden. Het geeft ook duidelijk zichtbaar en onzichtbaar krabmerken, vaak tot ergernis van de trotse bezitter van het bankstel waaraan is gekrabbd.

Geur speelt ook een rol bij het afbakenen van het territorium. Katten markeren hun territorium door *urine* te sproeien en door krabmerken te plaatsen. Sproeien treedt voor het eerst op tegen de tijd dat de kat geslachtsrijp is, dus rond de 6e tot 12e levensmaand. Dit sproeien is niet alleen voorbehouden aan katers, hoewel zij zich het meest "schuldig" maken aan dit gedrag. Sommige katers gaan pas sproeien als ze ouder zijn of als er andere katten in huis komen. Andere katers sproeien zelfs nog na castratie.

Gedragsontwikkeling

Als kittens na een draagtijd van ongeveer 9 weken worden geboren, zijn ze volkomen hulpeloos, doof en blind. Hun ontwikkeling vertoont zeer grote overeenkomsten met die van hondenspuppy's.

Fasen in het leven van een kitten		
Fase	Tijd	Verandering
Neonatale periode met inprentingfase	0 - 14 dagen	Kitten is doof en blind en volledig afhankelijk van de moeder. Eerste dagen zijn inprenting op de moeder.
Socialisatiefase	Week 2-14	Kitten maakt een snelle ontwikkeling door en ontwikkelt alle primaire, sociale gedragingen, zoals jacht, spel, etc.
Puberteit	Week 14 tot 1 jaar	Geen belangrijke gedragsveranderingen. Wel verbetering vaardigheden en coördinatie.

Inprenting

De eerste twee weken doen de kittens niet anders dan slapen en drinken. Hun moeder masseert regelmatig hun buikjes met haar tong en likt de urine en ontlasting op die de kittens door deze behandeling laten lopen. In deze dagen vindt de eerste inprenting plaats, want de kittens kunnen al wel ruiken en voelen. Ze leren dus nu al hoe soortgenoten, voornamelijk moeder, broertjes en zusjes, ruiken en voelen.

Na ongeveer 10 dagen gaan de oogjes en oortjes open, maar het duurt dan nog wel enkele dagen voor de kittens ook werkelijk kunnen zien en horen. Het eerste dat ze zien en horen, zijn natuurlijk hun moeder en alle nestgenootjes. Hierdoor wordt de eerste inprenting bevestigd en versterkt.

Socialisering

Als kittens op een leeftijd van 3 tot 4 weken het nest verlaten, is de socialisatiefase al begonnen. De kittens leren in deze periode hoe ze met soortgenoten moeten omgaan. De kritische periode hiervoor is 3 tot 6 weken. Als ze in die tijd geen andere katten zien, accepteren ze later zeer moeilijk andere katten. Ook de socialisatie naar mensen moet plaatsvinden tussen de 3 en 7 weken, anders gedragen de katten zich altijd wild naar mensen toe.

In deze periode gaan de katjes intensief met elkaar spelen. Ze oefenen hierbij alle bewegingspatronen en gedragselementen die ze later als volwassen kat nodig hebben. In het begin gaat alles nog zeer onbeholpen, maar al snel worden ze vaardiger. Lopen, rennen, spelen, klimmen, krabben, prooi-bespringen, alles komt aan bod. En moegespeeld vallen ze plotseling in diepe slaap.

Moeder heeft het druk in deze tijd, want ze moet haar actieve kroost beschermen en levert een tevergeefse strijd om het hele spul in het nest bijeen te houden. Telkens weer breken de jonge dieren uit en de afstand tot het nest wordt langzamerhand steeds groter. Niet alleen het onderlinge gedrag wordt geoefend; de kittens onderzoeken ook hun omgeving en proberen alles uit.

Al vanaf het begin van de socialiseringsperiode vertonen de kittens belangstelling voor vast voedsel. Ze kunnen nu ook zelfstandig urine en ontlasting lozen en de moeder zorgt ervoor dat de kittens dit op een vaste plaats (de kattenbak) doen. Toch keren de kittens tot een leeftijd van 4 tot 5 maanden elke keer weer terug naar moeder in een poging een slokje melk te bemachtigen.

Als de kittens 5 maanden oud zijn, moeten ze alles geleerd hebben wat ze nodig hebben om te overleven. Moeder vindt dat haar kinderen nu maar op eigen benen moeten staan en weert elke toenaderingspoging steeds harder en onvriendelijker af. De jonge katten ontwikkelen nu meer solitair gedrag.

Vrijwillig/niet vrijwillig leren

onlustgevoel

Katten ervaren elke dwang, hoe licht ook, als *onlustgevoel*. Dit betekent dat je katten niet op dezelfde wijze dingen kunt aanleren als honden. Je kunt een kat alleen iets aanleren door de juiste prikkel te geven op een moment dat bepaald gedrag toevallig optreedt. Door dit gedrag bovendien direct te belonen zal de kat dit gaan herhalen en uiteindelijk het commando in verband brengen met de handeling. Uiteraard kost deze leermethode veel meer tijd en geduld dan de methode die je bij honden hanteert. De mogelijkheden zijn ook beperkter omdat we de kat alleen dingen kunnen leren die hij uit zichzelf al doet.

Katten leren in principe op dezelfde manier als honden. Je onderscheidt ook weer het vrijwillig en het niet vrijwillig leren. Je roept de kat bij zijn naam (prikkel 1), loopt naar de keuken (prikkel 2), maakt een blikje open (prikkel 3) en geeft hem eten (lustgevoel). Na verloop van tijd zal de kat al komen aanlopen als een van de prikkels wordt gegeven. Zo kun je de kat dus leren om te komen als je hem roept. Een kat gehoorzaamt echter voornamelijk als hij honger heeft!

Een andere situatie. Een kitten gaat op onderzoek uit en valt daarbij in de prullenbak. De deksel valt dicht en het katje zit opgesloten in het donker. Hiervan kan het diertje zo schrikken (= onlustgevoel) dat het voortaan uit de buurt van de prullenbak blijft. Het afleren van ongewenst gedrag moet bij de kat dus ook gebeuren door het opwekken van een onlustgevoel precies op het moment dat de kat het ongewenste gedrag vertoont. Dit onlustgevoel is meestal gebaseerd op een schrikreactie. Je moet dan wel eerst uitvinden waar de kat van schrikt en wat dus door de kat als onlustgevoel wordt ervaren. Dat kan met:

- een plantenspuit;
- een stevige prop papier;
- de stem;
- een tik;
- stevig vastpakken in het nekvel.

plantenspuit

De meeste katten houden niet van water en het effect van een *plantenspuit* op deze katten is vaak groot. De methode is heel geschikt om katten bijvoorbeeld het graven in een plantenbak of het krabben aan het bankstel af te leren. Hoe minder de kat in

de gaten heeft dat de baas de spuit hanteert, hoe beter het resultaat is.

prop papier Je kunt een stevige *prop papier* voor de kat neergooien. Hierbij schuilt de kracht van de correctie in het schrikeffect dat deze teweeg brengt. Een voorwerp dat vlak bij de kat op de grond ploft, geeft vaak dit schrikeffect. Bovendien heeft deze methode als voordeel dat de eigenaar ongezien kan gooien, waardoor de kat het onlustgevoel in verband brengt met zijn handeling en niet met (de aanwezigheid van) de baas.

stem Katten zijn over het algemeen heel gevoelig voor de stemming van de baas. De menselijke *stem* is een goede graadmeter voor het humeur. Op boze toon uitgesproken korte scherpe woorden als "uhuh", "nee" of "laat dat", kunnen door de kat als onaangenaam worden ervaren. In het begin moeten deze woorden echter gepaard gaan met een ander onlustgevoel, zodat de kat leert wat de baas bedoelt met die boze stem. Met name vriendelijke, zachtaardige katten hebben vaak genoeg aan een stemcorrectie.

tik Over het geven van een *tik* om een kat te corrigeren wordt verschillend gedacht. Sommigen zeggen dat dit een correctie is die de kat goed begrijpt, omdat vechtende katten elkaar ook flink om de oren meppen. Anderen zeggen echter dat het geven van een tik het vertrouwen van de kat in de baas kan schaden, waardoor de relatie met de kat er niet beter op wordt. Het nadeel van een tik is in ieder geval dat de kat de bestraffing in verband brengt met de aanwezigheid van de baas en niet met de handeling op zich.

nekvel De kat even stevig in zijn *nekvel* opzij van de kop knijpen met een gelijktijdig uitgesproken "nee!" heeft ook vaak een goede uitwerking. Je kunt de kat op deze wijze corrigeren als hij zich bijvoorbeeld het nagels knippen of borstelen niet laat welgevalen. Uiteraard beloon je de kat met een vriendelijke stem en/of iets lekkers als hij zich na de correctie goed gedraagt.

Welke methode je het beste kan toepassen, is afhankelijk van het karakter van de kat en van de situatie. Om erachter te komen wat de juiste methode is voor een bepaalde kat, kijk je naar het resultaat van de correctie. Als de kat doorgaat met het ongewenste gedrag is de correctie te licht. Reageert de kat angstig, dan is de correctie te zwaar. Alleen als het ongewenste gedrag zonder meer achterwege blijft, is de correctie op de juiste wijze en op het juiste moment gegeven. Hoe beter de eigenaar zijn kat kent en hoe consequenter hij met het gedrag van zijn kat omgaat, hoe beter de verstandhouding tussen mens en kat is.

3.5 Afwijkende gedrag van de kat

Wat de eigenaar van een dier probleemgedrag vindt omdat hij er last van heeft, kan voor het dier zelf heel normaal gedrag zijn. Maar de kat kan natuurlijk ook echt afwijkend gedrag vertonen. Beide worden hier behandeld.

Probleemgedrag

Er kunnen problemen ontstaan over de zindelijkheid van de kat, krabben aan het interieur en angst en agressie.

Zindelijkheid

Katten zijn van nature zindelijke dieren. Het is dus niet zo moeilijk ze zindelijk te maken. Vaak is het voldoende een kitten die voor het eerst ergens is direct in de kattenbak te zetten en van daaruit de omgeving te laten verkennen. Zo kan het dier gemakkelijk de weg naar de kattenbak terugvinden. De eerste dagen moet je de kitten wel even goed in de gaten houden. Als je ziet dat het diertje krabbewegingen maakt, moet je het direct op de bak plaatsten.

Hoewel het zindelijk maken van katten dus veel gemakkelijker en minder tijdrovend is dan bij honden, vormt onzindelijkheid juist bij katten een groter probleem. Vaak is echter een gezondheidsprobleem hier de oorzaak van. Ook bij katten moet je een lichamelijk probleem eerst uitsluiten voordat je kunt zeggen dat het waarschijnlijk een gedragsprobleem is.

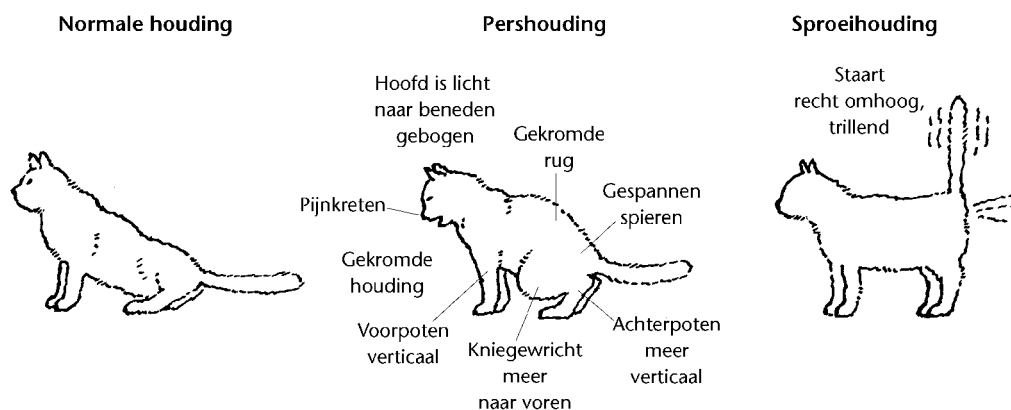
onlustgevoelens Als je weet dat de onzindelijkheid waarschijnlijk een gedragsprobleem is, moet je nog achter de oorzaak ervan zien te komen. En dat kan lastig zijn. Dezelfde *onlustgevoelens* waar je ongewenst gedrag mee afleert, kunnen ook toevallig optreden bij gewenst gedrag. Als een kat zit te plassen en je laat per ongeluk een glas bij zijn bak kapot vallen, dan kan hij zo schrikken dat de kattenbak opeens niet meer aantrekkelijk is om op te plassen. Soms heeft ook een blaasontsteking zoveel pijn gedaan dat de kat ook na het genezen van het blaasprobleem onzindelijk blijft.

stress Daarnaast kan *stress* een rol spelen. Het ene kattenras lijkt gevoeliger voor stress dan het andere. Vooral eigenaren van Perzen en Siamezen hoor je nogal eens klagen over onzindelijkheid. Stress kan veel verschillende oorzaken hebben, zoals een verhuizing, een nieuwe vriend, een pasgeboren baby, een nieuw huisdier, een nieuwe kat bij de burens die de tuin onveilig maakt, (vaker of langer) alleen zijn, enzovoort. Als je weet wat de oorzaak is van de stress kun je proberen deze zoveel mogelijk weg te nemen en wat extra aandacht aan de kat schenken.

krolsheid Een ander gedragsprobleem dat onzindelijkheid bij met name poezen kan veroorzaken, is *krolsheid*. Als een poes krols wordt, maakt zij aan haar omgeving duidelijk dat ze graag herengezelschap wil ontvangen. Behalve met haar krolsheidsroep kan zij ook met urine blijk geven van haar aanwezigheid en stemming. Krolse poezen hebben een uitgesproken voorkeur voor het plassen op dingen die van buiten komen of die "naar buiten ruiken", zoals de deurmat, de hondenmand en de boodschappentas. Als de poes op "de pil" wordt gezet of wordt gesteriliseerd, is dit gedrag doorgaans verleden tijd.

Wat je moet realiseren, is dat deze vorm van onzindelijkheid, die in eerste instantie ontstaat onder invloed van hormonen, na enige tijd een nieuwe (en ongewenste) gewoonte kan worden. Het is dus zaak dit gedrag zo snel mogelijk te voorkomen of te doorbreken. Je doet dit door de poes op te sluiten tijdens haar krolsheid of door haar zo spoedig mogelijk te laten steriliseren.

Fig. 3.8 Een kat met een normale plashouding, een pershouding en een typische sproeihouding voor territoriumafbakening.

sproeien Een gedragsprobleem dat vooral bij katers voorkomt, is territoriumafbakening. Vooral ongecastrateerde katers hebben de neiging tot 'sproeien'. Hun urine heeft een zeer doordringende geur, zodat opsluiting (dekkaters) of castratie de enige remedie is. Katers sproeien vaak het hele jaar. Tijdelijke opsluiting, zoals bij poezen tijdens de krolsheid, heeft dus geen enkele zin.

Overigens is het niet zo dat alle katers bij het bereiken van de geslachtsrijpe leeftijd gaan sproeien. Sommige katers doen dit pas op latere leeftijd en andere katers doen dit alleen bij bepaalde omstandigheden (bijvoorbeeld een krolse poes of een logé). Maar ook hier is het belangrijk het gedrag zo snel mogelijk te verhelpen, zodat het geen gewoonte wordt. De kans op sproeien in huis is het kleinst bij katers die vroegtijdig gecastreerd worden (al voordat het sproeigedrag voor het eerst optreedt of direct daarna).

kattenbak Een onzindelijkheidsprobleem oplossen is nog moeilijker dan het vinden van de oorzaak. Sommige katten zijn erg kieskeurig als het gaat om de plaats waar zij hun behoefte willen doen. Katten zijn heel geurgevoelig. Sommige geuren hebben een uitgesproken aantrekkingskracht (bleekwater, ammoniak, valeriana), terwijl andere geuren juist afstotend werken (citroen). Bij het schoonmaken van de *kattenbak* moet je hier rekening mee houden. Een voor onze neus frisse kattenbak kan de kat doen besluiten elders zijn behoefte te doen!

Er zijn katten die uitsluitend gebruik maken van een schone kattenbak. Dan kun je twee of meer kattenbakken neerzetten op de plek of in de buurt van de plaats waar de kat onzindelijk is. Dit kan uitkomst bieden tegen onzindelijk gedrag zonder dat de eigenaar de hele dag klaar hoeft te staan om de bak te verschoneren.

Sommige katten hebben een hekel aan de overdekte kattenbak (die voor mensen zo prettig is) terwijl andere een open kattenbak juist negeren. Hierin variëren is de enige mogelijkheid om daar achter te komen. Ook verandering van het merk of soort kattenbakvulling kan van invloed zijn op de zindelijkheid. In dat geval kun je proberen de kat aan het nieuwe materiaal te wennen door dit te mengen met de oude, vertrouwde kattenbakvulling.

zindelijkheidsstraining Als deze middelen niet helpen, kun je de kat een *zindelijkheidsstraining* laten geven in een pension. De kat wordt dan opgesloten in een kleine verblijfskooi waarin een

kattenbak en een eet- en drinkbakje staan. Als de kat zijn behoefte een aantal dagen uitsluitend op deze kattenbak heeft gedaan, wordt hij samen met de andere katten vrijgelaten in de gezamenlijke verblijfsruimte. De andere katten zorgen er dan meestal voor dat de onzindelijke kat zijn behoefte nergens anders dan op een kattenbak kan doen, want ergens anders plassen is onacceptabel dominant gedrag! Als de kat na twee tot drie weken weer naar huis gaat, is de kans groot dat hij weer zindelijk is. Hoelang deze zindelijkheid duurt is echter niet te voorspellen. Dit kan uiteenlopen van enkele dagen tot levenslang, mede afhankelijk van de aanwezigheid van stressfactoren.

Als alle besproken mogelijkheden geen resultaat opleveren, zal de eigenaar van de onzindelijke kat moeten besluiten of hij wel of niet met deze kat verder kan leven. In het laatste geval is het mogelijk voor de kat (al dan niet via het asiel) een goed tehuis te zoeken, uiteraard met verstrekking van volledige informatie over het gedrag van de kat. Soms blijft de onzindelijkheid in een nieuw tehuis achterwege omdat de oorzaak van de stress in de nieuwe omgeving niet aanwezig is.

Krabmerken in het interieur

Katten bakenen het territorium af onder andere door het maken van krabmerken. Deze krabmerken ontstaan tijdens het "slijpen" of "scherpen" van de nagels. Als een kat naar buiten kan, houdt hij doorgaans buitenshuis zijn nagels in conditie op de boomstammen en palen binnen zijn territorium. Huiskatten die niet naar buiten kunnen, vertonen dit gedrag ook. Zij zullen, bij gebrek aan beter, dankbaar gebruik maken van de vloerbedekking, het bankstel of het behang. Dat veel eigenaren dit niet op prijs stellen, mag blijken uit de veelvuldige verzoeken aan dierenartsen om katten te ontnagelen. Ook komen veel katten om deze reden terecht in een asiel.

Toch is het niet nodig om het hele interieur door de kat te laten slopen. Met wat geduld en goed opletten kun je een kat leren zijn nagels te scherpen aan een daarvoor bestemde krabpaal. Zo'n paal is bij voorkeur bekleed met vloerbedekking, touw of kokos. Eventueel kun je een druppeltje aantrekkelijke reukstof op de krabpaal aanbrengen (bijvoorbeeld valeriaan). Dit leerproces verloopt het makkelijkst als je al met de katten begint. Breng de katten naar de krabpaal en beweeg voorzichtig de voorpootjes langs de stof, van boven naar beneden. Op deze manier komt de geur van de kat aan de krabpaal, wat hem stimuleert om hier zelf gebruik van te maken. Je straft hem daarnaast als hij op een andere, ongewenst plaats zijn nagels gebruikt. Laat het diertje tijdens dit leerproces niet alleen in een ruimte waarin hij zijn nagels aan verkeerde zaken kan scherpen, zodat hij niet de gelegenheid krijgt om ongewenst gedrag te vertonen. Als je dit allemaal uitvoert, leert de katten snel wat de bedoeling is.

Angst en agressie

Een probleem dat je kunt tegenkomen bij katten is dat ze bang zijn voor mensen. Dit gedrag is het ergst bij katten die tussen de 3 en 7 weken leeftijd geen contact hebben gehad met mensen of waarbij de moederpoes in het bijzijn van haar kleintjes agressief heeft gereageerd op menselijke benadering. Zij uiten deze angst door weg te kruipen zodra er (vreemde) mensen in de buurt zijn. Als er geen schuilplaats is en de dreiging wordt te groot, gaat de kat aanvallen, nadat hij eerst waarschuwend geblazen en gegromd heeft. Of dit gedrag te verbeteren is, hangt af van de oorzaak. Maar vaak is het een groot probleem dat nooit helemaal verdwijnt.

Er zijn ook katten die niet uit angst of verdediging aanvallen, maar zeer gericht de aanval inzetten. Agressieve katten richten zich meestal op een aantal duidelijke doelen. Dit kunnen kinderen zijn, maar ook volwassenen. De aanleiding tot een aanval is voor de eigenaar lang niet altijd duidelijk. Soms is het al genoeg om gewoon langs de kat te lopen om een flinke mep te krijgen. In dit geval is de kat de baas in huis geworden en hij regeert als een tiran over "zijn" medebewoners die hij als ranglagere beschouwt. Dit gedrag kan ontstaan doordat de eigenaar te tolerant is tegenover zijn kat en hem op zijn wenken bedient. Ook een kat moet vanaf het moment dat je hem in huis neemt, leren wat zijn plaats is. Als je bijvoorbeeld met de jonge kat speelt en daarbij toestaat dat hij ons bijt en krabt, zal hij dit gedrag later ook in ernst vertonen. Tegen die tijd is het echter zo pijnlijk dat je direct terugtrekt, zodat hij opnieuw wint. De kat moet dus van jongs af leren dat je hier niet van gediend bent.

Een andere manier waarop katten proberen hoe ver ze kunnen gaan, is door de baas te dwingen om eten neer te zetten. Eerst door luid miauwend aan te geven dat het etenstijd is, maar later ook door langs de benen omhoog te klimmen of in enkels te bijten als de baas niet snel genoeg reageert. Om problemen te voorkomen voer je een kat daarom op een tijdstip dat het ons uitkomt en straf je elke vorm van agressief gedrag direct af.

Als een kat zich agressief gedraagt tegen huisgenoten is het meestal niet mogelijk om de kat door hen te laten heropvoeden. Zij zijn immers inmiddels bang voor de kat. Een dergelijke kat moet worden herplaatst bij mensen die ervaring hebben met katten en niet bang zijn. Sommige katten gedragen zich zo agressief tegen onbekende mensen die op visite komen, dat ze deze zelfs rechtstreeks aanvallen. Waarschijnlijk ziet de kat deze mensen als indringer in het territorium die zo snel mogelijk verwijderd moeten worden. Dit gedrag is moeilijk af te leren doordat de kat alleen te corrigeren is op een moment dat hij dit gedrag vertoont. Omdat een agressieve kat echter een geduchte tegenstander is, zullen vrienden zich niet vaak als vrijwilliger aanbieden. Het vermijden van problematische situaties door het opsluiten van de kat is de meest voor de hand liggende oplossing.

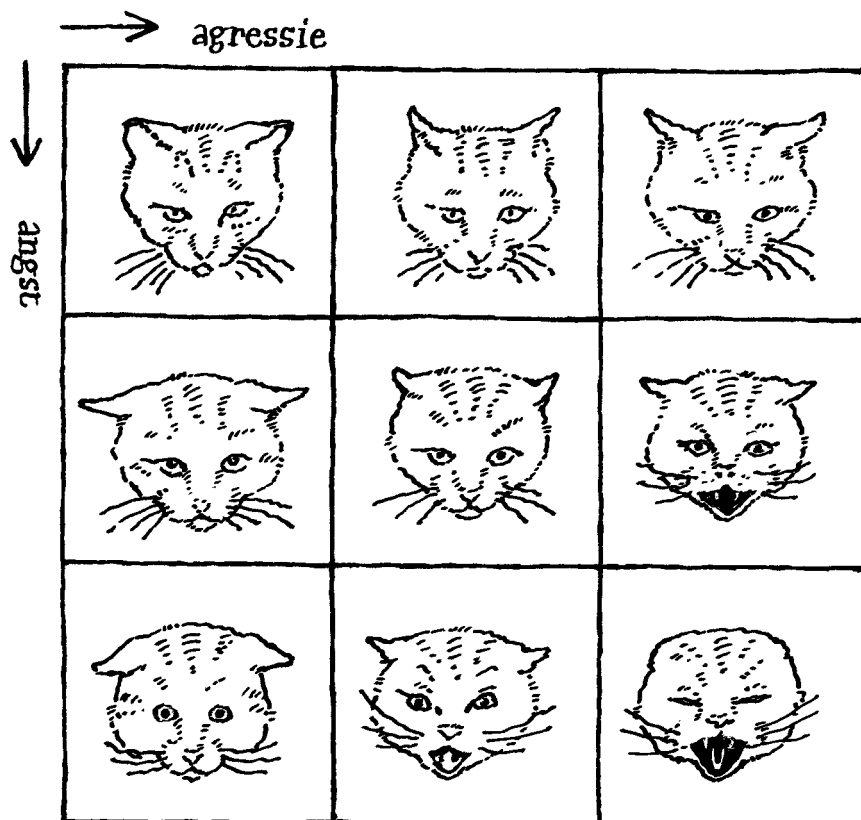
Je kunt dit gedrag voorkomen door de kat in zijn jeugd zoveel mogelijk te laten meemaken en steeds weer te confronteren met vreemden die het huis binnenkomen. De kat gaat dit dan als normaal ervaren. Tijdige castratie kan soms het optreden van dergelijke agressie voorkomen. De kat wordt wat huiselijker en minder territoriebewust.

Het gemakkelijkst is het als je twee katten tegelijk in huis neemt. Dit kunnen twee kittens uit hetzelfde nest zijn, maar ook bijvoorbeeld twee volwassen katten uit het asiel. Kittens die samen opgroeien, vormen vaak een klein familiegroepje en kunnen het doorgaans erg goed met elkaar vinden. Twee volwassen katten zullen meestal wat meer afstand tot elkaar bewaren. Maar omdat ze beide op vreemd gebied zijn, zullen ze niet zo snel vechten en al gauw vrede sluiten. Een kater en een poes verdragen over het algemeen meer van elkaar dan twee katers of twee poezen, hoewel ook deze combinaties in innige vriendschap met elkaar kunnen leven. In veel gevallen is het ook mogelijk om alsnog een tweede kat in huis erbij te nemen. Voorwaarde is wel dat de kat die we al hebben sociaal gedrag vertoont ten opzichte van andere katten. Ook hierbij geldt dat de aanwezige kat meestal gemakkelijker een jong dier van het andere geslacht accepteert dan een dier van hetzelfde geslacht. Een volwassen

kat wordt ook moeilijker geaccepteerd, want deze vormt een grotere bedreiging voor het territoriumbezit.

Besluit een eigenaar om een volwassen kat aan te schaffen en vertrouwt hij de tolerantie van zijn eigen kat niet helemaal, dan is het verstandig om de dieren aan elkaar te laten wennen op neutraal terrein (bijvoorbeeld in een kattenpension). Beide voelen zich onzeker en zullen daardoor sneller vriendschap sluiten. Als de eigenaar ze na een paar dagen mee naar huis neemt, zijn ze aan elkaar gewend en wordt de nieuwkomer ook in eigen huis geaccepteerd.

Fig. 3.9
Gelaatsuitdrukkingen van de kat met naar beneden toenemende angst en naar rechts toenemende agressie. Het dier rechtsonder is dus de gevaarlijkste van het stel, omdat die zowel boos is als bang.

Gedrag van de zieke kat

Een zieke kat gedraagt zich vaak anders dan een gezond dier.

Gedrag en houding

Net als bij de hond kijk je bij katten ook naar algemeen gedrag en reacties op de omgeving als je wilt weten of het dier ziek is. Zeker bij de kat is een levendig orenspel zeer belangrijk. En net als bij de hond moeten de ogen open zijn en snel reageren op prikkels uit de omgeving. Als het derde ooglid zichtbaar is, is ook dit vaak een aanwijzing voor algemeen onbehagen of pijn. Verder kun je de houding en beweging van een dier beoordelen. Een typische afwijking in de houding bij de kat die op problemen kan wijzen, is het doorzakken in de hakken. Een gezond dier zal normaal ontspannen staan, liggen of lopen; een zieke kat zondert zich vaker af en gaat daarbij vaak ineengedoken zitten.

Eten en drinken

Om het eetgedrag goed te kunnen bekijken moet je even de tijd nemen. Onder normale omstandigheden zie je een kat zelden drinken. En zeker als er meerdere katten zijn, valt het niet zo snel op dat een ervan niet of niet goed eet. Toch is het juist bij katten extra belangrijk om op het eten te letten omdat deze dieren eerder dan honden in de problemen komen met leververvetting als ze niet eten.

Ontlasting en urine

Ook bij de kat kunnen de urine en ontlasting belangrijke informatie geven over de gezondheid van een dier, hoewel de urine vaak wat lastig is op te vangen. Maar juist bij de kat is het goed om te kijken naar de manier van urineren of ontlasten. Dit kan namelijk bijzonder veel informatie geven.

3.6 Gedrag van de overige kleine huisdieren

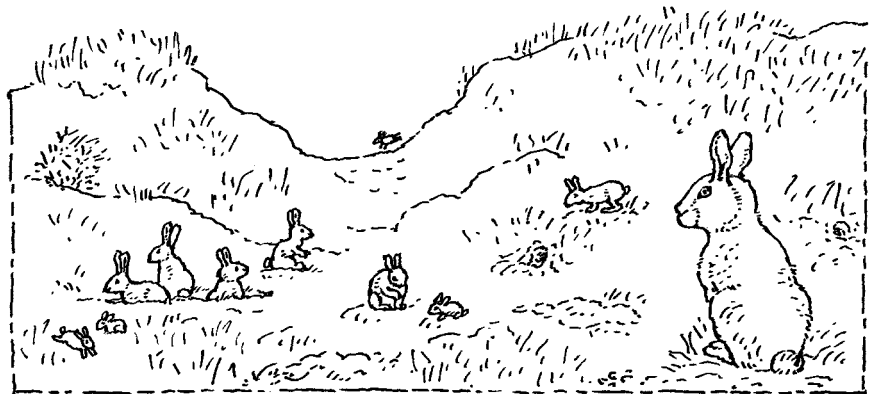
Vaak is de communicatie met de overige kleine huisdieren moeilijker dan met de hond of kat. Daardoor krijgt ook de interpretatie van het gedrag meestal minder aandacht. Toch is dat niet terecht. Als je weet hoe een dier zich in de natuur gedraagt, kun je vaak ook gemakkelijker en begripvoller met het dier omgaan.

Het konijn

Konijnen leven in de vrije natuur in grote kolonies. De dieren hebben daarbij de beschikking over een groot holenstelsel. Binnen de kolonie reageren vooral oudere vrouwelijke dieren erg territoriaal op andere vrouwtjes en op jongere dieren. In de vrije natuur zijn de dieren tijdens de nachtelijke uren en rond de schemer actief. De konijnen waarschuwen elkaar als ze iets zien wat ze niet vertrouwen door met de achterpoten op de grond te stampen. Dit zie je ook terug bij de konijnen die als huisdier worden gehouden. Als dit gebeurt moet je even goed opletten, want het dier wil daarna nog wel eens aanvallen.

Konijnen die in de vrije natuur bloot komen te staan aan gevaar en niet kunnen vluchten, drukken zich tegen de grond aan om niet op te vallen. Ook dit gedrag zie je nog wel eens terug bij konijnen als ze gehanteerd moeten worden. Als konijnen ergens niet van gediend zijn, laten ze dit weten door het stampen met de achterpoten, blazen en uitvallen naar bijvoorbeeld de hand. Dwerggrassen doen dit veel meer dan de grotere rassen. Deze grotere rassen hebben over het algemeen een vriendelijk karakter.

Fig. 3.10
Een kolonie konijnen.

De cavia

De cavia is een dagactief, sociaal levend dier dat zich uitstekend leent als gezelschapsdier. In de natuur leven deze dieren in kolonies en ook als huisdier hebben ze graag het gezelschap van soortgenoten of in elk geval voldoende aandacht van de verzorger. Wil je meer cavia's samen houden, dan is het beter om zeugjes te houden dan beren (mannetjes). Volwassen beren kunnen nogal intolerant zijn ten opzichte van elkaar. Als er vrouwtjes in de buurt zijn, gaan ze beslist met elkaar op de vuist. Cavia's produceren allerlei geluiden om te communiceren. Ze maken bijvoorbeeld duidelijk dat ze aandacht willen, geschrokken zijn of honger hebben. Cavia's staan erom bekend dat ze vrijwel nooit bijten. Als ze ergens van schrikken, weren ze zich niet af door te bijten maar verstarren ze volledig. Cavia's zijn uiterst zindelijke dieren die erg schoon zijn op zichzelf. Ze likken verschillende malen per dag hun eigen vacht schoon.

De rat

Ratten zijn dieren die in de vrije natuur in groepen leven. Hier leven zowel mannelijke, vrouwelijke als jonge dieren door elkaar zonder dat er ook maar enig probleem ontstaat. Maar worden er onbekende volwassen mannetjes in de groep gezet, dan kunnen de mannetjes uit de groep dit dier aanvallen. Ratten zijn zeer sociale dieren waar je wel degelijk aandacht aan moet besteden, zeker als de dieren alleen gehuisvest zijn. Doe je dit niet, dan kan dit leiden tot gestoord gedrag zoals tralie bijten en zich overdreven wassen.

De gerbil

De gerbil is een dier dat je heel goed als huisdier kunt houden. De dieren vertonen overdag veel activiteit. Omdat het woestijnbewoners zijn, drinken gerbils niet al te veel en is de urineproductie vrij laag. Hierdoor hoeven deze dieren ook niet heel vaak verschoond te worden. Gerbils zijn nauwelijks agressief. Ze zijn daardoor ook geschikt als huisdier voor kinderen. Om gedragsproblemen te voorkomen moeten de dieren wel in kleine groepen gehouden worden. In de vrije natuur leven de dieren immers ook in kolonies. Je moet oppassen met het introduceren van volwassen dieren in bestaande groepen. Vaak levert dit grote vechtpartijen op.

De muis

Muizen zijn actieve, ondernemende en vooral ook erg nieuwsgierige dieren. Overdag zijn ze rustig en slapen ze veel. Tegen de avond en 's nachts worden ze actiever. Toch kunnen ze ook overdag actief zijn, zij het met tussenpozen. Muizen zijn uiterst bedreven klimmers en ook springen kunnen de meeste muizen als de beste. Op een paar uitzonderingen na bijten muizen hun verzorger zelden.

Muizen zijn echte groepsdieren, net als hun soortgenoten in de vrije natuur. Mannetjesmuizen zijn niet zo in trek als huisdier omdat ze een sterke geur afscheiden. De dieren in de groep zijn uiterst verdraagzaam ten opzichte van elkaar en gevechten binnen dezelfde groep komen niet of nauwelijks voor. Een voorwaarde is wel dat de dieren elkaar van jongs af aan kennen. Wordt een oudere muis in een bestaande groep met volwassen dieren gezet, dan wordt deze als indringer gezien en verjaagd. De gevechten die hierdoor ontstaan, kunnen erg hevig zijn. Het is dus zaak dit te voorkomen.

Het bij elkaar plaatsen van volwassen muizen is moeilijk, maar niet onmogelijk. Hiervoor is wel wat inzicht nodig. Als je de dieren allemaal tegelijk in een van tevoren goed schoongemaakte kooi zet en je zorgt voor veel afwisseling, dan zijn de dieren zo druk bezig met eten en de kooi verkennen dat ze geen 'tijd' hebben om elkaar aan te vallen. Maar voorzichtigheid blijft geboden. Je zult de dieren de eerste tijd even in de gaten moeten houden.

Heb je een aantal muizen dat het onderling prima kan vinden, haal dan nooit een of meer dieren voor een dag of paar dagen van de groep weg. Muizen herkennen elkaar namelijk niet aan kleur of andere uiterlijke kenmerken maar voornamelijk aan de geur. Een dier dat een tijdje elders is geweest, neemt een andere geur aan en bij terugkomst wordt het dier niet meer door de groep herkend.

Jonge dieren kun je doorgaans probleemloos bij elkaar zetten, ook als ze elkaar niet kennen. Je hoeft dus geen problemen te verwachten als je dieren van een week of vier oud uit verschillende nesten bij elkaar plaatst. Ook jongen die in de groep worden geboren, worden door alle muizen uit die groep zonder meer geaccepteerd.

Typerend is dat er in groepen muizen een duidelijke hiërarchie te bespeuren is. De dominantere vrouwtjes en mannetjes uit de groep zijn de enige die zich ten tijde van grote stress (bijvoorbeeld omdat er te veel muizen op een te klein oppervlak worden gehouden) kunnen voortplanten. Bij minder dominante dieren is in zo'n situatie, die normaal gesproken bij goedverzorgde muizen niet voorkomt, de hormoonhuishouding dusdanig ontregeld dat de dieren geen jongen op de wereld kunnen zetten.

De hamster

Er zijn verschillende soorten hamsters die ook allemaal zo hun specifieke gedrag hebben. Toch kun je in het algemeen iets zeggen over het natuurlijke gedrag van het dier. Communicatie vindt bij hamsters veelal plaats via geurklieren die eigenlijk alle hamsters bij zich hebben. Verder hebben alle hamsters wangzakken waarin ze voedsel vervoeren. Vaak leggen de hamsters ook voorraden aan.

Sommige hamstersoorten kun je goed in groepen houden. Een voorbeeld hiervan is de Russische dwerghamster. Maar er zijn ook hamsters die niet gezamenlijk te houden zijn, bijvoorbeeld de Syrische hamster.

De vogel

Over het natuurlijk gedrag van vogels is zeer veel te vertellen. De volgende tekst behandelt echter slechts de meest gehouden soorten en noemt een aantal algemene kenmerken. Niet elke soort kan uitgebreid aan bod komen.

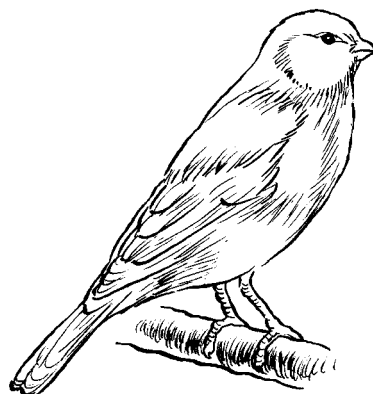
Vogels worden steeds meer gehouden. Vooral parkieten en papegaaien vormen een groep die in opkomst is. Op zich zijn dit hele leuke dieren om in huis te hebben. Maar het zijn ook dieren die gedragsproblemen kunnen krijgen. In de natuur slijten de dieren hun leven meestal in paren. Als je een dier in gevangenschap alleen houdt, bindt het dier zich vaak min of meer aan de eigenaar. Dit kan inhouden dat de vogel helemaal niets van een ander accepteert en direct aanvalt. Hiervan moet je je bewust zijn als je dit soort dieren in huis neemt. Je kunt dit gedrag vaak voorkomen door de dieren in paren te houden.

Vaak wordt beweerd dat je de dieren handtam kunt maken door ze uit het blok te halen en ze de laatste periode met de hand op te kweken. Dit resulteert inderdaad in handtamme dieren maar sommige van deze vogels gaan toch gestoord gedrag vertonen omdat ze de laatste opvoedingsfase van de ouders missen. Juist in deze periode leren ze veel over het soorteigen gedrag. Tegenwoordig wordt gesteld dat je beter kunt wachten met het handtam maken van een jong totdat het dier uit het blok gekomen is.

Aan het gedrag van een vogel kun je zien of het dier zich lekker voelt of niet. Hier staan enkele kenmerken van een zieke vogel op een rijtje.

- De veren zijn opgezet, vooral rond de nekstreek.
- Overdag slaapt het dier veel waarbij hij de kop in de veren steekt.
- De vogel laat de vleugels hangen.
- De vogel kruipt met opgezette veren in een hoekje weg (het opzetten van de veren wordt ook wel 'bol zitten' genoemd).

Fig. 3.11
Links een normale
houding van een
gezonde vogel,
rechts een ineengedoken,
ziek dier.

Gezond dier

Ziek dier

Het reptiel

Veel soorten binnen deze groep laten, op basis van hun leefomgeving, heel divers gedrag. Daarom wordt hier slechts een aantal algemene kenmerken gegeven. Verdere informatie kun je vinden in de diverse goede boeken die zijn verschenen over het houden van reptielen.

In zijn algemeenheid is te zeggen dat het veel ervaring vraagt om het gedrag van deze dieren in te schatten. De dieren stellen sterk variërende eisen aan de leefomgeving. Denk aan dingen als temperatuur, RV, licht, enzovoort. Voldoe je daar niet aan, dan kun je dat terugzien in het gedrag. De activiteit van het dier wordt zeer minimaal en de dieren verbergen zich om te ontkomen aan de ongunstige factoren. Toch kun je meestal aan het gedrag wel zien of het dier gezond is of niet. Per groep wordt een aantal kenmerken gegeven waarop je kunt letten. Het zal je misschien wel opvallen dat veel kenmerken niet direct aan het gedrag te relateren zijn.

De schildpad

Om te bepalen of een schildpad gezond is of niet, kun je een aantal zaken bekijken.

- Als je een poot buiten het schild trekt, zal een gezond dier zich hiertegen verzetten.
- Het schild moet hard en regelmatig zijn.
- Bij het lopen moet het buikschild los van de bodem komen.
- Gezonde waterschildpadden bewegen zich vlot in het water en zwemmen horizontaal. Schuin zwemmen duidt soms op een longontsteking.
- Gewichtsafname is een hele goede indicatie dat het dier iets mankeert. Weeg het dier daarom regelmatig.

De slang

Kijk bij een slang naar de volgende kenmerken.

- Het dier moet direct gaan tongelen als het gehanteerd wordt.
- De buikspieren moeten stevig zijn.
- De ademhaling moet regelmatig en krachtig zijn.
- Als een dier aan het vervellen is, dan hoort dit vrij vlot te gaan.

De hagedis

Let bij de hagedis op wratten. Daarnaast moet de voedingstoestand goed zijn.

De amfibie

Voor amfibieën geldt eigenlijk hetzelfde als voor de reptielen: ook deze dieren zijn helemaal aangepast aan een specifieke leefomgeving. Dit maakt het heel moeilijk om in het algemeen uitspraken te doen over het gedrag van de dieren. Net als reptielen zullen amfibieën bepaalde ongunstige omstandigheden proberen te ontlopen. Daaraan kun je zien dat er iets in de huisvesting niet in orde is.

Voor padden, kikkers en salamanders is een aantal algemene richtlijnen te geven waarop je kunt letten. Gezonde dieren:

- hebben een vochtige huid;
- geven geen opgezwollen indruk;
- vertonen geen schimmels.

De vis

Bij vissen let je niet alleen op de vis zelf, maar ook op het watermilieu waarin de vis leeft. Dus alle omgevingsfactoren die bepalend zijn voor het welzijn van de vis houdt je in de gaten, bijvoorbeeld temperatuur, zuurstofgehalte, zuurgraad, lichtintensiteit, belichtingstijd. Maar kijk ook naar de meer biologische factoren: planten en andere dieren.

Het gedrag van vissen is zeer gevarieerd. Er zijn soorten die alleen in groepsverband (scholen) kunnen leven. Maar er zijn ook soorten die strikt solitair, binnen een eigen territorium leven. En daartussenin zijn er ook nog allerlei andere vormen van overleven.

Ook bij vissen kun je kijken naar gedrag als je wilt weten of een dier ziek is. Een scholende vis die ziek is, zal zich bijvoorbeeld afzonderen van de rest van de school. Het moment van voeren is verder een goed observatiemoment. Bij een normale toestand komt het dier altijd naar de plaats waar voer wordt verstrekt. Is het dier ziek, dan zie je dat de vis niet reageert op de voerverstrekking. Verder kun je letten op de kleur van de dieren. Vaak worden de dieren erg bleek als ze ziek zijn. Tot slot let je op de activiteit van het dier. Weinig activiteit kan duiden op een ziekte. Bedenk wel dat ook bij vissen zeer specialistische kennis is vereist om het gedrag te interpreteren. Veel ervaring is dus een must.

3.7 Afsluiting

In dit hoofdstuk heb je veel geleerd over het natuurlijke gedrag van de verschillende diersoorten. Als je iets van dit gedrag af weet, kun je sommige gedragingen van onze huisdieren beter begrijpen. Afwijkende gedrag van een dier kan een lastig probleem zijn voor de eigenaar. Soms is een lichamelijke oorzaak voor het gedrag te vinden. Is dit niet het geval, dan zul je het probleemgedrag zo mogelijk moeten corrigeren. Hoe dit in zijn werk gaat, heb je in dit hoofdstuk gelezen.

- Vragen 3.1**
- a Wat is een sleutelprikkel?
 - b Wanneer leren dieren via inprenting?
 - c Leg het verschil uit tussen klassiek en operant conditioneren.
- Vragen 3.2**
- a Wat is een roedel?
 - b Op welke manieren communiceren honden met elkaar?
 - c Op welke leeftijd vindt de socialisatie plaats bij de hond?
- Vragen 3.3**
- a Op welk moment kun je een hond effectief straffen?
 - b Waarom is het niet verstandig een hond aan de riem te laten trekken bij het uitlaten?
 - c Waarmee hebben de meeste gedragsproblemen bij de hond te maken?
- Vragen 3.4**
- a Wat betekent de term solitair?
 - b Een typisch geluid dat katten maken is blazen. Wanneer maken ze dit geluid?
 - c Op welke leeftijd moet de socialisatie naar mensen plaatsvinden bij de kat?
 - d Wanneer is een straf effectief bij de kat?

-
- Vragen 3.5**
- a Geef een aantal oorzaken voor onzindelijkheid bij de kat.
 - b Waarmee hebben de meeste gedragsproblemen bij de kat te maken?
- Vragen 3.6**
- a Welke overige kleine huisdieren leven van nature in kolonies?
 - b Wat is een belangrijke manier van communiceren bij de cavia?
 - c Waarmee hangt het gedrag van koudbloedige dieren nauw samen?

Trefwoordenlijst

A

afstotingsfase 35
alfa-dier 47
alfa-teef 47
angstfase 50
anorexie 29

B

besmettingsdruk 15
biggenlamp 18
blazen 61

D

desinfectie 15

E

ethogram 43
ethologen 43

G

gedrag 43
gedragssysteem 43
gedragssystemen 43
geurklieren 63
grommen 61

H

habituaie 45
herstelfase 35
hygrometer 19
hypocalcemie 41

I

imiteren 45
individuele afstand 46
inprenting 44, 49, 64
inzicht 46
isolatie 10

K

klassiek conditioneren 45
kopverband 35
kritische afstand 46
krolsheidsroep 61
kwikthermometer 18

L

latent leren 44
learning by doing 45

M

mekkeren 61
miauwen 61
min-max-thermometer 18
motivatie 43

N

nestrangorde 47

O

onderdruksysteem 19
onlustgevoel 65
ontstekingsfase 35
onvoorwaardelijke reflex 45
operant conditioneren 45
overdruksysteem 19

P

paringsschreeuw 61
Pavlov 45
prikkel 43
pubertijd 50

Q

quarantaine 10

R

rangorde 47
reiniging 15
relatieve luchtvochtigheid 19
rijpingsfase 35
roedeldier 47
RV 19

S

sanitaire plint 11
Skinner-box 45
sleutelprikkel 43
sociale afstand 46
socialisering 49, 64
solitaire dieren 60

soortspecifiek gedrag 44
spinnen 61

T

Tender Loving Care 37
tepelrangorde 47
territorium 60
TLC 37
training 51

trial and error 45

V

vluchtafstand 46
vochtbehoefte 30
voorwaardelijke reflex 45

W

warmteaccu 18